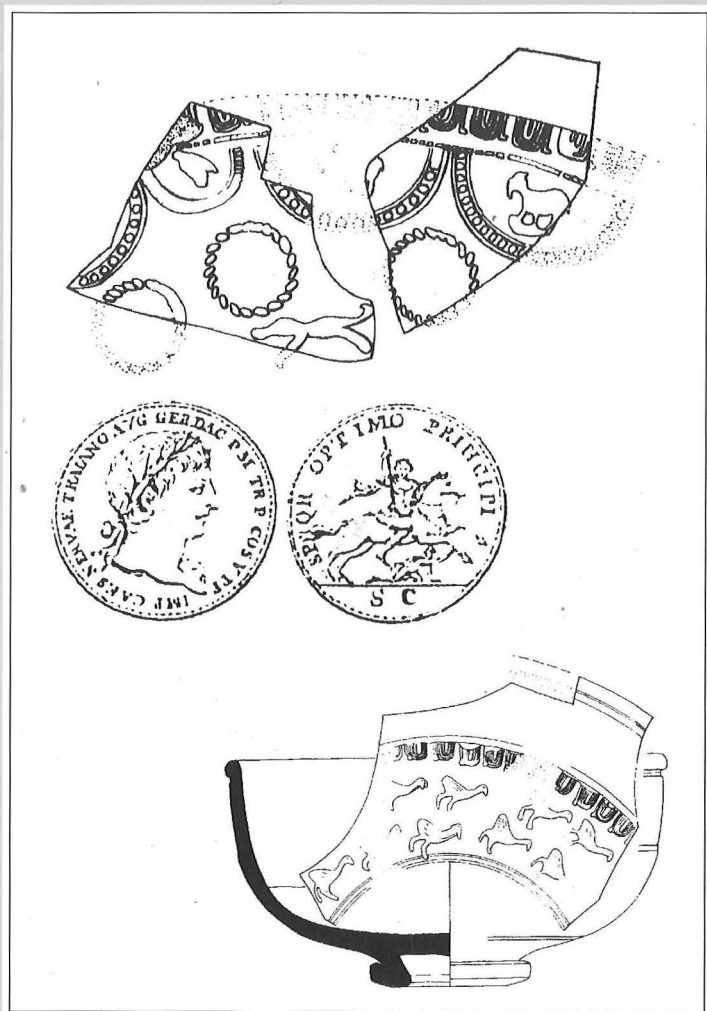

HET LAND VAN NEVELE

Driemaandelijks tijdschrift van de heemkundige kring

juni 1996

jaargang XXVII

aflevering 2

Afgiftekantoor 9850 Nevele

HET LAND VAN NEVELE

**Driemaandelijks heemkundig tijdschrift voor
Bachte-Maria-Leerne, Hansbeke, Landegem, Lotenhulle,
Meigem, Merendree, Nevele, Poeke, Poesele,
Sint-Martens-Leerne, Vinkt, Vosselare en Zeveren.**

Lidgeld 1996

500 fr. (+ 100 fr. buitenland) over te schrijven op
rekening 000-0627981-03 of 290-7431460-20 van
"Het Land van Nevele" v.z.w., Beentjesstraat 24, 9850 Poesele

Steunend lid 1996

vanaf 1.000 fr.

Redactieraad

A.BOLLAERT - K.DE GROOTE - S. DE GROOTE - L.DE RUYCK -
J.LUYSSAERT - A.STROBBE

Eindredactie

J.LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.

Gedrukt in de Beschutte Werkplaats "Nevelland" te Nevele.

HET LAND VAN NEVELE

Gallo-Romeins Merendree

Een nederzetting tijdens de eerste
eeuwen van onze jaartelling

Wim De Clercq

juni 1996

jaargang XXVII

aflevering 2

Verantwoordelijke uitgever: J. LUYSSAERT, Veldestraat 26, 9850 Merendree

INHOUD

Inleiding	95
Historisch en economisch kader	97
Onze gewesten treden in het licht van de geschiedenis	97
Beeldvorming	98
De autochtone pre-Romeinse samenleving	98
Staatkundige en economische herstructurering	99
De Pax Romana en de economische bloei	101
Het einde van de Gallo-Romeinse tijd	105
De materiële cultuur	110
Het Landschap	114
Algemeen	114
Landschap en bodem in Merendree	115
De vallei van de Kale	117
De kouterruggen	121
Besluit	123
Oudste vondsten en collecties uit Merendree	124
Methode	124
Oudste vondsten en de vorming van collecties Gallo-Romeins materiaal uit Merendree	124
Besluit	140
Prospectie	141
Methode	141
Resultaten	143
Besluit	153
Opgravingen (i.s.m. F. Vermeulen)	155
De Romeinse aarden weg	157
Paalgaten	157
Afvalkuilen	157
Silo's	159
Enkele typische Gallo-Romeinse vondsten uit de opgravingen te Merendree	162
Luxe-aardewerk	162
Gewoon aardewerk	162
Besluit	179
Bibliografie	186

INLEIDING

Deze publikatie is in eerste instantie een zeer bondige samenvatting van een licentiaatsverhandeling, waarvan de inhoud werd herwerkt naar een breed publiek toe. We zien het immers als een noodzakelijke plicht om nieuwe en interessante informatie vanuit de maar al te vaak gesloten wetenschappelijke wereld, naar de geïnteresseerde massa toe te brengen. In de archeologie in het bijzonder werd tot in een recent verleden de informatieverspreiding naar een breed publiek toe maar al te vaak verwaarloosd. Dit leidde ons inziens tot een dubbele problematiek. Ten eerste merken de archeologen een opvallende passieve houding van de “maatschappelijke voorhoede”, zijnde de beleidsverantwoordelijken, t.o.v. de archeologie. Deze attitude is des te meer frappant wanneer we vergelijken met de ons omringende landen, en zelfs met het Franstalig gewest. Wanneer men, ten tweede, bij opgravingen, bij lezingen en door groeiende media-aandacht constateert dat de belangstelling voor het oudheidkundig bodemonderzoek vanuit verschillende hoeken in de maatschappij wel degelijk aanwezig is, dan moeten de archeologen daar hun lessen uit trekken. Niet door hoogdravende intellectuele uiteenzettingen of elitaire discussies, maar wel door duidelijke en heldere publicaties, tentoonstellingen, reportages en lezingen, moet aan de bevolking worden getoond dat ons verleden dichterbij het heden ligt dan men veronderstelt en dat het zo veel meer is dan een hoopje stenen of grond. Nog steeds heersen er vele misverstanden over het leven van onze voorouders, nog steeds stelt men archeologie voor als een schattenjacht. Niets is minder waar. In de laatste decennia werd er in de “nationale” archeologie heel wat vooruitgang geboekt die ons een breder en materieel tastbaar inzicht toelaat in het leven van onze voorouders.

Het verspreiden van die informatie naar de bevolking toe gebeurt het best vanop lokaal niveau. Daar kunnen scholen, gemeentebesturen en heemkundige kringen letterlijk en figuurlijk hun - logistiek - steentje toe bijdragen. Deze publikatie wil dan ook perfect in dit kader passen. Wanneer de belangstelling bij het grote publiek duidelijk aanwezig is, zal uiteindelijk hopelijk ook de politieke verantwoordelijkheid genomen worden die nodig is om aan het bodemarchief van onze regio's de aandacht te verlenen die het werkelijk verdient.

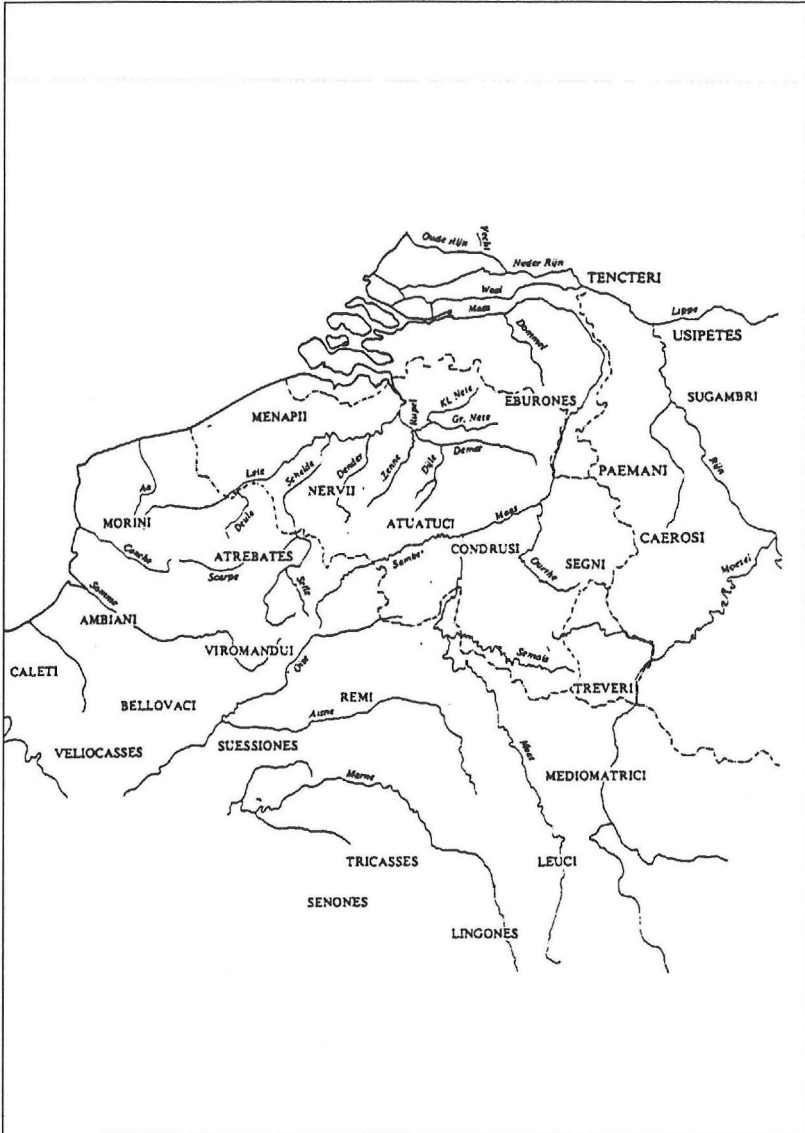

Fig. 1: De volksstammen in Noord-Gallië ten tijde van Julius Caesar. (Thoen, 1987, fig. 2)

HISTORISCH EN ECONOMISCH KADER

Onze gewesten treden in het licht van de geschiedenis

Tijdens de eerste helft van de eerste eeuw v.Chr. kwam in het toen reeds zeer machtige Rome, Caius Julius Caesar aan de macht. Door zijn toedoen als doortastend strateeg en opperbevelhebber, en door enkele grootscheepse zeer bloedige campagnes, werden de gebieden ingenomen die nu overeenkomen met Frankrijk, België, Duitsland en Nederland ten zuiden van de Rijn (58-51 v.Chr.). Alhoewel deze veroveringen begonnen met een oorlog tegen binnenvallende vreemde volksstammen (Helveti) in Zuid-Frankrijk en Caesar optrad als beschermer van de Romeinse provincie Gallia Narbonensis (= aanleiding), werd het offensief snel omgebogen in een algemene veroveringstocht naar het noorden toe. De redenen voor de inlijving van dit noordelijk gebied dat door de Romeinen "Gallia" werd genoemd, waren in de eerste plaats te zoeken in het economisch en politiek belang van Caesar en bepaalde klassen in Rome zelf (= motief).

Caesar redacteerde zelf een boek over deze oorlogen: *De Bello Gallico* (Over de Gallische Oorlogen). Dit werk was in de eerste plaats bedoeld als propagandamiddel om de militaire activiteiten op het thuisfront te kunnen legitimeren. Bijgevolg moet dit boek met de grootst mogelijke historische kritiek gelezen worden; overdrijvingen en verbuigingen van beelden en situaties in het voordeel van de figuur van Caesar zijn nooit ver weg. Sommige passages kunnen echter als vrij objectief worden beschouwd en laten ons een inzicht toe in de zeden en gewoonten van de autochtone bevolkingsgroepen die Caesar aantrof bij zijn veroveringstochten in Noord-Gallië.

Het gebied dat Caesar Gallia heette, werd onderverdeeld in verschillende *provincies*. Deze waren op hun beurt onderverdeeld in *civitates*, zijnde de stamgebieden van de pre-Romeinse bevolkingsgroepen. De zone tussen de Noordzee en de Schelde behoorde toe aan de stam der Menapii (Fig. 1). Hun hoofdstad (*caput civitatis*) was Oppidum Menapiorum, ook Castellum Menapiorum genoemd (letterlijk versterkte plaats van de Menapii), d.i. het huidige Kassel in Frans-Vlaanderen. De *civitas* Menapiorum was zelf gelegen in de Romeinse provincie Gallia Belgica, een gebied dat werd geregeerd door een burgerlijke administratie (= senatoriële provincie) en in totaal 17 *civitates* telde. Nederland en het veroverde deel van Duitsland (ten

zuiden van de Rijn) werden Germania Inferior geheten, zij ressorteerden onder direct militair bevel gezien de Rijn de grens vormde met het vijandige Germania Libera, ten noorden van de Rijn. In de laat-Romeinse tijd (275-410 n. Chr.) werd er een herstructurering in de civitates doorgevoerd. Merendree kwam in de civitas Turnacensum (hoofdplaats Doornik) te liggen. De indelingen werden in de middeleeuwen behouden als bisschoppelijke machtsgebieden.

Beeldvorming

Vóór de komst van de Romeinse legioenen weet men uit teksten vrijwel niets over de plaatselijke bevolking in onze regio's. Dit betekent dat we quasi volledig op de archeologie aangewezen zijn om een beeld van de autochtone pre-Romeinse culturen te kunnen vormen. Archeologie schrijft immers geschiedenis zonder geschreven bronnen, op basis van wat de mensen vervaardigden en van wat daar tot nu toe van bewaard gebleven is. De enkele passages die Caesar wijdt aan het leven van de plaatselijke stammen zijn een dankbaar gegeven om de archeologische informatie te toetsen. Men moet zich echter steeds realiseren dat Caesar alles bekeek vanuit een typisch Romeins perspectief, dat de stammen zich in een overgangsfase naar romanisering bevonden (er werd reeds lang handel gedreven tussen de autochtone elite en de Grieks-Romeinse wereld), en dat slechts enkele facetten uit een complexe samenleving werden belicht. Zijn beschrijvingen kunnen min of meer analoog worden beschouwd met de in onze ogen soms zeer bizarre verhalen die de ontdekkingsreizigers en de eerste koloniale ophingen over "de nieuwe wereld" en Afrika. Er moet tenslotte op gewezen worden dat ook wij als historici, archeologen en geïnteresseerden, (on-)bewust onze eigen levenswijze, onze eigen maatschappijstructuur trachten te projecteren in het verleden.

Dit alles betekent dat we ons bronnenmateriaal, zij het geschreven, zij het materieel tastbaar, met de grootst mogelijke objectiviteit moeten benaderen.

De autochtone pre-Romeinse samenleving

Met de komst van de Romeinen treden onze gewesten in de geschiedenis, de periode waaruit men geschreven bronnen bezit. Hiervoor situeerde zich de prehistorie. In meer nauwkeurige termen uitgedrukt, wordt de laatste 500 jaar vóór de komst der Romeinen door de archeologen La Tène cultuur genoemd,

d.i. de late ijzertijd. Volgens de Griekse auteurs heetten de mensen die in die periode noordwest Europa bevolkten “Kelten”. De Romeinen spreken uiteindelijk bij hun veroveringen over Galliërs. Deze ijzertijd was geenszins een periode van armoede zoals de soms pejoratieve connotatie die de term prehistorie door sommigen wordt toegedicht, laat vermoeden. Uit onderzoek weet men hoe die mensen hun huizen bouwden, hoe ze hun doden begroeven, hoe ze aan landbouw deden, hoe ze potten maakten enz. Uit dit alles kan men besluiten dat die mensen eenvoudige landbouwers waren, ze kenden geen geld, geen grote steden, geen schrift en geen duidelijk uitgesproken staatsstructuur. Ze leefden meer op een sterk lokaal niveau (stam-niveau), kenden een duidelijke band met de natuur en konden perfect in hun dagelijks levensonderhoud voorzien. Voedsel was hetzij zelf geteeld (graan, groenten, runderen, varkens), hetzij gejaagd en geplukt (wild, vis, bessen, paddestoelen). Men aanbad verschillende goden uit de natuur (de maan, het paard, een rivier).

Ook in onze regio zijn verschillende bewoningsplaatsen uit de ijzertijd bekend. We vermelden dicht bij Merendree: Vinderhout¹, Aalter², Zomergem³, Vosselare⁴, St.-Martens-Latem⁵ enz. In Merendree zijn er tot nu toe slechts enkele schaarse aanwijzingen die op een ijzertijdbewoning zouden kunnen duiden.

Staatkundige en economische herstructurering

Door de veroveringen veranderde de bestaande situatie totaal. Aanvankelijk werden vele mensen vermoord en hele gebieden verwoest. Caesar meldt dat de Menapii eerst niet aan de strijd meededen en zich in hun wouden en moerassen terugtrokken. Enkele latere militaire campagnes zorgden er echter voor dat ook deze stam ingelijfd werd. Alhoewel Caesar beschrijvingen geeft over gebeurtenissen en plaatsen in onze contreien, is daarvan archeologisch vrijwel niets vastgesteld. Typische archaeologica en militaire kampen uit de tijd van Caesar werden maar tot in Centraal-Frankrijk vastgesteld. Deze

1 Bourgeois et al., 1987.

2 Bourgeois & Rommelaere, 1991.

3 De Clercq & Thoen, 1995.

4 Bourgeois & De Mulder, 1992; De Clercq, 1995.

5 Vermeulen, 1989.

discrepantie tussen geschreven bronnen enerzijds en materiële bewijzen anderzijds behoeft nieuw en uitgebreid onderzoek. Misschien heeft het ontbreken van deze vroege sporen te maken met het zeer tijdelijk en mobiel karakter van de militaire operaties in de decennia vóór het begin van onze tijdrekening. De oudste, archeologisch vastgestelde sporen van Romeinse aanwezigheid in onze gewesten dateren uit de tijd van de regering van keizer Augustus (27 v.Chr. - 14 n.Chr.). Hij kreeg Gallia reeds in 40 v.Chr. toegewezen. Het betreft een reeks grote militaire inplantingen (vb. te Velzeke en te Tongeren)⁶ gesitueerd langs een belangrijke Romeinse weg die de militaire vlootbasis Boulogne verbond met Keulen. Deze weg en de kampen die er op regelmatige afstand langs lagen ingeplant (ook langs de Rijn) werden aangelegd in het kader van de voorbereiding en de ondersteuning van de veroveringspolitiek voor Germanië die Augustus in samenwerking met zijn stiefzonen Tiberius, Drusus en vriend Agrippa voerde. Het was de bedoeling om de Rijn over te steken en de gebieden ten noorden van deze rivier in te palmen. Deze politiek mislukte op bloedige wijze in 9 n.Chr. (naar schatting 25 à 30.000 Romeinse soldaten verloren het leven) en men moest noodgedwongen terugvallen op de Rijn als meest noordelijke grens van het Imperium. Ondanks deze nederlaag werden onze gewesten dankzij de militaire aanwezigheid ontsloten. Er werd een hoofdwegennet en een secundair net aangelegd, evenals havens.

Door de komst van militairen en door de introductie van enkele herstructureringen zoals een goede wegeninfrastructuur en een administratieve reorganisatie en schaalvergroting (cf. provincies en civitates), werd een aanvang gemaakt met de romanisatie. In de vroege fasen waren de militairen essentieel uit Italië zelf afkomstig. Ze hadden een andere levenswijze, ze functioneerden in een strakke staatsstructuur, ze kenden de geldeconomie, enz. Om in hun behoeften te voorzien reisden er ook handelaars, nijveraars en ambachtslui uit het zuiden mee. Zij vestigden zich in dorpjes (cannabae) rond de kampen (castra), net als uiteindelijk ook de gezinnen van de militairen. Vrij snel kwam er echter contact tussen de autochtone Galliërs en de Romeinen. Er kwam wederzijdse handel, dagdagelijkse gebruiken werden van elkaar overgenomen, men wisselde bouwtechnieken uit, Romeinen huwden met plaatselijke meisjes en

⁶ Zie bv. Rogge & Van Durme, 1987; Rogge, 1994; Vanderhoeven & Vynckier, 1995; Vanvinkenroye, 1994.

omgekeerd. Deze meer en meer gemengde levenswijze zette zich ook verder na het verdwijnen van de legioenen (ca. 15-20 n. Chr.). Nederzettingen die vroeger vooral militaire kernen waren, ontwikkelden zich tot burgerlijke marktcentra, *vici* genaamd (vb. Velzeke) of zelfs tot steden zoals Tongeren.

Het gevolg van dit complex en geleidelijk interactieproces, was het ontstaan van een Gallo-Romeinse beschaving. Twee culturen die aanvankelijk in een conflictsituatie verkeerden, smolten samen om één mengcultuur te vormen. Alhoewel strikt militair en politiek gezien de Romeinen de overwinnaars waren, is er op cultureel niveau eerder sprake van een wederzijdse integratie op velerlei vlak. De Romeinse bijdrage is vooral belangrijk op het vlak van de *schaalvergroting, de systematisering en structurering van een maatschappij*. Deze was op haar beurt op vele vlakken een *verderzetting van de pre-Romeinse gebruiken en situaties*. De geleidelijkheid van deze evolutie over een periode van ongeveer 100 jaar kan niet genoeg benadrukt worden. Sommige gebieden zoals het zuiden van Oost-Vlaanderen en Haspengouw kwamen eerder in contact met de geromaniseerde maatschappijvorm. Dit had ongetwijfeld te maken met de vroege militaire aanwezigheid enerzijds, waardoor de autochtonen reeds snel met Romeinse tradities in aanraking konden komen. Anderzijds oefende de vruchtbare leembodem een grotere attractie uit dan de minder vruchtbare zandbodems in het noorden van Vlaanderen. Op het moment dat in bepaalde gebieden zich reeds duidelijk een Gallo-Romeinse beschaving ontwikkelde, leefden nauwelijks enkele kilometer daar vandaan, mensen volgens de autochtone traditie verder. Het is pas onder de regering van keizer Claudius (41-54 n. Chr.) dat de romanisering en de daaruit ontstane mengcultuur ten volle was doorgedrongen. Sommige gebieden - zoals het gebied der Menapii waar Merendree in ligt - blijken zelfs pas vanaf de regering der Flavische keizers (69-96 n. Chr.) duidelijk getuigenis af te leggen van Romeinse invloed.

De Pax Romana en de economische bloei

De eerste drie eeuwen n. Chr. zijn algemeen gezien een periode van groei, consolidatie en welvaart. De landbouw werd door Romeinse technieken verbeterd en de schaal waarop geproduceerd en verkocht werd, werd aanzienlijk uitgebreid. Politiek en militair gezien heerste er vrede, enkele opstanden van lokale adel en een inval van een zeevarende Germaanse stam (*infra*) niet te na gesproken. De Romeinen noemden die periode dan zelf ook

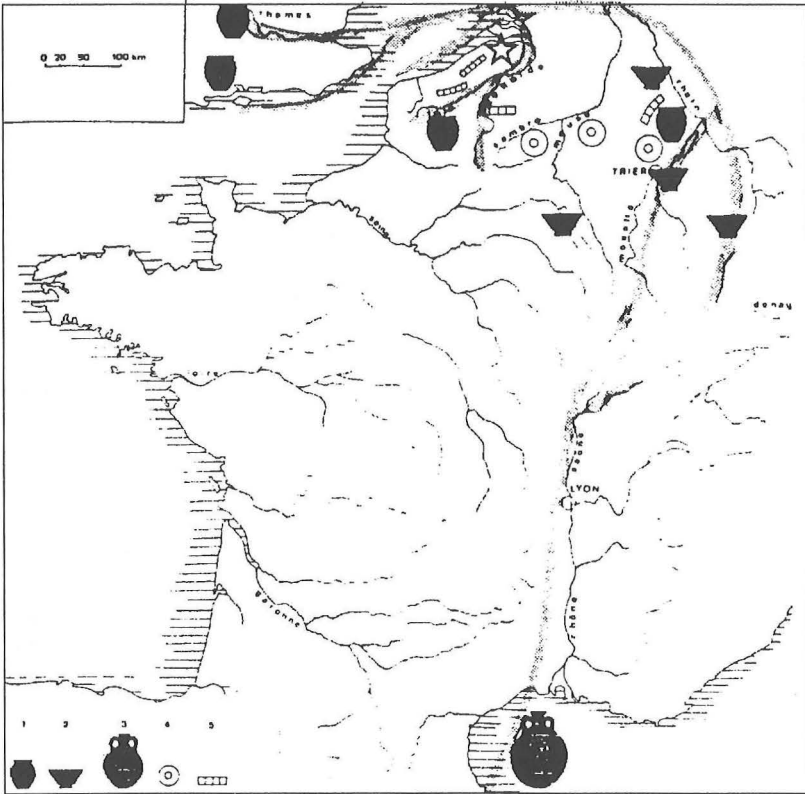

Fig. 2: Enkele handelsrichtingen tijdens de derde eeuw na Chr. (1 = gewoon aardewerk, 2 = luxe-aardewerk, 3 = olijfolie, 4 = maalstenen, 5 = natuursteen.) (naar Thoen H., 1989, fig. 51).

een tijd van Romeinse vrede, een *Pax Romana*. Op vele vlakken komt er groei in de samenleving: het schrift geraakt verbreid, er worden goederen ingevoerd uit Spanje (olijfolie en vissaus in amforen), uit Zuid-Frankrijk (wijn in amforen en tonnen), uit Duitsland (aardewerk en maalstenen), enz. (Fig. 2). Onze gebieden produceerden onder andere zout, graan en ... hesp. In enkele teksten wordt gesproken over de kwaliteit en prijs van de Menapische hespen. Door de introductie van het muntwezen, verwezenlijkten de Romeinen de Europese monetaire eenmaking "avant la lettre". Meer dan waarschijnlijk bleef een groot deel van de goederentransactie echter nog gebaseerd op de pre-Romeinse traditie van de ruilhandel. Het is zeker niet terecht om ons hedendaags model van een monetaire markt, volledig over te dragen op de Gallo-Romeinse beschaving.

Een belangrijke verwezenlijking was de introductie van de steenbouw naar Romeins model. Men bouwde woningen met een stenen fundering, een pannendak naar Romeins voorbeeld, onderkeldering, badhuis, muurschilderingen, warme luchtverwarming die de vloeren en muren verwarmde tot 23°C. Deze bouwtrant wordt vooral aangetroffen in grote landbouwuitbatingen met luxe-woonhuis en bijgebouwen, de zgn. *villae* (Fig. 3). Deze bedrijven waren eigendom van de geromaniseerde autochtone elite, rijke en gepensioneerde militairen of van kooplui. Men treft ze vooral aan in het vruchtbare leemgebied van Henegouwen, Haspengouw, Zuid-Oost-Vlaanderen en Brabant⁷. Naast deze grote bedrijven ontwikkelden zich ook houten boerderijen, sommigen al groter in omvang dan de ander. Deze bedrijfjes groeiden uit een autochtone traditie van "*fermes indigènes*", doch getuigen ook van romanisatie. Sommige villae worden trouwens door een houten voorganger vooraf gegaan. Naast deze nederzettingen waren er grote handelsnederzettingen. Ze waren gelegen aan het kruispunt van land- en waterwegen of aan een bocht of splitsing in een rivier. Deze sites bezitten een oppervlakte van gemakkelijk 20 à 35 ha en men treft er naast houten gebouwen dikwijls ook steenbouw aan. Naast een centraliserende marktfunctie voor een omgevend gebied, hadden zij ook een taak als administratief en religieus centrum voor hun territorium. Vaak groeiden deze centra uit autochtone pre-Romeinse sites of uit vroeg-Romeinse militaire kernen. Deze nederzettingen werden benoemd door de term *vicus*, eigenlijk een verzamelbegrip voor alles wat geen stad of landbouwuitbating was. De

⁷ De Mayer, 1937; De Boe, 1971.

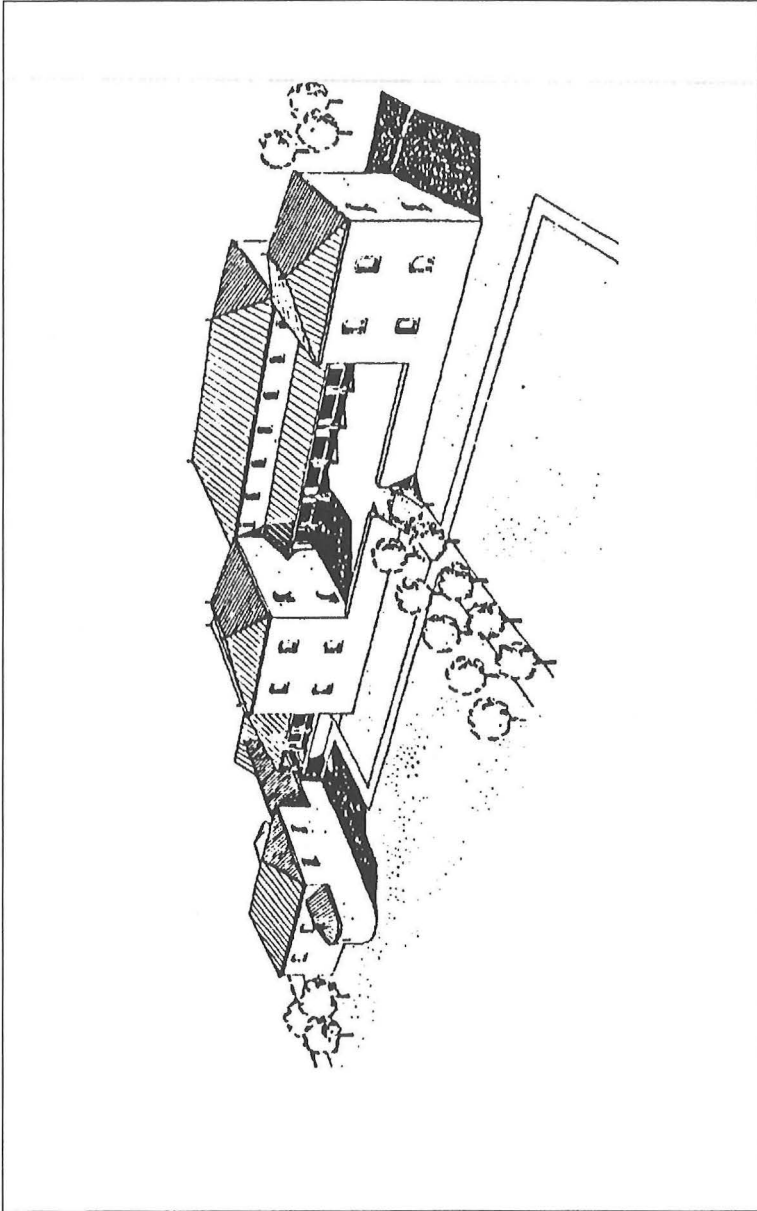

Fig. 3: Reconstructie van een Gallo-Romeinse villa.

Romeinen introduceerden ook het begrip en de structuur “stad” (“*municipium*” of “*colonia*”). Belangrijke Romeinse steden waren Keulen, Nijmegen en Tongeren. Deze laatste is de enige Romeinse stad op het grondgebied van Vlaanderen. De stadsmuur van 4,5 km lengte vormde de grootste in Noord-Gallië. De stad, gegroeid uit een augusteïsche militaire kern (kamp of steunpunt in de diepte)⁸, werd bevolkt door kooplui, ambachtslieden, militairen, rijke burgers en administratief personeel. Hier trof men naast geromaniseerde autochtonen, ook “echte” (= uit Italië) afkomstige Romeinen aan. Het betrof hoge officieren, politieke functionarissen en rijke kooplui die handel voerden met het moederland. De stad bezat een dambordvormig stratennet naar mediterrane model (Fig. 4), een keltoromeinse tempel, en vele woningen in steen. Verschillende inscripties en enkele beeldhouwwerken getuigen van de sterke Romeinse invloed⁹.

Het einde van de Gallo-Romeinse tijd

Reeds in volle tweede eeuw en dus in volle Pax Romana, werd de rust grondig verstoord. De Germaanse stam der Chauci (afkomstig uit de Elbe-regio in Noord-Duitsland en ook Noord-Friesland) drong via de zee Noord-Gallië binnen. Ze slaagden erin om letterlijk de Romeinse militaire vloot te omzeilen en organiseerden plundertochten. Aangezien de provincie Gallia Belgica een burgerlijk bestuur kende, waren er ook geen permanente legioenen in het gebied gelegerd. Een Romeinse tekst verhaalt ons in een korte passage dat de latere consul Marcus Didius Iulianus in der haast een troepenmacht samenstelde en de invallers verdreef rond 175 na Chr.¹⁰. Meer en meer wordt de ernst en het belang van de invallen der Chauci in het archeologisch gegevensbestand herkend. Niet alleen zijn op vele sites brandlagen en herstructureringen waar te nemen die dateren uit die tijd, luchtfotografie en opgravingen leidden ook tot de ontdekking van een tijdelijke militaire basis te Maldegem die op basis van de vondsten in die tijd kan gedateerd worden¹¹. Ook te Oudenburg en Aardenburg en wellicht ook in Brugge zijn militaire versterkingen aanwezig die opklimmen tot het laatste kwart van de tweede

⁸ Nouwen, 1991; Vanderhoeven, 1995.

⁹ Cahen-Delahaie, 1979; Vanvinkenroye, 1985.

¹⁰ Vita Didii Iuliani, I, 6-9.

¹¹ Thoen, 1991.

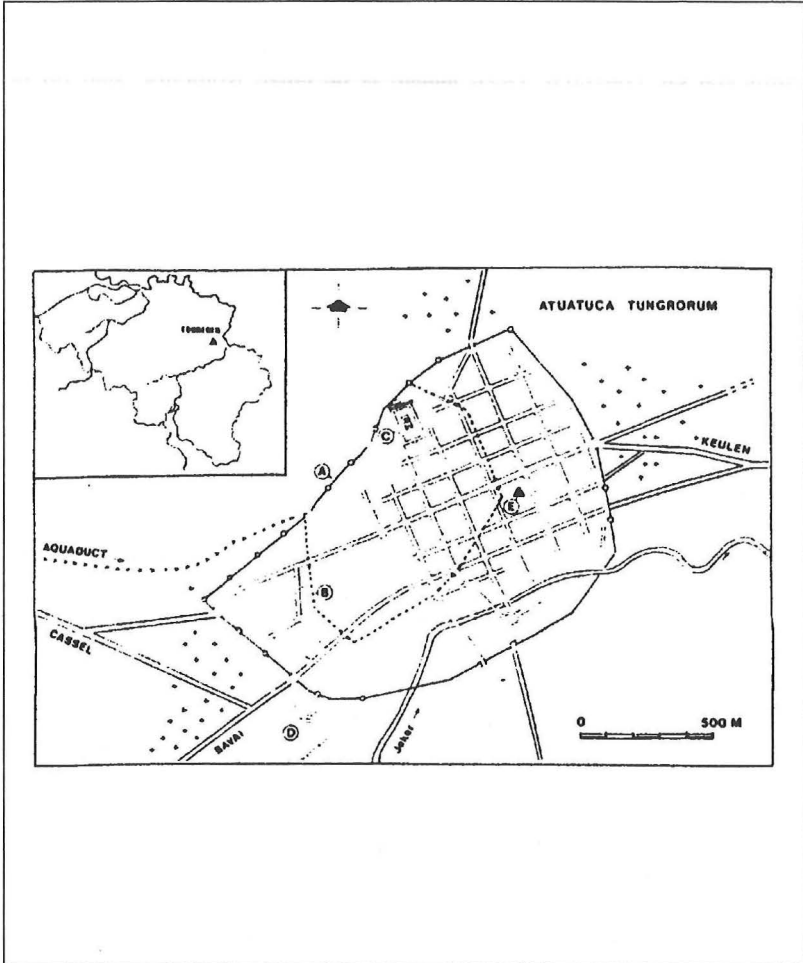

Fig. 4: Grondplan van Romeins Tongeren.

- A: stadsmuur uit de 2de eeuw,
- B: omwalling uit de 4de eeuw,
- C: tempelcomplex,
- D: horreum,
- E: opgravingswerf museumterrein.

(Vanvinkenroye, 1994, afb. 1)

eeuw n.Chr. en die in verband kunnen gebracht worden met de verdrijving van deze stam¹². De verdrijving van de invallers en de vanaf dat moment permanente militaire aanwezigheid in de kustzone, gaf blijkbaar aanleiding tot de economische ontsluiting en de grootste bloei die het noorden van Vlaanderen tot dan toe had gekend. Het valt ons inderdaad op dat de bloei van Romeinse sites in het Meetjesland dateert uit de tweede eeuw en zelfs het meest expliciet is in de tweede helft van de tweede eeuw n.Chr. en het begin van de derde eeuw¹³. Waar in het zuiden van Vlaanderen sites zoals Velzeke en Kruishoutem reeds een zeer belangrijke bloei kenden in de Claudische tijd (midden 1e eeuw n. Chr.) en vroeger¹⁴, is dit voor het noorden van Vlaanderen dus pas het geval zo'n honderd jaar later. De militaire aanwezigheid in de aansluitende kustregio is hier ons inziens wellicht niet vreemd aan.

Reeds in volle derde eeuw en vooral in de laat-Romeinse tijd (275-410 n.Chr.) vestigden zich niet Gallo-Romeinse bevolkingsgroepen in het Imperium. Het betrof Germanen die reeds in grotere mate immigreerden uit hun kerngebied: de zone ten noorden van de Rijn en de Elbe-regio. Aanvankelijk leidde deze integratie tot spanningen. De ontwikkeling van een Germaans heiligdom in het Romeinse Arras, en de snel daarop volgende vernietiging ervan, illustreren deze situatie treffend¹⁵. Later werden de Germanen getolereerd en aangeworven als *laeti* (cf. de middeleeuwse *laten*): ze kregen grond om op te werken maar moesten in tijd van oorlog onder Romeins bevel vechten, dikwijls tegen hun eigen volksgenoten. Men schakelde ook grote groepen *foederati* in, dit waren “verbondenen”, Germanen die opereerden onder eigen bevelhebbers, maar voor het Romeins belang¹⁶. Van Germaanse aanwezigheid op grote Romeinse sites worden de laatste jaren steeds meer sporen herkend. In Merendree werd aardewerk aangetroffen dat grote overeenkomsten vertoont met produkten uit het Elbegebied in Noord-Duitsland. De druk van de Germanen aan de Rijn werd echter steeds groter. Gedreven door problemen in hun eigen gebied, zochten steeds meer “barbaren” hun heil in een veroveringstocht naar Gallië. De Romeinen herstructureerden hun defensie en richtten enkele grote militaire basissen op

12 Idem, 1993.

13 Thoen & De Clercq, 1996.

14 Vermeulen et al., 1993; Rogge & Beeckmans (eds), 1994.

15 Jacques & Tuffreau-Libre, 1991.

16 Roossens, 1968.

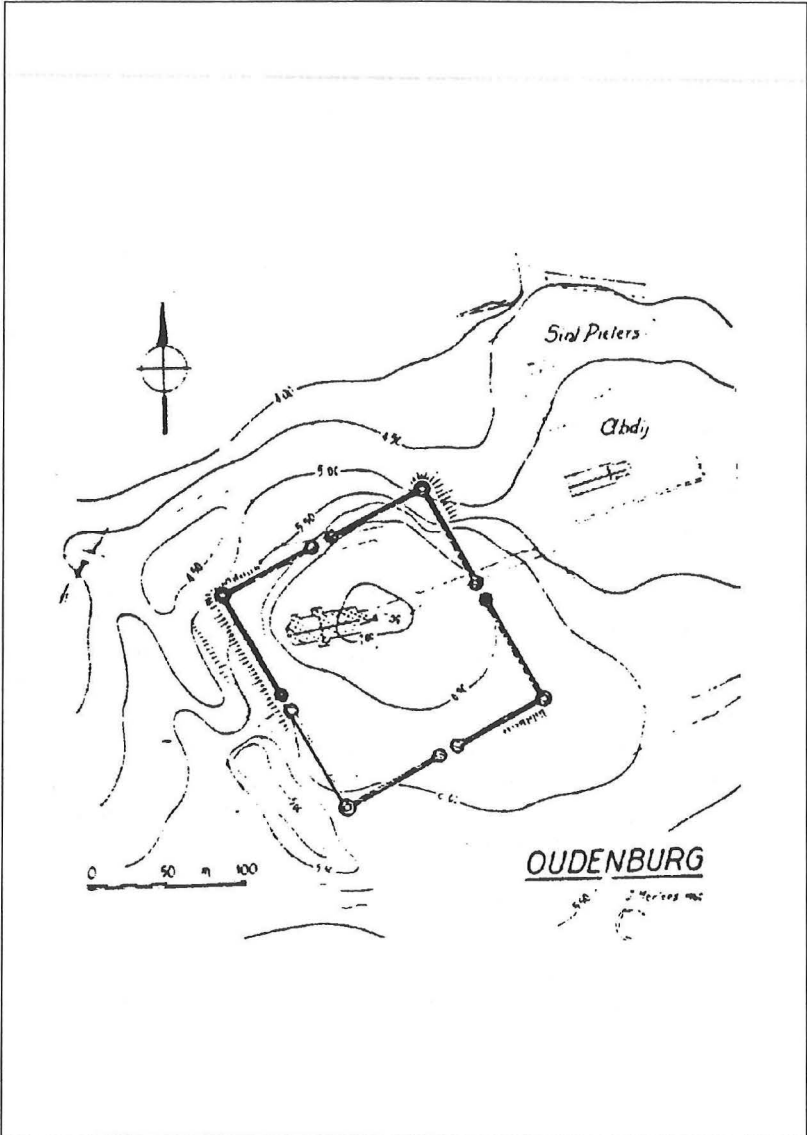

Fig. 5: De militaire basis in Oudenburg (laat-Romeinse tijd). (J. Mertens in: Thoen H., 1987, fig. 46)

zoals bv. de laatste fase te Oudenburg (Fig. 5). Grote steden zoals Tongeren en Bavai vielen terug op één derde van hun oorspronkelijke oppervlakte en werden inderhaast versterkt. Tevergeefs. Bij de aanvang van de vijfde eeuw moest keizer Honorius zijn grenstroepen gedeeltelijk naar Italië terugtrekken om Italië zelf te verdedigen; op oudejaarsavond 406 werd de Rijn grens nabij Mainz doorbroken en in 410 werd Rome zelf geplunderd door de Goot Alarik. De Romeinse legioenen trokken zich terug ten zuiden van Parijs.

Net als bij de aanvang van de Gallo-Romeinse tijd, dient men er de nadruk op te leggen dat ook in de laat-Romeinse periode sprake is van een zeer complex en vooral geleidelijk proces van landname en herstructurering. De vermelde data zijn niet meer dan enkele hoogtepunten in een lange en geleidelijke evolutie waarover vaak niets geschreven is, maar waarover er wel steeds meer materiële aanduidingen komen.

Voor onze gewesten brak een nieuwe periode aan: de vroege middeleeuwen. Salische Franken namen Doornik en Parijs in en één van hun aanvoerders, Clovis, vestigde definitief de macht van de dynastie der Merovingers die de kiem voor onze middeleeuwse beschaving in zich hield.

DE MATERIËLE CULTUUR

Archeologen worden steeds geconfronteerd met de materiële leefwereld van populaties uit het verleden. Dit is op zich reeds een beperkt spectrum om ruime interpretaties te maken over dat verleden. Immers, niet alle gewoonten, overtuigingen en ideeën laten zich weerspiegelen op materieel tastbaar vlak. Bovendien zorgen de vaak slechte bodemkundige condities ervoor dat een groot deel van de toenmalige gebruiksvoorwerpen ontbonden raakten en niet meer terug gevonden kunnen worden. Inzonderheid de zure Vlaamse zandgronden spelen hierin een nefaste en selectieve rol. Slechts een bewaring onder de constante grondwatertafel, d.w.z. in zuurstofarme condities, leidt tot een bewaring van organisch materiaal zoals hout, vruchten, zaden, been,... Waterputten vormen daarom ware archeologisch informatieve schatkamers. Maar dit zijn helaas uitzonderingen. Meestal worden de archeologen slechts geconfronteerd met stenen gebruiksvoorwerpen, gebakken bouw materiaal en aardewerk. Dit zijn vondstcategoriën die door hun specifieke materiële samenstelling voor ontbinding quasi onvatbaar zijn. Ook bronzen en ijzeren voorwerpen kunnen tot ons komen zonder dat ze zich in natte contexten bevinden.

De vondstcontexten zelf bestaan in zandig Vlaanderen voor de Gallo-Romeinse periode vooral uit afvalkuilen, grachten, waterputten, paalgaten (restanten van houten woningen waarvan soms de plattegrond kan worden gereconstrueerd). Al deze structuren tekenen zich af als donkere humeuze verkleuringen in de okergele zandbodem. Waterputten (hout en/of steen) en muurresten komen minder frequent voor maar zijn niet alleen beter traceerbaar, vooral de waterputten geven zoals hoger gezegd dikwijls een wijd en goed bewaard gamma aan (an)organische vondsten, wat het potentieel informatiegehalte vrij hoog legt.

Men moet zich dus realiseren dat slechts een deel van de toenmalige leefwereld zich onder vaste vorm uitkristalliseerde en dat deze vaste vorm door verschillende factoren, die zowel inherent zijn aan het voorwerp zelf als aan de bewaringsomstandigheden, slechts gedeeltelijk tot ons komt. Het is nu juist uit dit laatste deel dat archeologen interpretaties trachten te maken over het verleden.

Door de aanwending van natuurwetenschappelijke methoden zoals thermo-

luminiscentie (chemische datering van ceramiek), palynologie (stuifmeelonderzoek), C-14 (ouderdomsbepaling op organisch materiaal door radio-activiteitsmeting), archeozoölogie (studie van beendermateriaal), petrografie (microscopisch en chemisch onderzoek van gesteenten) en door het reeds enkele decennia lang gevoerd stratigrafisch onderzoek (archeologische methodologie waarbij men laag per laag onderzoekt, er van uitgaande dat de onderste laag in een sequentie, ouder is dan die erboven), is men er in geslaagd, inzonderheid voor de Gallo-Romeinse tijd, een verfijnd chronologisch, economisch en ecologisch referentiekader uit te bouwen. Zo kon er voor de *terra sigillata* een zeer nauwkeurig dateringskader worden opgesteld. Deze roodbruine glanzende ceramiek komt voor in versierde (kommen) en onversierde vorm (tassen, bekers, borden) en werd veelal van een pottenbakkersstempel voorzien. Zowel de naamstempel als de combinatie van de versieringsmotieven, een typisch kenmerk van een pottenbakker, laten toe deze ambachtslui chronologisch scherp te plaatsen, soms tot op 10 jaar na nauwkeurig. Door de in de tijd sterk evoluerende vormenschat kan men bepaalde types van bv. tassen chronologisch ook meer specifiek plaatsen. Alsof dit nog niet volstaat, is men er ook in geslaagd de pottenbakkersateliers op de sporen. Zodoende is het mogelijk om de verschillende pottenbakkers toe te wijzen aan de respectievelijke ateliers waar ze werkten, terwijl men ook op basis van de klei en de deklaag (= techniek) alleen al, dikwijls kan zeggen uit welk centrum of gebied het stuk afkomstig is. Ook de techniek kan een datering verschaffen, men hoeft dus niet *per se* te beschikken over een stempel of versiering om een stuk te dateren. Door opgravingen weet men immers dat de in onze gewesten aangetroffen *terra sigillata* tijdens de eerste eeuw n.Chr. in ateliers in Zuid-Gallië (= Zuid-Frankrijk), tijdens de tweede eeuw in Centraal-Gallië (Centraal-Frankrijk) en in de tweede helft van de tweede, de derde en de vierde eeuw in Oost-Gallië (Rijn- en Moezelstreek) werd vervaardigd (Fig. 7). Omdat elk centrum zijn eigen typische klei heeft (chemisch en veelal macroscopisch verschillend), kan men dus van een *terra sigillata* scherf uit Merendree niet alleen zeggen hoe oud ze ongeveer is, men kan ook zeggen uit welke produktieregio of -centrum ze afkomstig is. Wanneer een naamstempel of een versiering aanwezig is kan de pottenbakker bepaald worden, evenals een exacte datering.

Dit betekent tevens dat de archeologische structuren waarin deze scherven worden aangetroffen, kunnen worden gedateerd aan de hand van die scherven. Immers, de ceramiek kon maar in de structuren terecht komen

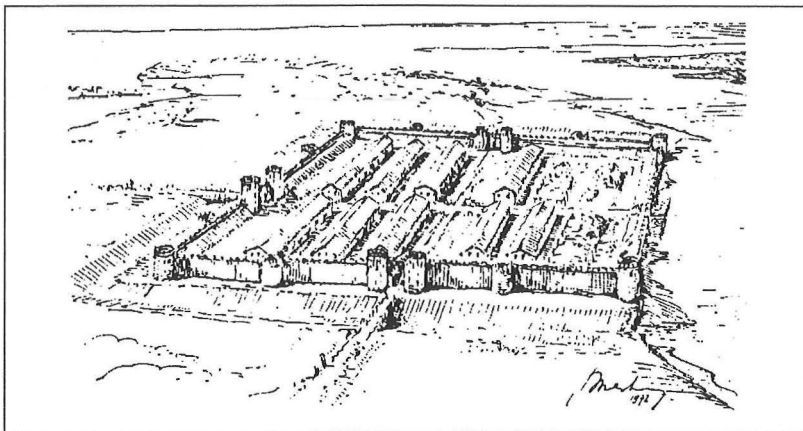

Fig. 6: Reconstructie van de militaire basis in Oudenburg (laat-Romeinse tijd). (J. Mertens in: Thoen H., 1987, fig. 47)

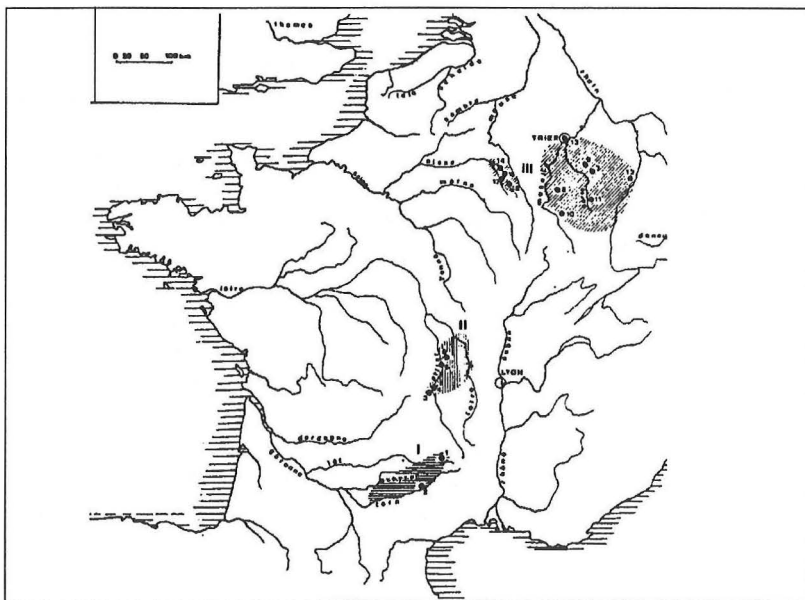

Fig. 7: Herkomstgebieden van de terra sigillata. (naar Thoen, 1987, fig. 40).
I. Zuid-Gallië, II. Centraal-Gallië, III. Oost-Gallië.

tijdens of na de werkzaamheden van de pottenbakker waarvan een produkt in de structuur werd aangetroffen. Zodoende wordt niet alleen de datering van de totale occupatieduur van de opgegraven zone verkregen, er kan ook worden bepaald welke sporen tot gelijktijdige fasen behoren en welke niet. Ook een analyse van de importcomponent (= economische deelanalyse) wordt mogelijk en laat toe chronologische parallele sites economisch te vergelijken.

De import van terra sigillata leidde echter tot de lokale imitatie ervan. Zo is de *terra nigra* de reducerend gebakken, lokale tegenhanger van de terra sigillata. Andere vormen van fijn aardewerk bestaan uit kruiken, amforen (uit Spanje met olijfolie en vissaus en uit Zuid-Frankrijk met wijn), wrijfschalen (mortieren) om het eten in te bereiden of om platte kaas in te maken, en uit voorraadpotten, borden, kommen en kookpotten uit handgevormd of reducerend gebakken gedraaid aardewerk, veelal vormelijk refererend naar autochtone pre-Romeinse tradities. Soms komt ook import van maalstenen en ceramiek uit het Duitse Eifelgebergte voor. Munten (aangemunt in Rome) komen ook voor (goud, zilver, brons, koper), net als bronzen fibulae (mantelspelden), bronzen beslagen, juwelen en glas (bv. uit Keulen). IJzeren voorwerpen komen dikwijls massaal voor (nagels, krammen, scharnieren, bijlen,...) en werden lokaal vervaardigd. Tenslotte wijzen we nog op het voorkomen in grote hoeveelheden van typische mediterrane dakpannen: *tegulae* (rechthoekige platte pannen met twee opstaande randen) en *imbrices* (langwerpige gebogen pannen, dienst doend als afdekking van de aansluiting van de opstaande randen van twee naast elkaar liggende tegulae).

HET LANDSCHAP

Algemeen

Door de zeer dichte bebouwing, de aanleg van wegen, door kanalisaties en door de eeuwenoude landbouwactiviteit, is het niet zo evident om het oorspronkelijk natuurlijk landschap te reconstrueren, laat staan nog waar te nemen. Ondanks het feit dat het cultureel landschap nu overal overheerst, is het toch noodzakelijk om een inzicht te verkrijgen in de verschillende bodemsoorten, de verschillende drainageklassen van die bodem (= vochtigheidsgehalte, waterdoorlaatbaarheid), de hoogteligging en de al of niet aanwezigheid van stromend water (beek, rivier). Deze vier factoren bepa(a)l(d)en immers de ontwikkeling van specifieke soorten vegetatie en oefenden ook een grote invloed uit op het nederzettingspatroon en de levenswijze van de menselijke populaties in het verleden. Een leembodem liet immers gemakkelijker landbouw toe dan een kleibodem, een dichte bebouwing langs een riviertje was optimaal voor jacht, een zuiderhelling bood meer beschutting dan een noorderhelling, enz. Kortom, de aanwezigheid van natuurlijke grondstoffen (hout, klei, steen, vruchtbare bodem) en goede geografische posities beïnvloedden van in de prehistorie tot in zelfs vrij recente perioden het menselijk occupatiepatroon in hoge mate. Inzonderheid in de Gallo-Romeinse periode (ca. 20 v.Chr. - 400 n.Chr.) met zijn sterk uitgebouwd macro- en micro-economisch netwerk, getuigt het nederzettingspatroon heel duidelijk van een weldoordachte inplanting van bewoningszones, op strategische plaatsen in het landschap. Uit landbouwkundig, artisanal en commercieel oogpunt werden respectievelijk de vruchtbaarste, grondstofrijkste en verkeers-geografisch gunstigste lokaties gekozen. Slechts de inplanting van meer zeldzame nederzettingen zoals militaire kampen (strategisch en/of conflict gebonden) en tempels (dikwijls op grensgebieden tussen verschillende stammen, dus vooral etno-cultureel gebonden) zijn door andere factoren bepaald. In ieder geval is het noodzakelijk om over een goede kennis van de bodemkundige en landschappelijke samenstelling van een onderzoeksregio te beschikken. Dit is de basis om de inplanting van een vindplaats te kunnen begrijpen op lokaal en regionaal vlak.

Landschap en bodem in Merendree

Op regionaal vlak maakt Merendree deel uit van de Vlaamse Vallei, dit is een reliëfarm laag en vlak gebied met een algemene hoogte die varieert tussen +5 m in het noorden, en +15 m in het zuiden¹⁷. Tijdens de ijstijden werd deze zone uit het toen bestaande tertiaire reliëf uitgeschuurd en vervolgens weer opgevuld met 15 à 30 meter dikke zandige opvullingen (25.000 jaar geleden). Deze zone strekt zich grosso modo uit van de huidige Scheldemonding in het noorden en de valleien van Schelde en Leie in het zuiden, en van de lijn Maldegem-Zomergem in het westen tot de lijn Stekene-Waasmunster in het oosten. Op de grens van de Vlaamse Vallei sluiten miljoenen jaren oude (= tertiaire) zones aan. Deze zijn dikwijls hoger gelegen, langwerpige en vertonen een asymmetrisch profiel (cuestas) en zijn zeer klei- en grindrijk. Voor onze regio is vooral de tertiaire Bartoonklei op de cuesta Oedelem-Zomergem en de klei en veldsteen van de Paniseliaanfase in Aalter van belang. De aanwezigheid van grondstoffen, goede klei en steen, vormde in de Romeinse tijd reeds een attractiepool (infra).

Kenmerkend voor het landschap in de Vlaamse Vallei en dus ook bepalend in Merendree zijn volgende landschapsvormen¹⁸:

- Een *algemeen opvullingsvlak* waarop micro-reliëfsvormen voorkomen of waarop ze zijn ingesneden.
- *Zandruggen*, dikwijls asymmetrisch verlopend en gescheiden door min of meer gesloten depressies met een parallel verloop (in het noorden van Merendree).
- *Beekvalleien en rivierdalen* (vallei van de Kale).
- *Kouterruggen*, symmetrisch aan beide zijden van rivier- of beekdalen (bv. het koutercomplex langs de Kale te Merendree en langs de Kale tussen Vosselare en Landegem).
- *Komgebieden*.
- *Rivier- en landduinen* (bv. langs de Leie te Deurle).
- *Kleine kopjes en ruggen*, dikwijls verband houdend met een ondiep tertiair reliëf en kenmerkend voor overgangszones (bv. Hansbeke).

¹⁷ De Moor & Heyse, 1978, p. 346.

¹⁸ Idem, pp. 353-354.

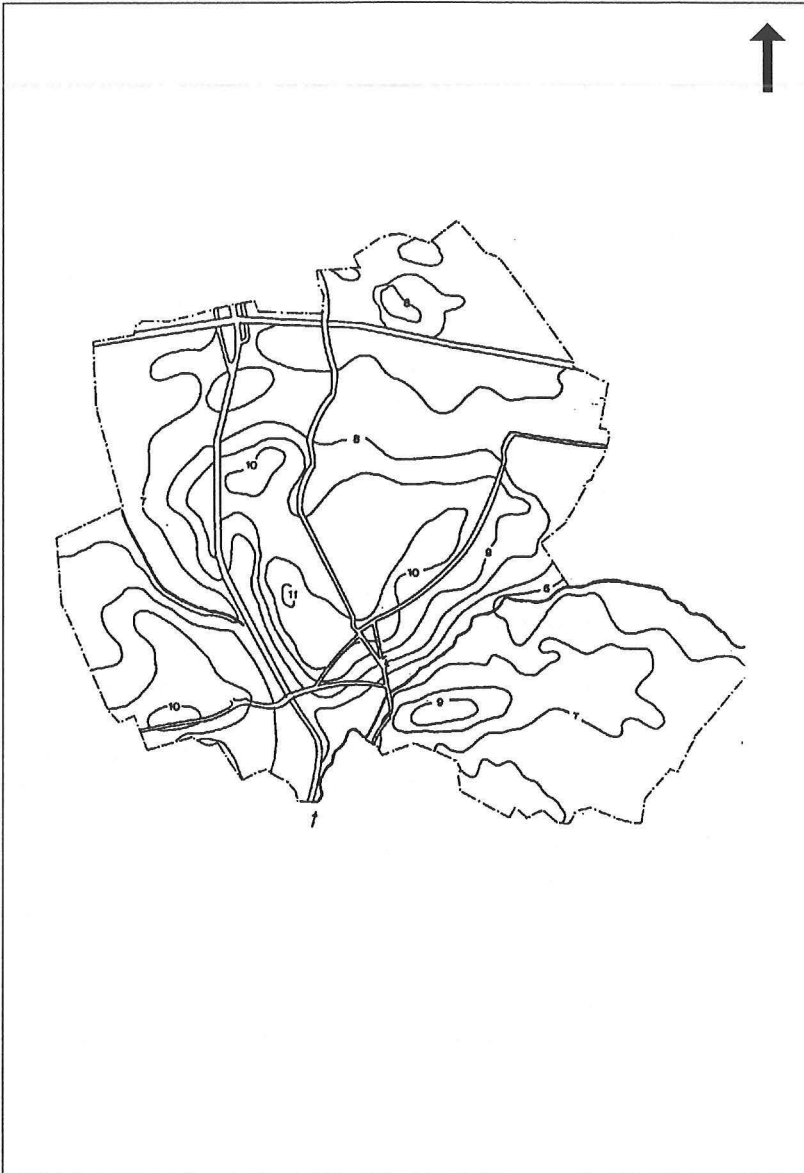

Fig. 8: Topografische kaart van Merendree. Schaal 1:50000

Wanneer deze gegevens vergeleken worden met de bodemkaart, de drainagekaart en de topografische kaart, kunnen we voor Merendree volgende twee hoofdentiteiten bepalen (Fig. 8, 9, 10).

De vallei van de Kale

Alhoewel de Kale vandaag niet meer is dan een brede gracht, oefende deze rivier in het verleden een zeer belangrijke invloed uit op de aanwezigheid van menselijke groepen. De oudste sporen van menselijke aanwezigheid in onze regio werden immers op de kouters langsheen de Kale aangetroffen en dateren uit het laat-paleolithicum en/of epi-paleolithicum (15.000-10.000jaar geleden)¹⁹. Vondsten en sites uit het mesolithicum (10.000-6.000 jaar geleden) zijn in de Kale-vallei zeer opvallend aanwezig, en duiden aan dat dit gebied voor de jagers-verzamelaars een bevoorrechte fouragezone was. Ook in de metaaltijden (ca. 1800-0 v.Chr.) en de Romeinse tijd (0-400 n.Chr.) moet de rivier van meer dan lokaal belang geweest zijn. Recent onderzoek wijst op de lokalisatie van Romeinse nederzettingen die zich op de hoger gelegen gronden nabij de Kale bevonden, soms op minder dan 500 m van elkaar²⁰. Deze dense distributie is een factor die reeds op zichzelf op het belang van de rivier wijst. Geomorfologisch onderzoek toont aan dat de Kale zowel via de Poekebeek met de Mandel als zelf via drie takken ter hoogte van Deinze met de Leie in verbinding stond en eigenlijk met deze beken de bovenloop vormt van de Durme²¹, een rivier die in de Romeinse tijd ook een zeer dichte bewoning kende langsheen haar oevers. Daarenboven kan toponymische informatie deze vaststelling enigszins ondersteunen. Het toponiem “Durme” komt immers voor langsheen de Kale in Evergem, Vinderhoute, Merendree en Zomergem²².

¹⁹ In Merendree troffen we stekers en schrabbers aan uit deze perioden. Dergelijke artefacten werden o.a. gebruikt voor het bewerken van huiden.

²⁰ Project Romeinse aanwezigheid Meetjesland. (RUG). Zie vooral de opgravingen en vondsten in Evergem (Bourgeois et al., 1989), Lovendegem (Semey, 1986) en Vinderhoute (Bourgeois et al., 1987).

²¹ Verbruggen, 1971, p. 225; Verbruggen et al., 1991, p. 370.

²² Devos, 1958, p. 5 ev.; Luyssaert, 1995. Strikt geomorfologisch gezien vormen de Poekebeek en de Kale die uit het zuiden komt, de bovenloop van de Durme. Toponymisch (Luyssaert, 1995) betreft de Durme een noordelijke tak van de Kale. Deze werd ook Hoogkale of Leie genoemd.

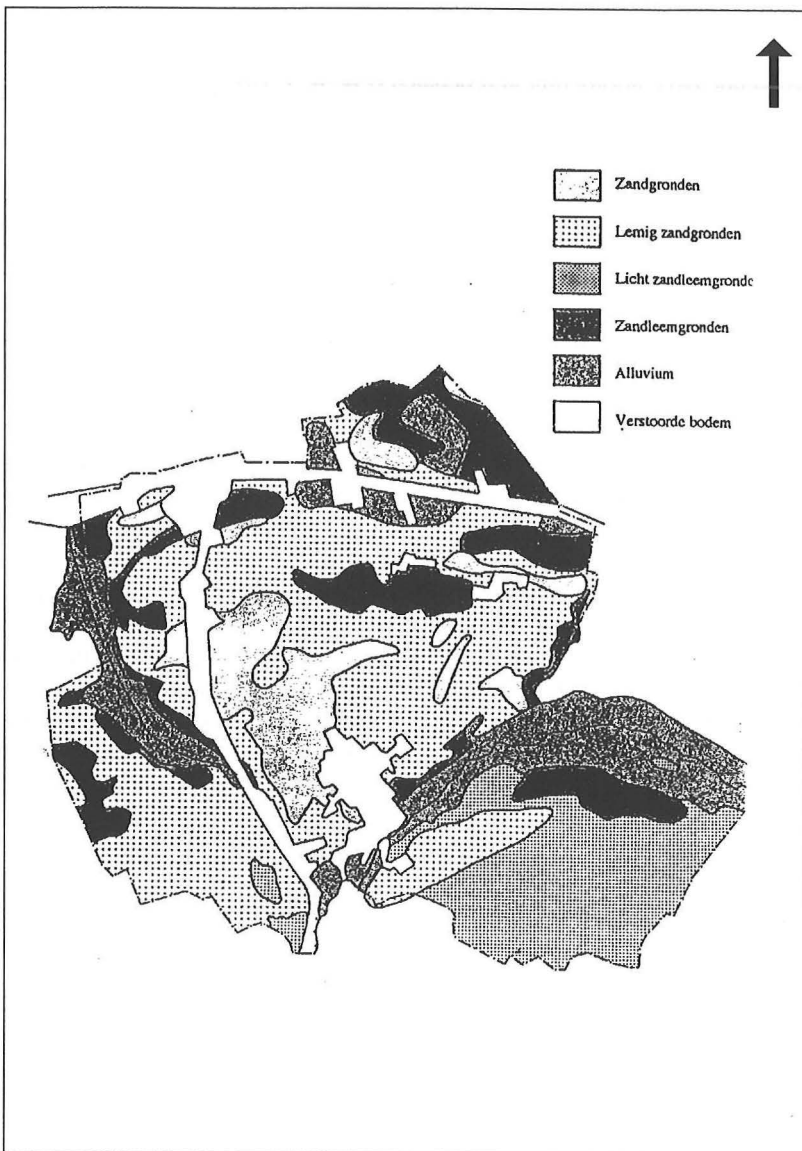

Fig. 9: Bodemkaart van Merendree. Schaal 1:50000. (naar Tavernier & Vandenhout, 1967)

In Merendree zelf buigt de Kale af van een zuid-noord naar een west-oost gerichte loop. Deze afbuiging was noodzakelijk om de ± 15 à 20 m hoger gelegen tertiaire cuesta in Zomergem te ontwijken. Ten zuiden van de huidige brug over het kanaal in Merendree, was er echter een afsplitsing die naar het noorden doorliep en uitmondde in een andere Kale-tak. Zowel de bodemkaart (Fig. 9) als een kaart uit 1615 (Fig. 11)²³ laten over deze situatie geen twijfel bestaan. Ook verschillende geschreven bronnen²⁴ maken melding van drie Kale's i.p.v. één, zijnde:

- De **Neerkale**: dit is de “hoofdrivier” die uit het zuiden komt en afbuigt naar het oosten om uiteindelijk via de Moervaartdepressie in de Durme over te vloeien.
- De **Hoogkale/Durme**: deze tak liep parallel aan, en ten zuiden van de cuesta Oedelem-Zomergem, van Aalter Nieuwendam tot in Vinderhoute, alwaar hij in de Neerkale mondde. Reeds in de Middeleeuwen werd een kanalisatie en een verbinding met Brugge uitgevoerd. Deze verbinding werd ook “Leie” geheten²⁵. Heden ten dage is dit stroomgebied volledig ingenomen door de Brugse Vaart.
- De **Cruyskale**: dit is de tak die zich afsplitste even ten zuiden van de huidige brug over het kanaal te Merendree, en even ten westen van Durmen in de Hoogkale vloeide. Nu is de Cruyskale gedeeltelijk opgenomen in het Schipdonkkanaal. Het “Vaardeken” is een in de (post)-middeleeuwen gekanaliseerde restant van deze tak²⁶. Net als in de Neerkale was ook in deze zone veen aanwezig, wat wijst op de hoge ouderdom van deze beek²⁷.

²³ RAG Fonds Kaarten en Plannen, n° 97.

²⁴ Devos, 1958, pp. 4-7.

²⁵ Luyssaert, 1995, p. 73.

²⁶ Idem, p. 72.

²⁷ We konden zelf de aanwezigheid van veen vaststellen nabij de brug bij controle van de aanleg van een rioolwatercollector door Aquafin in 1993. Bij het graven van het kanaal in 1846, werden in de zone 200 m stroomafwaarts van de brug, verwerde boomstammen gevonden in een turfbevattende omgeving: M.S.H., 1847, XXX, 510-511.

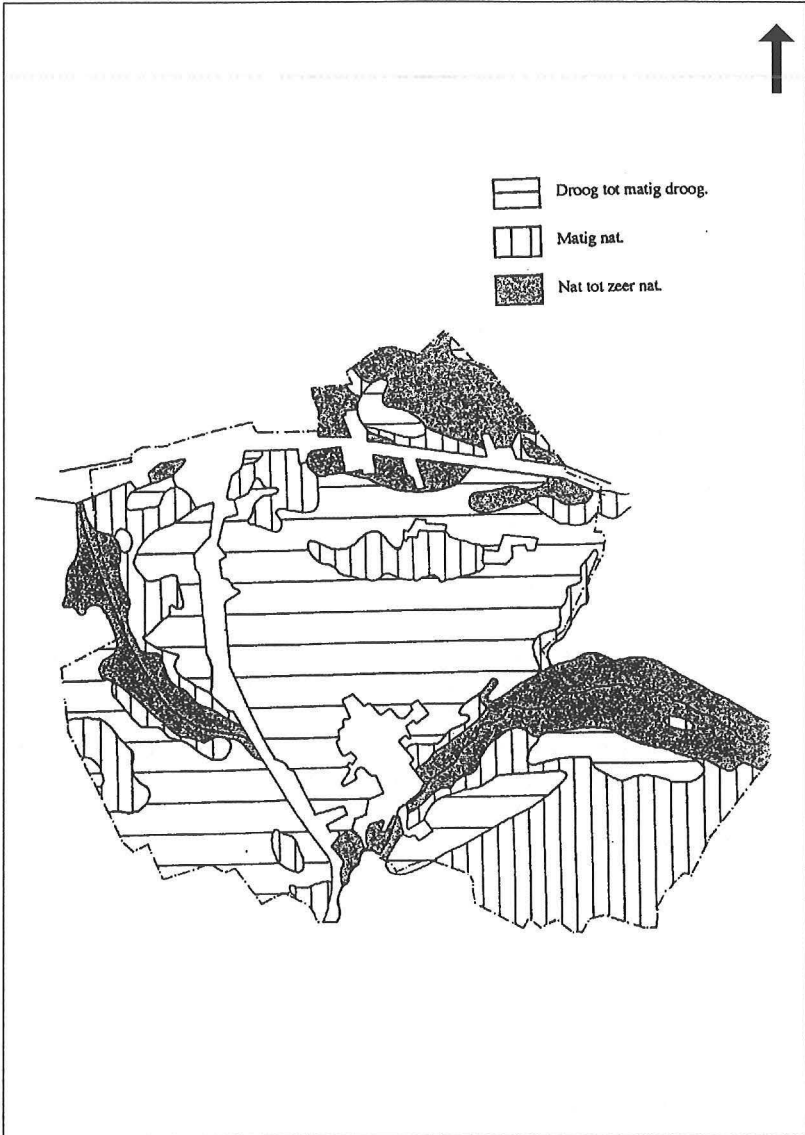

Fig. 10: Drainagekaart van Merendree. Schaal 1:50000. (naar Tavernier & Vandenhoudt, 1967)

Door de positie van de Kale en haar verschillende takken, kwam Merendree als het ware op een eilandje te liggen. Zeker tot vóór het graven van de Brugse Vaart moet deze situatie vrij duidelijk geweest zijn. Zowel de kaart uit 1615, de bodemkaart als de topografische kaart, laten bovendien een heel duidelijke, naar het zuiden en westen gerichte helling zien ter hoogte van de splitsing van Cruys- en Neerkale. Deze positie was van groot belang voor de ontwikkeling van de Gallo-Romeinse nederzetting (infra). Alhoewel de breedte en de diepgang van de Kale ooit zeer aanzienlijk was (tot 30 m breed en minimum 6 m diep vóór 12.000 jaar geleden) zorgde een klimaatswijziging en toenemende sedimentatie ervoor dat de laatste millenia, de Kale niet veel meer breder was dan ze nu was²⁸. Bevaarbaarheid was wellicht enkel met platbodems mogelijk, maar dat zal geen enkel probleem gesteld hebben²⁹. Tijdens de winter trad de Kale echter over aanzienlijke breedte uit haar oevers, een euvel dat slechts door het graven van het Schipdonkkanal werd verholpen³⁰.

De bodems in de alluviale zone van de Kale bestaan vooral uit natte tot zeer natte gronden op licht zandleem met veensubstraat beginnend op geringe diepte: (v)PFP, uit sterk of zeer sterk gleyige gronden op zandleem met reductiehorizont, veensubstraat beginnend op geringe diepte: (v)LFP, en uit een complex van sterk of zeer sterk gleyige gronden op klei en zware klei met reductiehorizont en veensubstraat beginnen op geringe diepte: E-UFP³¹.

De kouterruggen

Met deze - hier morfologisch bedoelde - term worden de grote, dikwijls langwerpige, hoger gelegen gronden aangegeven die zich soms parallel aan een rivier - hier de Kale - bevinden en die gekenmerkt worden door een bodemkundige en landschappelijke homogeniteit. In Merendree is ten zuiden

28 Verbruggen, 1971, pp. 203-227.

29 In 1488 werd de stenen burcht van Nevele gesloopt. Het stenen bouw materiaal werd per schip over de Kale naar Gent getransporteerd: Janssens, 1973, pp. 27-28. Dit wijst op de nog relatief goede bevaarbaarheid van de rivier in de (post)-Middeleeuwen.

30 Devos, 1958; Van Den Abeele, 1940.

31 Tavernier & Vandenhout, 1967.

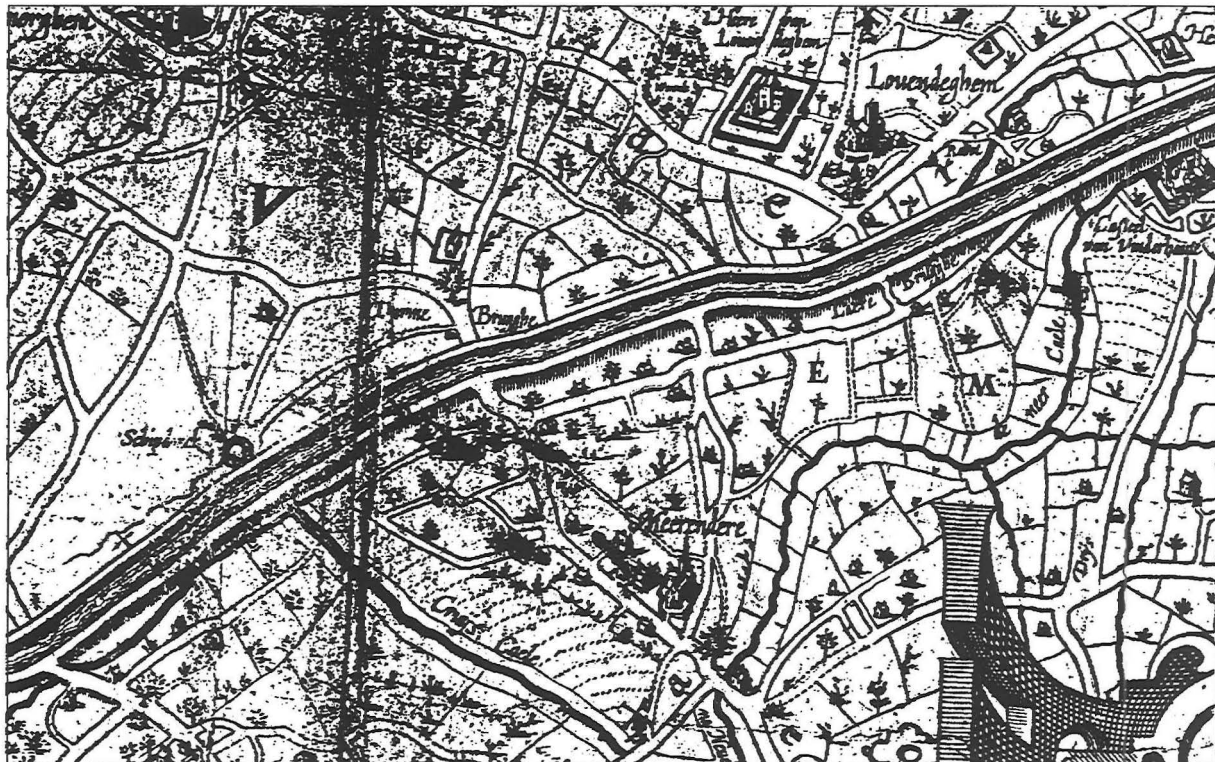

Fig. 11: Helling van de Molenkouter langs de Cruyskale (1615). (RAG Fonds Kaarten & Plannen, nr. 97.)

van de Neerkale de “Langenakker”³² daar een duidelijk voorbeeld van. Dit complex van droge lemig zandgronden (Sbc) van 9 m hoogte, parallel aan de Kale, werd reeds van vroeg in de prehistorie “bewoond” maar - volgens de huidige stand van onderzoek - niet in de Romeinse tijd. Enkele vondsten (o.a. van Pingsdorf-keramiek) en het akker-toponiem suggereren in ieder geval het (vroeg-)middeleeuwse gebruik van deze kouter. Een ander koutercomplex is gelegen aan de splitsing tussen Neer- en Cruyskale, en bestaat eigenlijk uit twee delen van elk 10 à 11 m hoogte (zie hiervoor bodem- en vooral topokaart). Een eerste deel situeert zich parallel aan de Cruyskale en heet “Molenkouter”. De bodem is een droge zandbodem (Zbc). Het tweede deel loopt parallel met de Neerkale en bestaat uit droge lemig zandgronden (Sbc). Deze zone komt overeen met het gebied “Velde” en “Oostergemkouter”. Beide zones waren extreem belangrijk in de Romeinse tijd. De nabijheid van de samenvloeiingszone van de twee Kale’s en de steile helling (zie de reliëfaanduiding op fig. 11) naar het zuiden en zuidwesten gericht, speelden hierin een rol. Vermelden we tenslotte dat de huidige dorpskern zich situeert op 11 m hoogte, op de plaats waar de twee langwerpige koutercomplexen elkaar snijden.

Besluit

Op geomorfologisch en landschappelijk gebied vormt het studiegebied een bevoorrechte nederzettingzone. De hoge, goed gedraineerde zand en lemig zandgronden vormen een homogeen en vrij gemakkelijk te bewerken landbouwareaal. Bovendien vormt de ligging van deze gebieden vlakbij de splitsing van de Kale, een factor die de economische ontsluiting mogelijk maakte. De situering van Merendree, op het draaipunt van de zuid-noord naar de west-oost assen van de Kale, evenals de positie op de rand van de Vlaamse Vallei (cf. de dichte positie van de tertiaire klei-opduiking te Zomergem) en de nabijheid van de vruchtbare zandleembodems langsheen de Poekebeek, plaatsen dit gebied ons inziens op de overgang tussen landschappelijk en economisch potentieel gedifferentieerde gebieden.

³² We baseren onze toponymische vermeldingen op de toponiemen die aangegeven staan op de topografische kaarten van 1:10.000. We stelden vast dat toponiemen zoals Oostergem, Velde en Molenkouter op de verschillende kaarten doorheen de tijd dikwijls een andere positie toegedeeld kregen.

OUDSTE VONDSTEN EN COLLECTIES UIT MERENDREE

Methode

Bij het onderzoek in Merendree werd gekozen voor een meervoudige aanpak. Ten eerste werd een inventaris opgesteld van alle vondstmeldingen en collecties die gevormd waren voor het opstarten van onze onderzoek (vóór 1992). Ten tweede werd door middel van prospectie - luchtfotografie en terreinprospectie - getracht de Gallo-Romeinse bewoning exact te lokaliseren en de nu nog resterende uitbreiding ervan vast te stellen. Ten derde werd door middel van de verwerking van opgravingsmateriaal uit Merendree een poging ondernomen om een eerste inzicht te verkrijgen in de kwantitatieve, kwalitatieve en chronologische verhoudingen binnen het gamma aan vondsten. Tenslotte wordt en werd door noodopgravingen een poging ondernomen om de snel evoluerende vernietiging van het bodemarchief tegen te gaan en onderzoek in te stellen.

Oudste vondsten en de vorming van collecties Gallo-Romeins materiaal uit Merendree

In totaal konden we 23 meer concrete "vondstmeldingen" verzamelen die zich situeerden vóór 1988. De oudste dateert uit 1787. In een analytische inventaris sommen we de belangrijkste ervan op. Telkens worden de vondstdatum, de vondstomstandigheden en de vindplaats opgegeven (geografische coördinaten, bodemserie en perceelsnummers) indien dit mogelijk is. De oudste bibliografische vermelding, evenals een korte beschrijving en tekening van de vondst - en de bepaling van de bewaarplaats indien dit nog mogelijk bleek - worden eveneens aangegeven.

MERENDREE 0

Sanderus meldt in zijn *Flandria Illustrata* (1644)³³:

"Merendre ad secundum ad urbe Gandavo lapidem situs est pagus, divite gleba felix et pasquis multis, aquis etiam Calae irriguus, multaque

³³ p. 176

antiquitatis, ut varia Bavonensium et Trunchiniensium rescripta docent”...

Vrij vertaald betekent dit:

“Het dorp Merendree is gesitueerd aan de tweede steen (op de weg) naar Gent; de gronden zijn er vruchtbaar en er zijn vele weiden; de wateren van de Kale besproeien het, en (er is) veel van de oudheid, zoals verschillende geschriften van (de abdij) St.-Baafs en (de abdij) van Drongen ons leren”...

Deze tekst zou een eerste aanduiding kunnen zijn voor de vondst van archeologische voorwerpen in Merendree. Men moet echter de grootte omzichtigheid aan de dag leggen. Wat zijn immers “oudheden”? Merendree kent enkele vroege geschreven vermeldingen (722) en de vroegste Vlaamse martelaar is ook uit Merendree afkomstig (Gerulfus). De vermelding zou dus ook op de vroeg-middeleeuwse ontwikkeling van het dorp kunnen wijzen. Toch moet de mogelijke interpretatie van het woord “antiquitatis” als “oudheden” - daarenboven in de context van de humanist Sanderus - open gelaten worden.

MERENDREE 1

1. Munt.
2. Geen vondstlokalisatie.
3. Gevonden in 1787.
4. Losse vondst. Grootbrons van keizer Trajanus, geslagen in 105 n. Chr., ter ere van zijn overwinning op de Daciërs. Beeldenaar: gelauwerd hoofd van de keizer naar rechts: IMP. CAES. NERVAE. TRAIANO AUG. GER. DAC. P.M. TR. P. COS. V. P. P. Keerzijde: de keizer te paard werpt een pilum naar de gevallen vijand S.P.Q.R. OPTIMO PRINCIPI S.C.
5. Romeinse munt met een terminus post quem van 105 n. Chr.
6. Geen bodemkundige context bekend.
7. De Bast, 1808, pp. 84-85 en Pl I, fig. X.
8. De Bast vertelt dat hij de munt van een vriend kreeg. Zeer opmerkelijk, althans volgens de beschrijving en de bijhorende illustratie, is de zeer goede conserveringstoestand. Als deze gegevens correct zijn, bleef de munt waarschijnlijk in goede condities bewaard (water, recipiënt...).
9. Fig. 12.

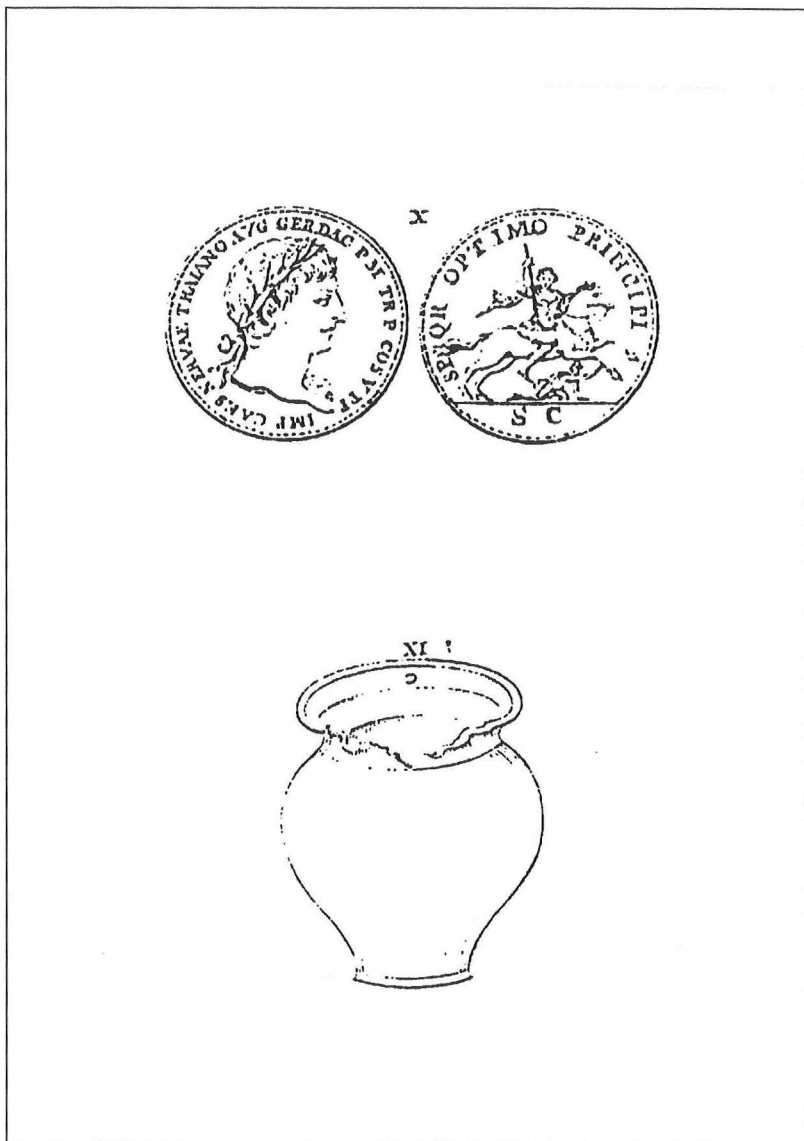

Fig. 12: Munt van keizer Trajanus, geslagen in 105 na Chr. en gevonden in 1787. Romeinse urne, gevonden in 1800. (De Bast, 1808 pl. X & XI)

MERENDREE 2

1. Urne met dolk (versierd met ?) hertekop.
2. Kasteel ter Wallen, Veldestraat, perc. 609b, coörd. 94,65-196,25.
3. 14 juli 1800, gevonden bij het graven van een vijver, op vijf voet diepte.
4. In situ (?). Grafvondst. Onversierde urne van 8 duim hoog.
5. Romeins.
6. Overgang van de lemig zandgronden en de alluviale gronden van de Kale. Nu bebouwde zone.
7. De Bast, 1808, p. 85, Pl I, fig. XI.
8. Er is verder geen enkele aanwijzing voor Romeinse bewoning in de buurt. Deze factoren (uit het bewoningsareaal en op drassige, niet onmiddellijk bruikbare gronden) zouden de potentiële en door De Bast gesuggereerde context, een graf, kunnen bevestigen. Romeinse grafvelden situeerden zich immers vaak aan de buitenzijde van de nederzetting, langs de wegen die naar de bewoningszone leidden.
9. Fig. 12.

MERENDREE 3

1. Antieke vaas.
2. Op ongeveer 600 passen van het kanaal van Brugge, in een drassig gebied.
3. Gevonden op 13 juni 1823 door een landbouwer tijdens het ontwortelen van een struik.
4. Onzekere vondstcontext. Losse vondst of vondst in situ.
5. Romeins? De vaas zou goed bewaard gebleven zijn en van een delicate uitvoering getuigen.
6. Drassig wijst waarschijnlijk op de alluviale zone van de vroegere Hoogkale.
7. M.S.H., 1823, pp. 124-136.

MERENDREE 4

1. Vondstenconcentratie.
2. Stroomafwaarts van de brug van Merendree over een afstand van 200 m in een turfbevattende omgeving met veel verweerde boomstammen. Coördinaten: Lambert: 93,97-196,15.
3. 1846-7, bij het graven van het Schipdonkkanaal.

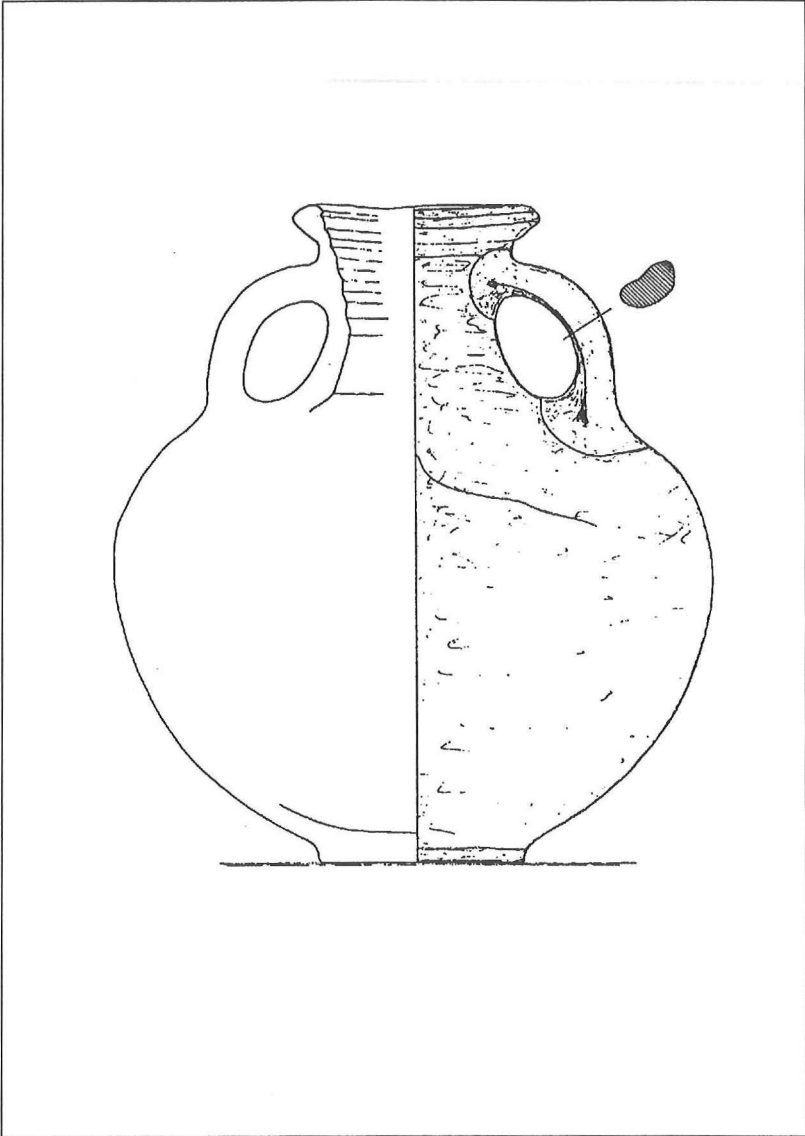

Fig. 13: Kruikamfoor, gevonden in de 19de eeuw. (Koninklijke Musea voor Kunst & Geschiedenis, Brussel). (Schaal 1:4)

4. Onzekere vondstomstandigheden: losse vondst of vondst in situ. Een “Romeinse” bronzen lanspunt, een halve Romeinse dakpan (imbrex) en drie fragmenten van Romeins en inheems aardewerk waarbij één fragment van een “Germaanse of Gallische vaas in zwarte aarde”, en “twee fragmenten van ander Romeins vaatwerk”.
5. Romeins, m.u.z.v. de bronzen lanspunt welke in de late bronstijd kan gedateerd worden³⁴. Slechts de lanspunt is nog bewaard (Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis Brussel, inv. B47-N°453-An17).
6. Turfrijke bodem (= veen). Alluviale gronden van de Cruyskale. Nu kanaal van Schipdonk.
7. M.S.H., 1847, XXI, pp. 510-511.

MERENDREE 5

1. Vondstenconcentratie.
2. Kanaal van Schipdonk, over een afstand van 200 m, stroomafwaarts van de brug van Merendree, in een turfrijke bodem. Coörd. 93,97-196,15.
3. 1847. Bij het graven van het Schipdonkkanaal.
4. Onzekere vondstcontext. Losse vondst of vondst in situ: amfora, “fer de houlette” in ijzer, koperen broche met twee figuren (keizer en keizerin?), een pot versierd met lopende herten en een schaal in versierde terra sigillata.
5. De amfora, de pot met lopende herten en de terra sigillata zijn met zekerheid Romeins. De andere stukken zijn dat misschien. De amfora en de pot met lopende herten worden bewaard in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel (respectievelijk inv. B 595 & 111). Het potje met de herten is gevernist aardewerk (type Hees 2b) en kan in de tweede eeuw n.Chr. worden gedateerd. De amfora wordt algemeen in de eerste drie eeuwen van onze jaartelling geplaatst³⁵. De schaal in versierde terra sigillata kon niet meer teruggevonden worden. Hetzelfde geldt voor de mogelijk Romeinse vondsten.
6. Turfrijke bodem (= veen). Alluviale gronden van de Cruyskale. Nu kanaal van Schipdonk.
7. M.S.H., 1848, XXII, p. 127.

³⁴ Verlaeckt, 1993, De Clercq, 1993.

³⁵ De Clercq, 1996.

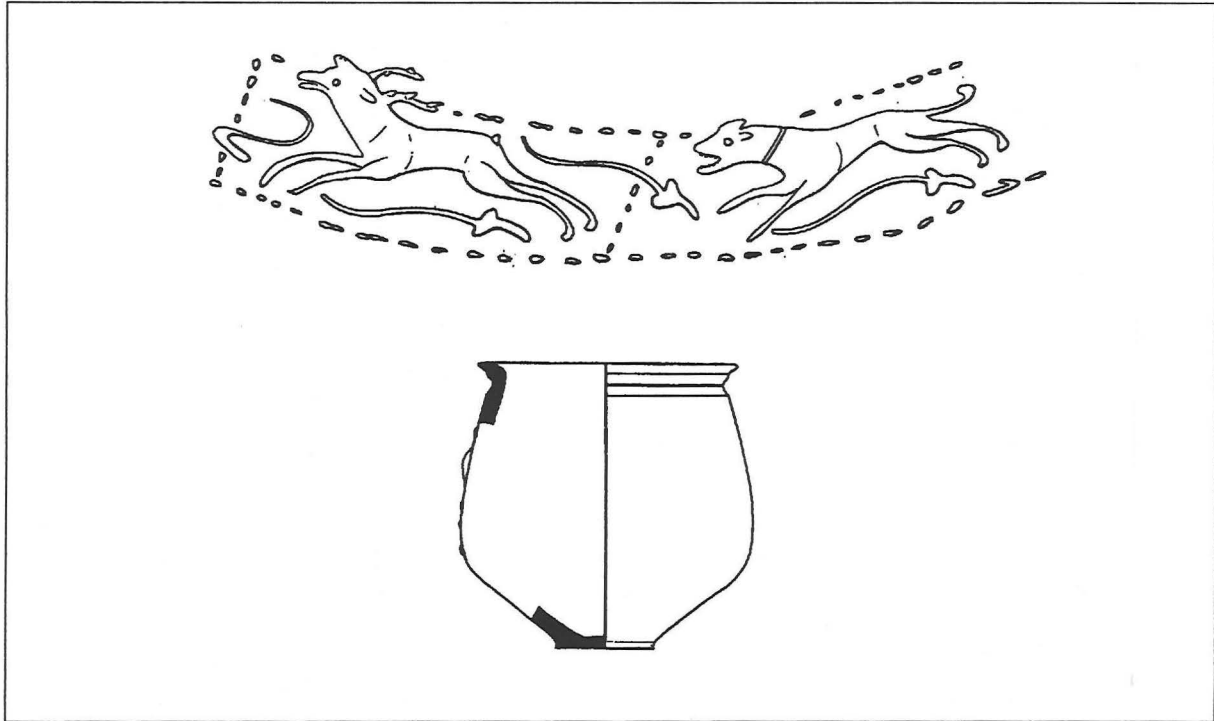

Fig. 14: Geverniste beker met jachtscène; tweede eeuw na Chr. Gevonden bij het graven van het Schipdonkkanaal in 1846. (Koninklijke Musea voor Kunst & Geschiedenis, Brussel) (Schaal 1:2)

8. Gezien de volledigheid van de vondsten, zou dit kunnen betekenen dat ze mogelijk uit grafcontexten afkomstig zijn. Anderzijds mag de aanwezigheid van Romeinse infrastructuur in het alluvium van de Kale (aanlegsteiger, brug) niet uitgesloten worden.
9. Fig. 13. Amfora schaal 1/6, tekening KMKG; bekertje (Fig. 14³⁶) schaal 1/4, tekening W.De Clercq.

MERENDREE 6

1. Een amfora.
2. Geen lokalisatie bekend.
3. Geen vondstomstandigheden bekend.
4. Onzekere vondstomstandigheden. Losse vondst of vondst in situ.
5. Romeins.
6. Geen bodemkundige gegevens bekend.
7. Verhelst, 1847, p. 78, n° 1484.
8. Dit stuk werd verkocht op een veiling. De datum indachtig is dit stuk misschien afkomstig uit de graafwerken voor het kanaal.

MERENDREE 7

1. Een Romeinse pot.
2. Gevonden in de nabijheid van het dorp.
3. Geen vondstdatum bekend.
4. Onzekere vondstomstandigheden: losse vondst of vondst in situ.
5. Romeins.
6. Geen bodemkundige gegevens bekend.
7. Schayes, 1847, p. 268, voetnoot 1.
8. Misschien gelijk aan ME 6.

³⁶ Alle tekeningen van scherven en potten zijn op schaal 1/2 tenzij anders aangegeven. De zwarte doorsnede links geeft de dikte van de scherf aan. Rechts wordt een buitenzicht getoond. Deze manier van voorstelling is een techniek die per conventie door alle archeologen wereldwijd wordt gebruikt.

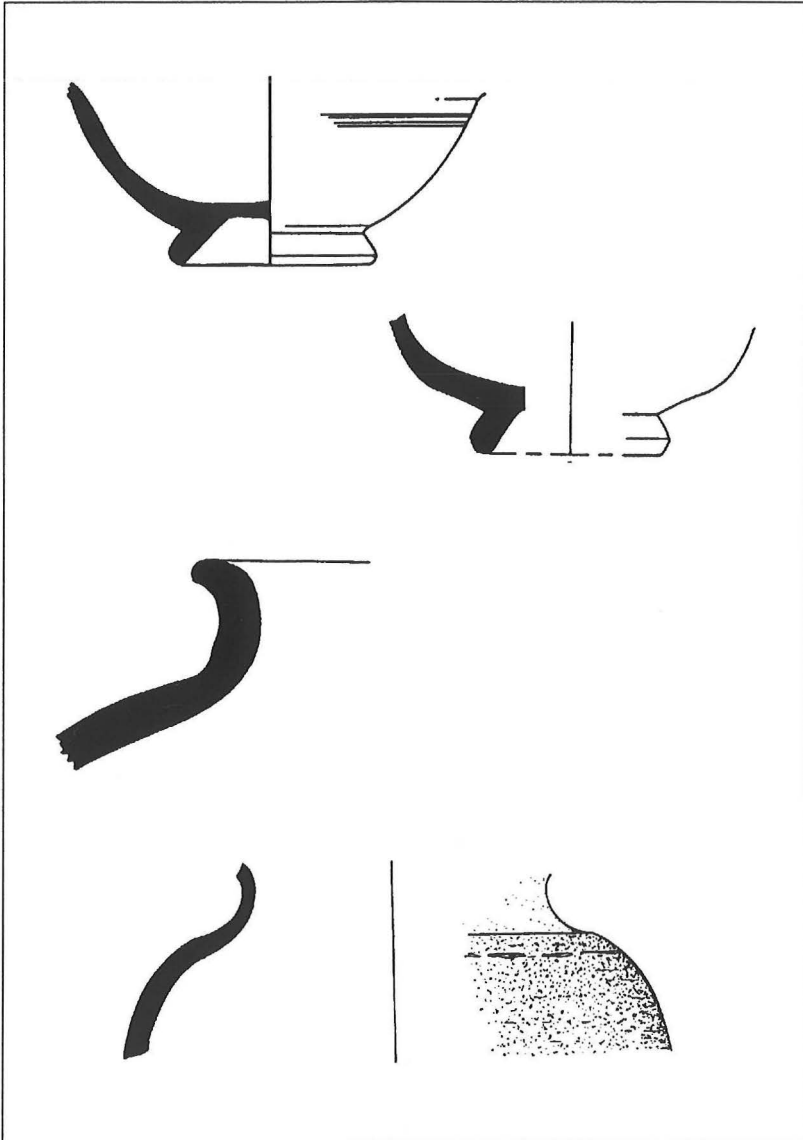

Fig. 15: Romeinse scherven, gevonden bij bouwwerken, begin jaren '80.
(Schaal 1:2)

MERENDREE 8

1. Antieke weg of “Grooten Heereweg” Cassel... Aalter-Hansbeke-Merendree-Drongen-Gent...Burcht.
2. Geen exacte lokalisatie bekend.
3. Geen vondstdatum bekend.
4. Geen verdere specificatie.
5. Romeins?
6. Geen bodemkundige gegevens gekend.
7. Vanderrit, 1851, p. 95.
8. De Romeinse oorsprong van deze “antieke wegen” is niet bewezen.

MERENDREE 9

1. Vondst van Romeinse dakpannen.
2. Bij het omspitten van een akker. Coörd. 94,18-196,68. perc. 901w.
3. Jaren '60.
4. Losse vondst van Romeinse dakpannen.
5. Romeins.
6. Droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc).
7. Mondelinge mededeling.
8. De vinder beschreef duidelijk de vorm van Romeinse pannen. Op deze terreinen vonden we bij terreinprospectie eveneens Romeinse dakpannen.

MERENDREE 10

1. Vondst van Romeinse scherven en dakpannen.
2. Bij de aanleg van een ondergrondse garage. Coörd. 94,23-196,42. Perc. 897k.
3. Einde jaren '60 - begin jaren '70.
4. Onzekere vondstomstandigheden: losse vondst of vondst in situ.
5. Romeins.
6. Droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc).
7. Mondelinge mededeling.
8. Duidelijke beschrijving van de vorm van Romeinse dakpannen. Uit de uitgegraven grond werd later een munt gerecupereerd (cf. ME11).

MERENDREE 11

1. Romeinse munt.
2. Bij werken in de tuin op de plaats waar gestorte grond had gelegen (cf. ME10 en 17). Coörd. 94,25-196,42.
3. Jaren '70.
4. Losse vondst. Munt: Hadrianus: 134/5-138 n.Chr. Gedrapeerd borstbeeld met onbekend hoofd naar rechts. HA [] COSIII. Keerzijde: Felicitas naar links, caduceus, hoorn des overvloeds. JA[. Sestertius: 17,27 g.
5. Romeins, sestertius van Hadrianus, 134/5-138 n.Chr.
6. Droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc).
7. Mondelinge mededeling vinder. Vondst bestudeerd door J. Van Heesch, Kon. Mus. v. Kunst & Geschiedenis Brussel.

MERENDREE 12

1. Vondst van Romeinse scherven, dakpannen en zware eiken balken.
2. Bij het plaatsen van een cisterne, ca. 2 m diep. Coörd. 94,20-196,50.
3. Midden van de jaren '80.
4. In situ. Talrijke vondsten waaronder terra sigillata, pompeiaans rood aardewerk, handgevormd aardewerk, voorraadpotten. Twee zware eikenhouten balken. Dakpannen.
5. Eind eerste tot derde eeuw n.Chr.
6. Droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zbh).
7. Mondelinge mededeling vindsters. Vondsten worden bewaard bij W. De Clercq.
8. Gezien de goede conservering en de vondst van de houten balken, werd hier meer dan waarschijnlijk een Romeinse waterput aangetroffen. De vondst van houten balken in de droge zandbodems komt enkel maar voor bij waterputten.
9. Fig. 15. Selectie aardewerk. Schaal 1/3. Tekening J. Angenon en W. De Clercq.

MERENDREE 13

1. Romeins en middeleeuws aardewerk.
2. Op de bouwwerf voor de nieuwe brug over het Schipdonkkanaal. Waarschijnlijk afkomstig van het "Kapellestuk" (cf ME14 en 15). Coörd. 93,90-196,20.

3. Bij prospectie op 19 oktober 1981 door P.Vander Plaetsen op een terrein te St.-Martens-Latem, tussen de Leie en de St.-Martinuskerk. De grond was afkomstig van de bouwwerf voor de brug te Merendree.
4. Losse vondst van middeleeuws en Romeins aardewerk, o.a. gewoon aardewerk en twee bodems van borden in terra sigillata, de ene met naamstempel van MACCALVS uit Centraal-Gallië, de ander met stempel van AVNEDOS uit Oost-Gallië.
5. Romeins. Tweede helft tweede - begin derde eeuw n.Chr.
6. Matig droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc). Nu bebouwd terrein.
7. Vermeulen, 1983, pp. 89-90.

MERENDREE 14

1. Talrijke Romeinse dakpannen, ijzerslakken en brokken Doornikse kalksteen.
2. Bij de bouwwerken voor de brug, aan de hoek met de Kouterslag (Kapelgestuk) (cf. ME13 EN 15).
3. In 1981.
4. Losse vondst van "dakpannen, zeer veel ijzerslakken, Doornikse kalksteen en stukken van potten".
5. Romeins.
6. Droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc). Nu bebouwd terrein.
7. Mondelinge mededeling. Duidelijke beschrijving Romeinse pannen. Ceramiek zou volgens de vinder identiek geweest zijn aan deze gevonden bij ME15 (terra sigillata).

MERENDREE 15

1. a. Vondst van een scherf versierde terra sigillata.
b. Romeinse ceramiek en dakpannen.
2. a. Bij bezoek bouwwerf voor de nieuwe brug (cf. ME13 en 14). Coörd. 94,22-196,34.
b. Bij bouwwerkzaamheden in de Molenkouterslag. Coörd. 94,13-196,31.
3. Begin jaren '80.
4. Losse vondsten.

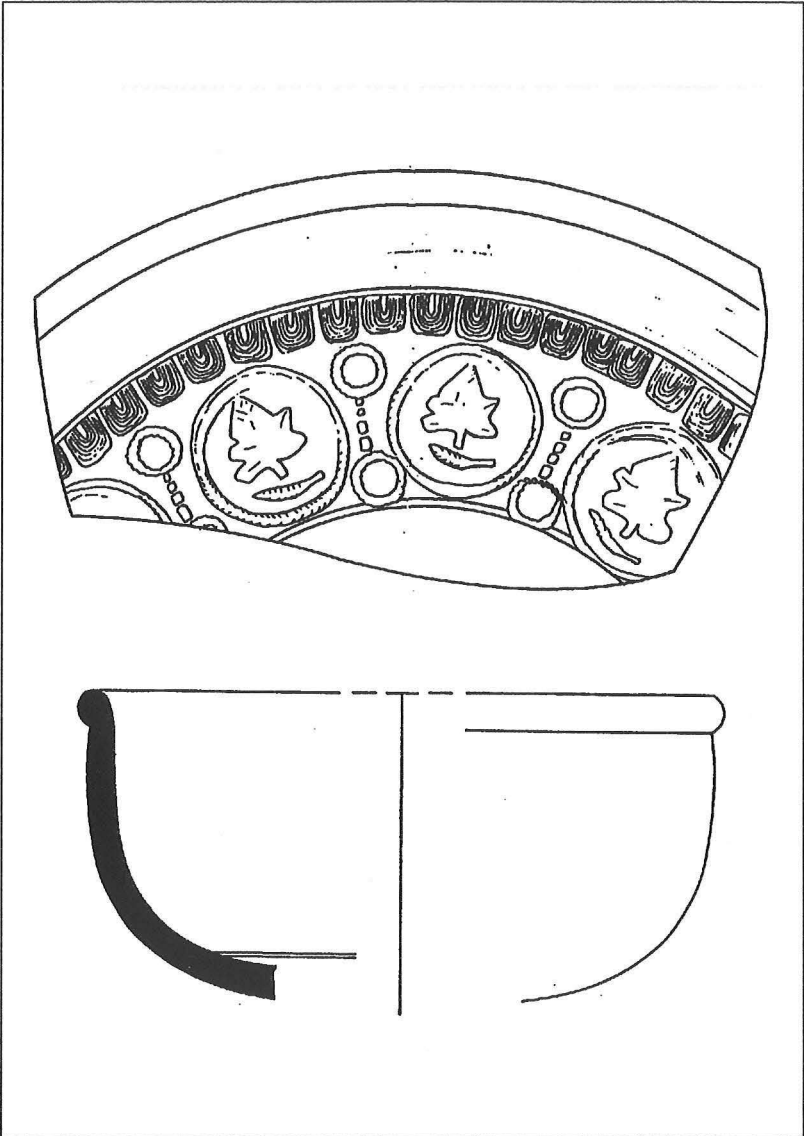

Fig. 16: Versierde terra sigillata van pottenbakker Amator uit Trier. Eind tweede, begin derde eeuw na Chr. (Schaal 1:2)

- a. Betreft een scherp versierde terra sigillata uit Trier, in de stijl van pottenbakker Amator³⁷
 - b. Betreft een variëteit aan Romeins aardewerk en grote dakpanfragmenten.
5. Romeins.
 - a. 190-210 n.Chr.
 - b. Tweede eeuw n.Chr.
 6. a. Droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc). Nu bebouwd.
 - b. Droge zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zbb). Nu bebouwd.
7. Mondelinge mededeling van de vinders. De collectie kon door ons bestudeerd worden.
 8. Duidelijk één vondstenzone samen met ME 10/11/13/14/16.
 9. Fig. 16. Versierde terra sigillata uit Trier, Amator, 190-210 n.Chr. Schaal 1/4. Tekening W.De Clercq.

MERENDREE 16

1. Vondst van Romeinse scherven.
2. Bij werkzaamheden in de tuin. Coörd. 94,20-196,37.
3. Tweede helft van de jaren '80.
4. Losse vondst van Romeins aardewerk, waaronder terra sigillata en gewoon aardewerk.
5. Romeins. Eerste drie eeuwen n.Chr.
6. Droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc).
7. Mondelinge mededeling. De collectie werd door ons bestudeerd.

MERENDREE 17

1. Vondst van Romeinse scherven en dakpannen.
2. Bij bouwwerken. Coörd. 94,12-196,60.
3. Begin jaren '80.
4. Losse vondst van gewoon aardewerk, w.o. mortaria.
5. Romeins.

³⁷ Kalee, 1972-73.

6. Droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zbh).
Nu bebouwd terrein.
7. Mondelinge mededeling. De vondsten werden door ons bestudeerd.

MERENDREE 18

1. Vondst van een Romeinse dakpan (tegula).
2. Bij terreinprospectie. Coörd. 95,11-197,14.
3. Jaren '80.
4. Losse vondst van een tegula.
5. Romeins.
6. Matig droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Scc).
7. Mondelinge mededeling.
8. Cf. ME19.

MERENDREE 19

1. Concentratie van aardewerk en dakpanfragmenten in een zone van 40 x 40 m.
2. Bij terreinprospectie op Merendree-Velde. Coörd. 95,0-197,37.
3. Februari 1986.
4. Losse vondsten van onder meer versierde terra sigillata (uit Banassac (Zuid-Frankrijk), periode Domitianus-Traianus), gewoon aardewerk (kookpotten, mortaria, voorraadpotten) en talrijke stukken dakpannen (tegulae & imbrices).
5. Romeins, eerste drie eeuwen n.Chr.
6. Droge zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Zbc) en droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc).
7. Semey & Rommelaere, 1986.
8. Vondsten bewaard op de Universiteit Gent. (Cf. ME 18).

MERENDREE 20

1. Concentratie van aardewerk en dakpannen.
2. Bij terreinprospectie op de Molenkouter. Coörd. 94,00-196,55.
3. Februari 1986.
4. Losse vondsten. Betrekkelijk veel luxewaar w.o. terra sigillata, geërnist aardewerk en geïmporteerd gewoon aardewerk (amforen en mortaria).

5. Romeins. Flavisch tot midden derde eeuw n.Chr.
6. Droge zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zbb), droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zbh), droge lemig zandgronden met verbrokkelde textuur B horizont (Sbc).
7. Semey & Vermeulen, 1986.

MERENDREE 21

1. Vondst van Romeins aardewerk en dakpannen.
2. Bij graafwerken in de tuin. Molenkouterslag. Coörd. 94,13-196,31.
3. Einde van de jaren '80.
4. Onzekere vondstomstandigheden. Losse vondst of vondst in situ.
5. Romeins. Eerste drie eeuwen n.Chr.
6. Droge zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zbb). Nu bebouwd.
7. Mondelinge mededeling van de vinder. De vondsten werden door ons bestudeerd.
8. Cf. ME15b.

MERENDREE 22

1. Concentratie van Romeins aardewerk en dakpannen.
2. Bij controle van bouwwerken door J.Semey. Molenkouter. Coörd. 94,22-196,55.
3. 1987.
4. Romeinse laag en talrijk vondstenmateriaal w.o. een maalsteen in basaltlava en zeer veel ijzerslakken en dakpannen.
5. Romeins. Eerste drie eeuwen n.Chr.
6. Droge zandgronden met weinig duidelijke kleur B horizont (Zbb), droge zandgronden met verbrokkelde humus of/en ijzer B horizont (Zbh). Nu bebouwd.
7. Semey & Rommelaere, 1987.
8. Deze vondst vormde de aanleiding tot een opgraving, uitgevoerd in 1988.

De vondsten werden toen in 1988 echter niet bestudeerd. Dit gebeurde in onze studie. We beschouwen dat jaar daarom als eindpunt van onze inventaris. Ondanks de onverminderde bouwactiviteit sinds 1988, konden we geen vondstmeldingen meer verzamelen van na die datum. Dit hoeft niet

noodzakelijk te betekenen dat er na 1988 niets meer gevonden werd. Wel integendeel.

Besluit

Uit deze inventaris vallen twee grote tendensen af te leiden. Archeologisch gezien is er enerzijds een opmerkelijke vondstconcentratie op de Molenkouter en in de zone van het kanaal, ter hoogte van de Molenkouter. Anderzijds werd een Romeinse bewoningszone vastgesteld op Velde.

Het valt ons verder ook op dat de vondsten die in de negentiende eeuw en vroeger gebeurden, naar een museum werden gebracht of in de literatuur werden gemeld. Misschien werden er nog andere dingen gevonden die ons niet bekend zijn, maar in vergelijking met de twintigste eeuw, stellen we toch een meer open mentaliteit vast t.o.v. het vinden van archaeologica. Alhoewel in de twintigste eeuw, en zeker na de tweede wereldoorlog, veel gebouwd werd, daalde het aantal spontane meldingen. Het is op specifieke vraag en terreinprospectie van archeologen zelf dat enkele mensen spontaan hun medewerking verleenden. Bij de aanleg van een woonwijk op de Molenkouter vanaf het begin van de jaren '80 en bij de bouw van de brug over het kanaal werd ongetwijfeld de kern van deze uitgestrekte nederzetting op de Molenkouter vernield. Het gebrek aan onderzoek daarvan illustreert niet alleen de aversie en vrees van sommige bouwondernemers t.o.v. melding aan archeologen, maar ook het gebrek aan informatie en de geringe efficiëntie waarmee de archeologen toen konden ingrijpen.

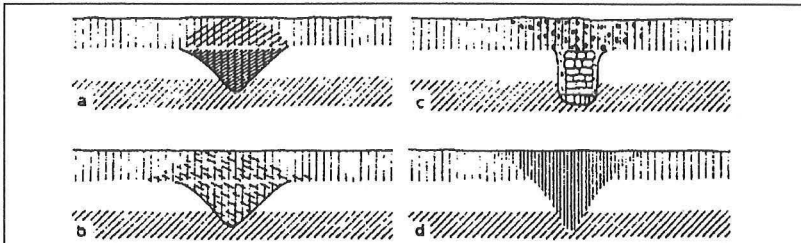
PROSPECTIE

Methode

De term prospectie wordt in de archeologische methodologie aangewend om alle activiteiten te benoemen die in de eerste plaats gericht zijn op het opsporen van archeologische vindplaatsen. De manieren waarop dit gebeurt zijn velerlei. De veruit meest aangewende technieken zijn de terreinprospectie en de luchtfotografie. Andere disciplines zoals bv. elektromagnetische weerstandsmeting en remote sensing (satelliet-observatie) worden minder frequent gebruikt.

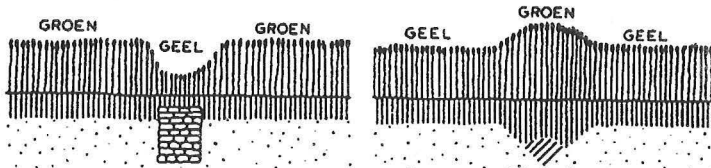
Bij terreinprospectie worden de akkers na de oogst en/of vlak na een bewerking afgelopen, om de bovengeploegde en bloot gespoelde archaeologica op te rapen. De verspreiding van deze vondsten over de akker laat dikwijls toe concentraties af te bakenen. Deze zijn in de meeste gevallen aanwijzingen dat zich in de bodem archeologische sporen bevinden. Door het gebruik van steeds zwaarder landbouwmateriaal en door het feit dat er zich sinds 10.000 jaar geen afzettingen van sediment op het aardoppervlak hebben voorgedaan (m.u.z.v. beek- en rivieralluvia), zijn de archeologische lagen en sporen dikwijls maar zo'n 50 cm onder het huidig oppervlak gelegen. Veelal was het looppniveau uit de Romeinse tijd trouwens gelijk aan het huidig loopvlak, zodanig dat bij opgravingen slechts de in de Romeinse tijd gemaakte kuilen en grachten kunnen teruggevonden worden (ze zijn dieper in de bodem ingegraven). Het is dus ook duidelijk dat het gebruik van zware ploegen heel wat vondsten aan de oppervlakte kan brengen, maar bovendien op enkele ploegbeurten tijd, een hele site kan vernielen of zwaar aantasten. Zodoende evolueert de taak van de prospectie soms van de lokalisatie van een site tot het volledig recupereren van vondsten aan het oppervlak, als ultieme actie om nog te redden van informatie wat er te redden valt.

Het feit dat archeologische sporen in de bodem zijn ingegraven, leidt tot een verstoring in de natuurlijke samenstelling en de waterhuishouding in die bodem. In droge perioden zullen de gewassen die zich boven archeologische sporen bevinden (gedempte grachten en kuilen) langer fris en groen blijven dan de planten op de natuurlijke - drogere - bodem. Dit komt doordat de bodem in de archeologische structuren meer humus- en vochthoudend is dan de natuurlijke bodemkundige omgeving. Muurresten daarentegen leveren het

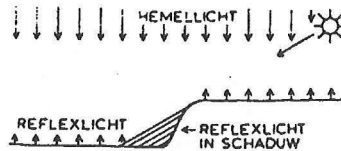

Bodemmerktekens of 'soil-marks'.

- a: Door recent ploegen komt de vulling van de oude sloot aan de oppervlakte. Resultaat: een anders gekleurde baan in de geploegde grond.
 - b: Vocht van een oude sloot trekt op naar de oppervlakte. Resultaat: een vochtige baan in de geploegde grond.
 - c: Een uitgeploegd muurtje. Resultaat: stenen van het muurtje worden aan de oppervlakte zichtbaar.
 - d: Een oude sloot loopt geheel door tot aan de oppervlakte.
- Dit kan onder meer veroorzaakt worden doordat door erosie een deel van de oppervlakte verdwenen is.

Gewasmerktekens of 'crop-marks'. Deze treden voornamelijk op tijdens een droge periode. Het gewas boven het muurtje (links) krijgt minder vocht dan het gewas ernaast. Bovendien kan het minder diep wortelen. Het resultaat is dat het minder hoog opgroeit en eerder geel wordt. We noemen dit een negatief gewasmerkteken. Het tegengestelde (rechts) is het geval boven een humusrijke opgevulde sloot of gracht.

Schaduwmerktekens. Bij lage zonnestand zal elk reliëf, dus ook het 'oude' extra duidelijk zichtbaar worden door de lange schaduwen. Op deze manier zijn vele verlaten nederzettingen, begraafplaatsen en akkersystemen opgespoord.

Fig. 17

omgekeerd effect. Zij verhinderen het wortelen van gewassen (Fig. 17⁴⁹). Luchtfotografie laat zodoende toe patronen in de gewassen te herkennen, die vanop de grond totaal onzichtbaar zijn. Het zijn vooral de snel uitdrogende zandbodems (zoals in Merendree) die tijdens de zomer heel wat archeologische sporen reveleren. Luchtfotografisch onderzoek uitgevoerd door J.Semey en de Universiteit Gent zorgde ervoor dat de laatste 15 jaar maar liefst 40.000 opnamen werden gemaakt van vooral archeologische maar ook bodemkundige en landschappelijke fenomenen in Oost- en West-Vlaanderen. Het is ook aan J.Semey te danken dat de Romeinse nederzetting van Merendree werd gelokaliseerd.

Resultaten

Een gedetailleerde inventaris van alle geprospecteerde terreinen en de daarop gevonden archaeologica uit verschillende tijdvakken, zou ons in het kader van deze publicatie te ver leiden. We volstaan met te melden dat naast Romeinse artefacten, tal van vondsten uit andere perioden werden gedaan. De oudste vondsten dateren van zo'n 15.000-10.000 (laat- of epi-paleolithicum) jaar geleden en werden op de Molenkouter aangetroffen. Artefacten uit het mesolithicum (spitsen, schrabbers, micro-klingen) werden zowat overal langsheen de Kale aangetroffen, soms werden ze in concentratie gevonden, wat op bewoning kan wijzen. Een fragment van een gepolijste bijl (Molenkouter) en een pijlpunt (Langenakker) wijzen op activiteiten tijdens het neolithicum (6500-1800 v.Chr.). Enkele grafheuvels (Melderenkouter en Dosweg) duiden op menselijke aanwezigheid in de bronstijd, terwijl de ijzertijd tenslotte onzeker vertegenwoordigd is door enkele scherfjes geglad aardewerk in prehistorische techniek, gevonden op de Molenkouter en op de Melderenkouter.

De prospectie die aanwijzingen opleverde voor de Romeinse tijd resumeren we als volgt.

I. De Romeinse nederzetting "Molenkouter"

Op de Molenkouter werden alle percelen die nog niet bebouwd zijn of die geen permanente begroeiing bezitten, afgelopen. Het gaat om een dertigtal

⁴⁹ Naar Steenhouwer & Warringa, 1984.

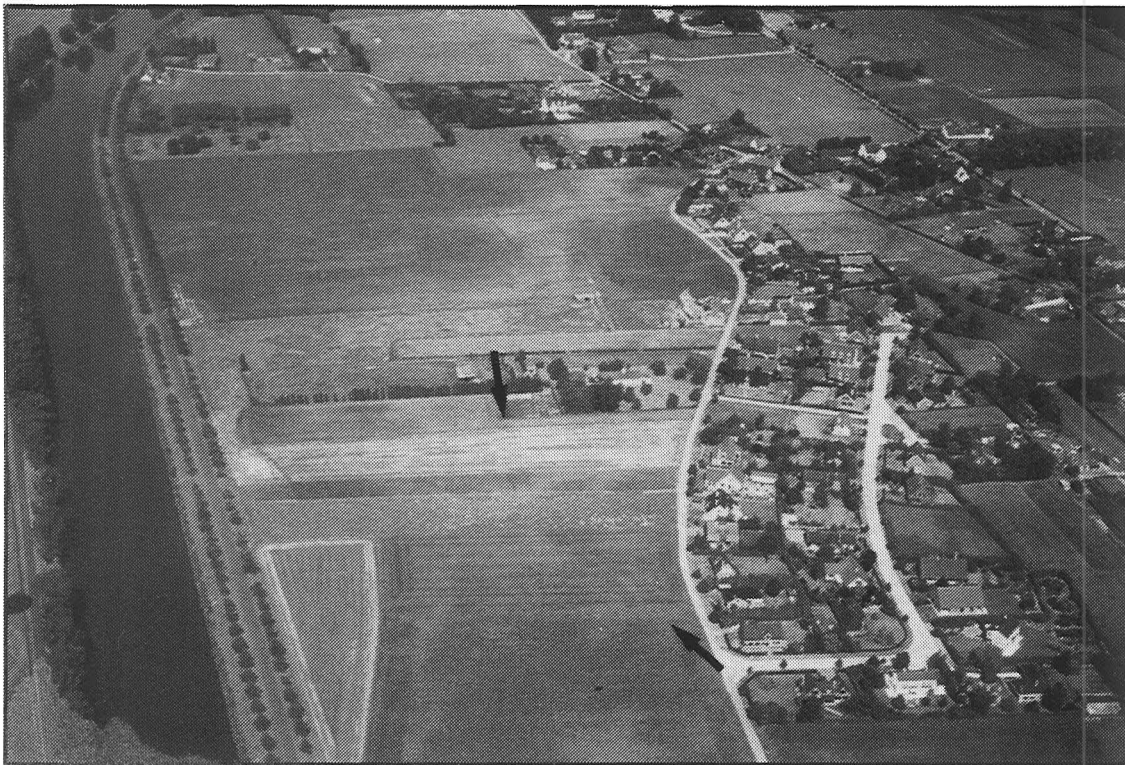

Fig. 18: Opname J. Semey, Vakgroep Archeologie & Oude Geschiedenis van Europa, RUG.

percelen langsheen de Molenkouterslag, de Kouterslag en de Dorpwegel, in totaal goed voor een oppervlakte tussen de vijftien en twintig hectare. Deze percelen werden elk minimum zes maal afgelopen, sommige zelfs twintig maal bij de meest verscheiden terreintoestanden. Hieruit konden we uiteindelijk enkele percelen weerhouden die wegens de dichtheid van vondsten aan het oppervlak waarschijnlijk verband houden met onderliggende Romeinse sporen of activiteiten. Dit vermoeden werd bevestigd door boringen en door luchtfotografie. Twee zones zijn hierbij van belang.

Ten eerste een zone die zich uitstrekt langsheen de Molenkouterslag en het kanaal. De percelen blijken een soms zeer dense distributie van Romeinse archeologica aan het oppervlak te tonen, de één al wat meer uitgesproken dan de ander. Het mag ons inziens geen twijfel lijden dat deze zones in de Romeinse tijd werden gebruikt, hetzij voor bewoning, hetzij voor landbouw of voor andere activiteiten. We konden er in totaal zo'n 3.000 scherven van potten recupereren, benevens honderden fragmenten van Romeinse dakpannen, wat Doornikse kalksteen en wat zandsteen. De totale recuperatie werd bovendien slechts in een eerste fase uitgevoerd. Het verzameld aantal vondsten was ons inziens representatief genoeg om ons relatief betrouwbare informatie op te leveren van vooral ruimtelijke en chronologische aard. Zo valt het ons op dat een groot aantal vondsten (1256) werd verzameld op een paar percelen. Op deze akkers mag niet alleen Romeinse bewoning worden verwacht, luchtfotografie toonde herhaalde malen de doortocht van een dubbel lineair spoor, afkomstig uit het noorden en sterk afbuigend naar het oosten (Fig. 18). Aan de andere zijde van de De Craenewijk werd dit spoor trouwens weergevonden en zelfs opgegraven. Dit onderzoek maar ook vroegere boringen op verschillende percelen waarop het spoor zichtbaar was, tonen aan dat het hier een Romeinse aarden weg betrof, gemiddeld zo'n 7 m breed (infra). De weg buigt duidelijk af naar het oosten, bovendien juist in die zone waar we de grootste aantallen vondsten recupereerden.

Naast dit subgebied met dense artefact-distributie, konden we nog enkele percelen registreren met een laag aantal Romeinse vondsten. Deze losse vondsten kunnen wijzen op bemestingsrelicten (Romeins of post-Romeins), verploeging, verplaatsing van grond, enz. Dikwijls zijn de scherven klein en zeer verweerd, dit in tegenstelling tot de grotere en frisse fragmenten die zich bevinden op andere percelen. Dat dergelijk "miniem" patroon toch nog

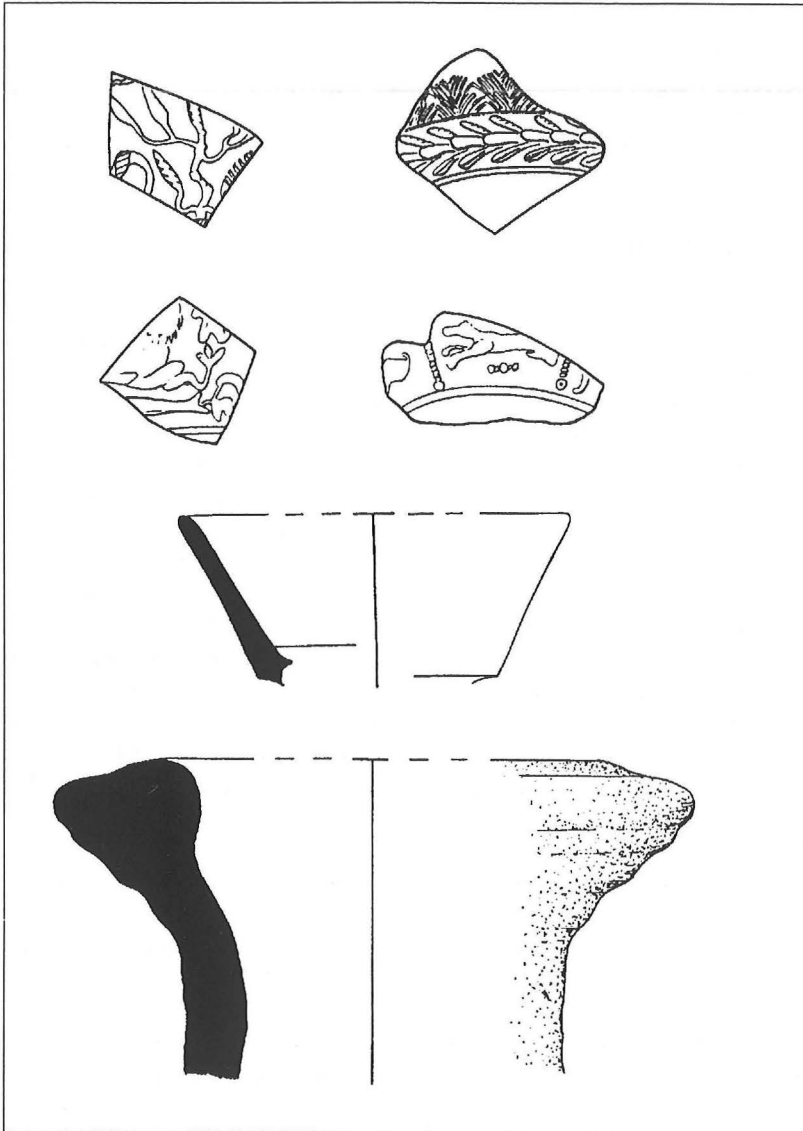

Fig. 19: Enkele Romeinse scherven, gevonden bij prospectie op de Molenkouter. (Schaal 1:2)

boeiende resultaten kan opleveren, werd bewezen door de bebouwing van perceel 903m in het voorjaar van 1995. Een noodonderzoek door ons uitgevoerd, toonde de aanwezigheid van Romeinse grachtjes, en een depressie of poel. Deze sporen bevatten Romeinse archaeologica (terra sigillata, amfoorfragment, brok maalsteen), ook in lage getale, net als bij de prospectie werd vastgesteld. De functie van deze zone houdt wellicht verband met agrarische activiteiten (perceelsgrenzen, drinkpoel).

De vondsten (Fig. 19, 20) bestaan uit een grote variëteit aan typisch Romeins aardewerk zoals terra sigillata (22%), terra nigra (4%), kruikwaar (10%), amforen (4%), gewoon gedraaid aardewerk (17%), handgemaakt aardewerk (26%), enz. Er werd ook een gehalveerde Romeinse munt en een fragment van een mantelspeld aangetroffen. De oudste scherven dateren uit de laat-flavische tijd (einde eerste eeuw n.Chr.) en zijn vertegenwoordigd door twee scherven versierde terra sigillata uit Zuid-Gallië (atelier La Graufesenque). Het betreft producten van de pottenbakkers Germanus en Mercator. Mogelijk zijn andere scherven ouder, maar door de geringe dateringswaarde van het gewoon aardewerk, daarenboven sterk gefragmenteerd door beploeging, kan de datering slechts op de terra sigillata berusten. De jongste scherven kunnen algemeen slechts in de derde eeuw gedateerd worden. Het hoog aantal gevonden sigillata scherven kan gemakkelijk worden verklaard door hun helrode kleur, die bij prospectie eerder opvalt dan het reducerend gebakken aardewerk, dat grijs tot zwart van kleur is. Ervaring op het terrein kan deze onbewuste selectie wel bijsturen, maar nooit totaal wegwerken. Vandaar het hoog percentage. We moeten daarentegen wel opmerken dat prospectie op andere Romeinse sites in de regio ons leerde dat terra sigillata daar in veel geringere mate voorkomt. Deze algemene vaststelling werd ook bij de opgravingen gedaan en heeft zo zijn implicaties op het vlak van de interpretatie (infra).

Een tweede zone op de Molenkouter situeert zich ten westen van de De Craenewijk en ten oosten van de huidige dorpskern. Dit ingesloten gebied leverde zo'n 200 vondsten op, zonder een duidelijke groepering en vrij sterk verveerd. Afbraakwerken van een loods en een opgraving van zo'n 250 m² in het najaar van 1995, toonden onomwonden aan dat hier wel degelijk Romeinse bewoning bestond (infra). Luchtfotografie (Fig. 21) toonde ook de doortocht van het wegtracé en ook de aanwezigheid van talloze verstoringen (kuilen, waterputten) (infra). De opgraving liet ons toe de weg en de

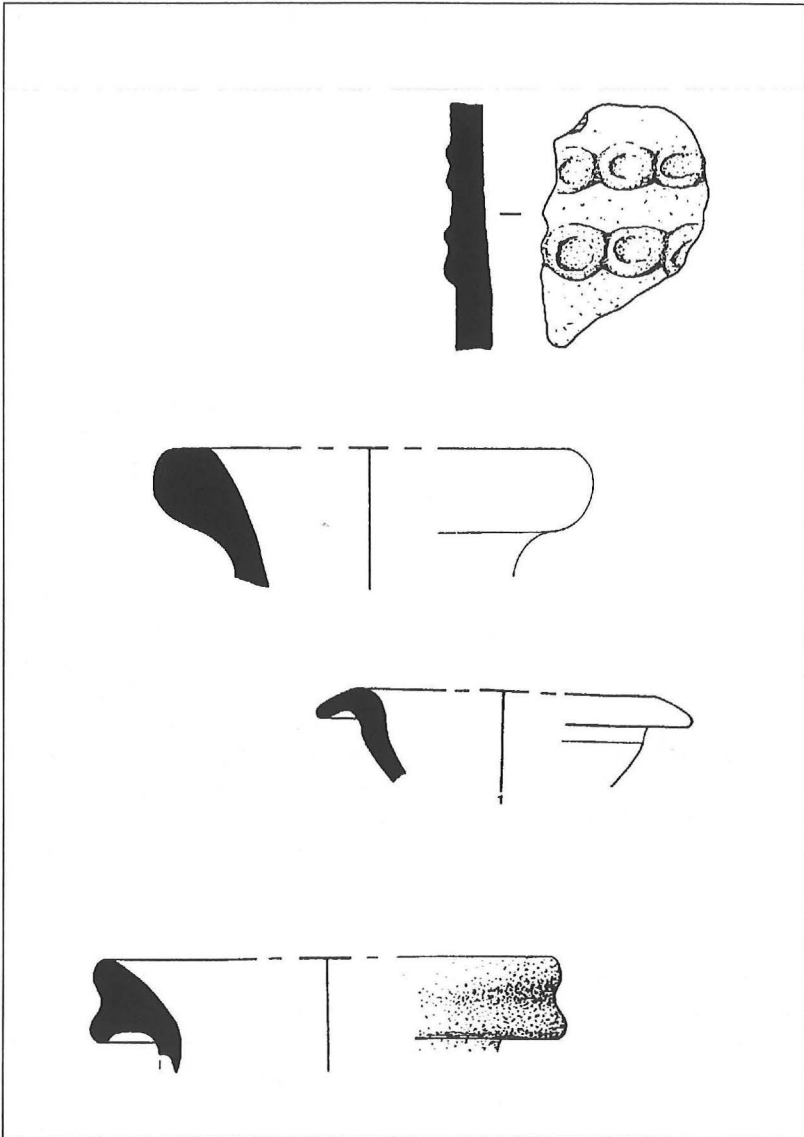

Fig. 20: Enkele Romeinse scherven, gevonden bij prospectie op de Molenkouter. (Schaal 1:2)

begrenzende archeologische sporen (voorraadkuilen, paalgaten) te onderzoeken.

II. De Romeinse nederzetting “Velde”

De Romeinse nederzetting “Velde” of “Oostergemkouter” is gelegen op de 10 m OP gelegen zand- en lemig zandgronden die een homogeen, hoger gelegen complex vormen, parallel aan de Kale. Het areaal wordt ingenomen door vier concentraties bouwpuin en scherven uit de Romeinse tijd. Deze zijn gelegen langsheen een merkwaardig “wegeltje” (Hulstwegel) dat zich op het hoogste punt van de kouter, van de kerk uit, naar Lovendegem toe beweegt parallel aan de Kale. Alle percelen sluiten mooi aan op deze veldweg. Spijtig genoeg ontbreken oude cartografische bronnen, het zou immers de moeite geloond hebben om via oudere perceelsrelicten na te gaan of deze weg niet het verlengde zou kunnen vormen van de opgegraven Romeinse weg welke, zoals we hoger reeds aanhaalden, ook naar de lokatie van de kerk toe loopt. Wat er ook van zij, door terreinprospectie konden we enkele opmerkelijke vaststellingen doen. Door het opmaken van stippenkaarten waarbij elke vondst op een perceelsplan exact werd gelokaliseerd (Fig. 22), konden we drie concentraties afbakenen. Opmerkelijk daarbij is dat kernen VELDE II en IIIa beide op dezelfde afstand van de Hulstwegel gelegen zijn terwijl IIIB tussen IIIa en de wegel gelegen is. Naast deze drie zones verwijzen we nog naar de akker alwaar J.Semey in 1986³⁸ de eerste concentraties materiaal vond. De opmerkelijke grote aantallen scherven die toen gevonden werden, kunnen verklaard worden door het feit dat op deze plaats jarenlang voederkuilen gelegen waren, die elk jaar opnieuw twee flankerende grachten kregen. Hierdoor werd telkens nieuw, fris archeologisch materiaal naar de oppervlakte gebracht. Doordat er nu geen silo's mee aanwezig zijn en doordat het aardewerk systematisch werd opgeraapt, zou men bij terreinprospectie nu niet meer vermoeden dat hier nog een restant van een Romeins gebouw in de bodem rust. Dat hier gebouwen aanwezig zijn, lijdt ons inziens trouwens geen twijfel. Naast grote hoeveelheden dakpannen konden we in de drie andere kernen immers ook enkele grote blokken Doornikse kalksteen en tientallen fragmenten van veldstenen oprapen. Deze steensoorten komen enkel voor in associatie met het Romeins materiaal en wijzen wellicht op de aanwezigheid van stenen funderingen. Dit vermoeden werd nog versterkt toen in de lente

³⁸ Semey & Rommelaere, 1986.

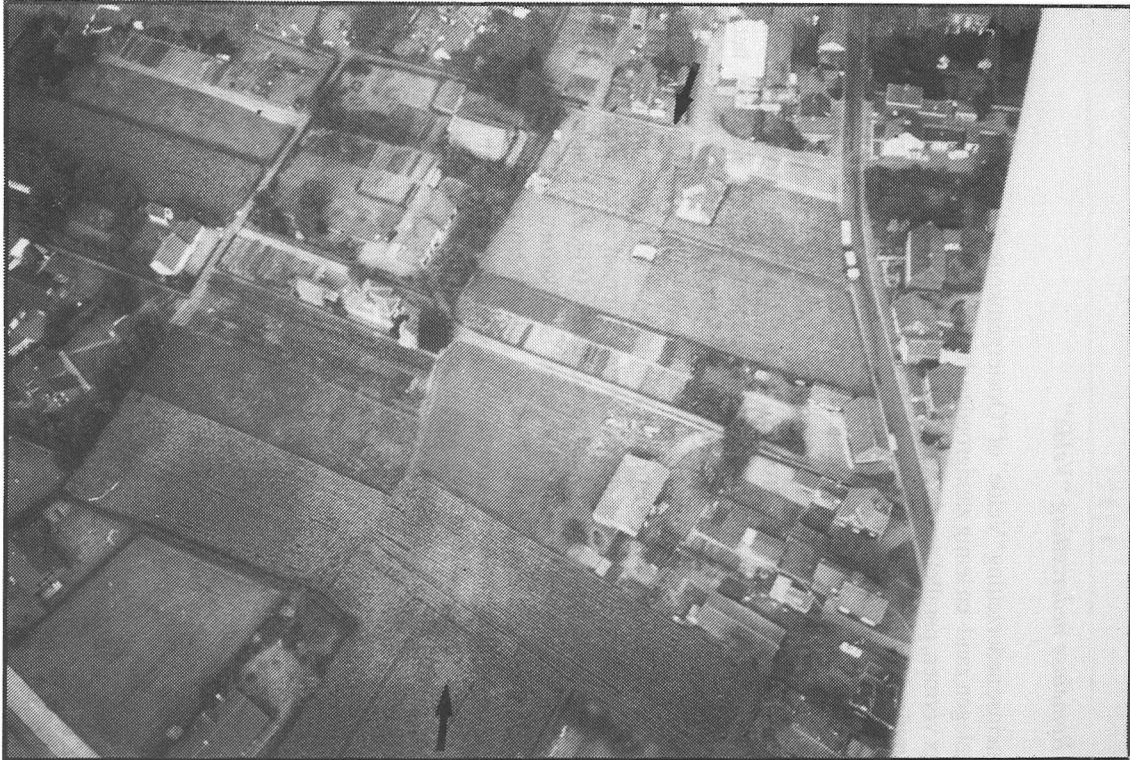

Fig. 21: Opname J. Semey, Vakgroep Archeologie & Oude Geschiedenis van Europa, RUG.

van 1995 door een te diep uitgevoerde ploegbeurt op de rand van een perceel, niet alleen een massa dakpannen en ook grote scherven aardewerk uit hun oorspronkelijke context werden gerukt, maar bovendien een blok Doornikse kalksteen van 4 kg aan de oppervlakte kwam, benevens tientallen stukken bewerkte veldsteen. In onze uiteenzetting over de methodologie wezen we reeds op de dreigende evolutie waarbij terreinprospectie als techniek om sites te vinden steeds meer evolueert naar een techniek om wat nog resteert van die site, op te rapen aan het oppervlak (Fig. 23).

Gedurende onze prospecties werden ongeveer 200 scherven ingezameld. Het betreft voornamelijk stukken gewoon aardewerk, o.a. voorraadpotten, handgevormd aardewerk, kruiken, amforen,... De terra sigillata is ook aanwezig, zij het in duidelijk kleinere verhoudingen dan op de site Molenkouter. Op basis van deze ceramiek plaatsen we de datering tussen de laat-flavische tijd (begin tweede eeuw n.Chr.) tot in de derde eeuw. De diepploeging in 1995 leverde enkele grote scherven op, waarvan de meeste daarenboven sporen van verse breuken vertonen. We vermelden hier in het bijzonder een versierde terra sigillatascherf (Fig. 23, onderaan) van de pottenbakker Casurius uit Lezoux (Centraal-Gallië). Hij was werkzaam in de periode 160-195 n.Chr.³⁹.

Enkele losse vondsten op de aanpalende percelen laten ook hier Romeinse activiteit vermoeden. Gezien de goede ligging op het vrij vruchtbare lemig zandplateau, kan deze site wellicht een meer agrarische functie toebedeeld krijgen.

III. Losse Romeinse vondsten in Merendree

Naast de twee arealen met hoge aantallen vondsten, werden er ook percelen geprospecteerd waar slechts één of enkele scherven Romeins aardewerk werden gevonden. Wegens het ontbreken van enige vorm van ruimtelijke groepering van de vondsten, worden deze lokaties als vindplaats met losse vondst geregistreerd. Dit sluit echter niet uit dat bij een volgende ploegbeurt te diep wordt gegaan en een massa aardewerk naar boven komt, wat dan de vindplaats het karakter van een site met bewoning kan verlenen. Het laag

³⁹ Stanfield & Simpson, 1958, pp. 234-238.

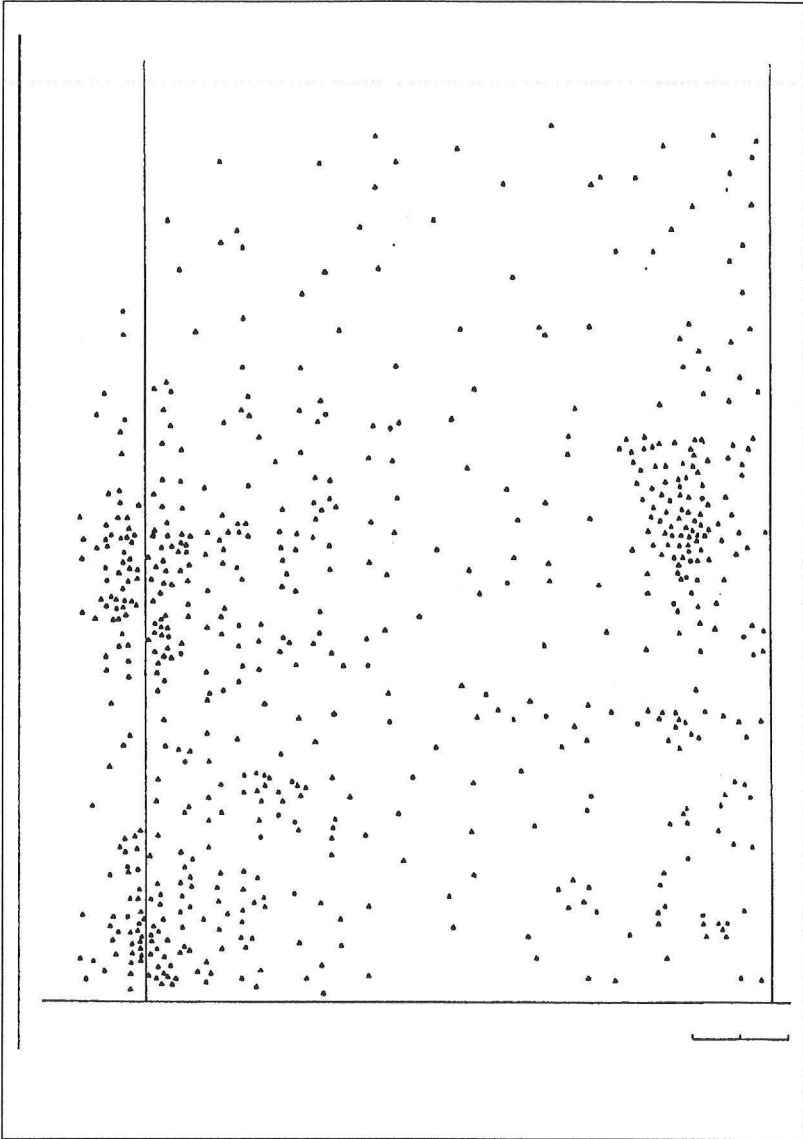

Fig. 22: Stippenkaart van enkele Romeinse puinconcentraties op Merendreevelde. Schaal \pm 1:1000.

vondstenaantal kan, zoals we hoger reeds enkele malen stelden, ook duiden op verplaatsing van bodem, bemestingspatronen of eventueel een zeer tijdelijke activiteit in de Romeinse tijd (ontginningen of extracties).

Losse vondsten troffen we aan op de Oostergemkouter onder de vorm van een grote onversierde terra sigillata scherf in Oostgallische techniek, daterend uit de tweede helft van de tweede en/of derde eeuw. Deze vondst situeerde zich op de plaats waar de Hulstwegel vroeger aansloot bij de huidige Lostraat.

Langsheen de Neerkale op de Hoge Bulken, vlakbij de Kale, troffen we één fragment van een Romeinse dakpan aan, één scherf gewoon aardewerk en één stuk terra sigillata. Dit laatste stuk dateert uit het laatste kwart van de tweede en/of de derde eeuw. Deze Hoge Bulken zijn de laatste droge opduiking vlakbij de natte alluviale zone van de Kale.

De laatste losse vondsten gebeurden ten noorden van de Molenkouter, op Melderenkouter. Het grootste deel van deze tevens hoog gelegen droge zandgronden wordt echter ingenomen door privé-eigendom zodat een doorgedreven prospectie niet meer mogelijk is. De vondst van een Romeinse dakpan, vier scherfjes gewoon aardewerk, één terra nigra en één terra sigillata, evenwel zonder duidelijk ruimtelijke groepering, geven deze losse vondsten toch heel wat kans om de uitersten van een site aan te duiden. De vondsten dateren, voor zover ze dateerbaar bleken, uit de tweede of de derde eeuw n.Chr.

Besluit

Van het totale bestand aan akkers werd ongeveer de helft geprospecteerd, d.i. ongeveer 600 ha. Deze prospectie bracht artefacten aan het licht uit zowat alle archeologische perioden, en uit de Romeinse tijd in het bijzonder. Door die prospectie kon het areaal van de site Molenkouter duidelijk op kaart gebracht worden, terwijl op de Oostergemkouter enkele gebouwkernen werden gelokaliseerd. De losse vondsten zijn aanduidingen die ons inziens in de toekomst verder dienen opgevolgd te worden.

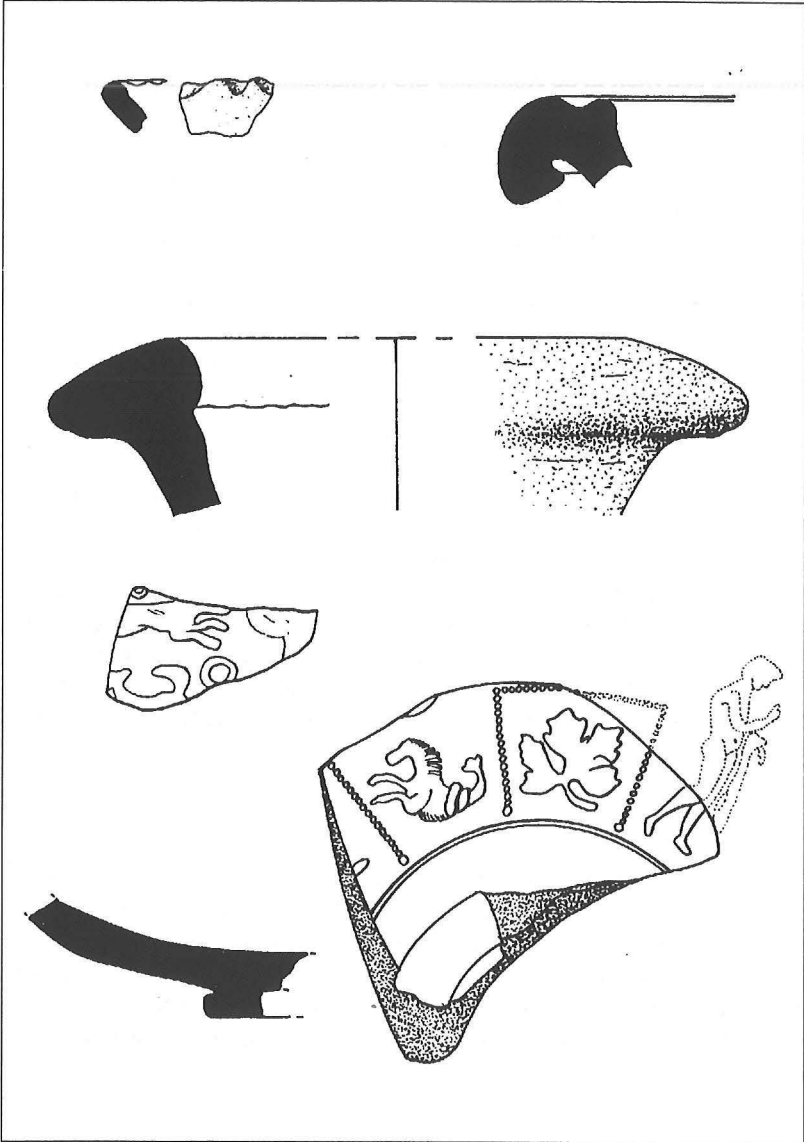

Fig. 23: Enkele Romeinse scherven, gevonden bij prospectie op Merendree-
Velde. (Schaal 1:2)

OPGRAVINGEN (i.s.m. F.Vermeulen)

De ultieme vorm van archeologisch onderzoek zijn de opgravingen. In wezen is dit een zeer geleidelijk, systematisch en nauwkeurig werk, gericht op het verwerven van een maximum informatie over het verleden. In het merendeel van de gevallen zijn de opgravingen destructief, dit betekent dat na onderzoek, de resten volledig verdwenen zijn. Na het machinaal verwijderen van de bovenlaag ($= \pm 30$ cm) wordt de bodem met de schop laagje per laagje opgeschaafd en wordt de sleuf zo verzorgd mogelijk gemaakt (Fig. 24). Met behulp van nivelleringsapparatuur wordt getracht om op gelijke niveaus te werken, zodanig dat op welbepaalde momenten een tekening van de archeologische sporen op een bepaald niveau op schaal kan worden gemaakt (1/20 of 1/40). Daartoe wordt een meetnetwerk in de sleuf uitgezet. Wanneer voldoende informatie ingewonnen werd over de horizontale situering en vorm van de sporen op verschillende niveaus, wordt vervolgens een dwarsdoorsnede van de structuren gemaakt. Deze "coupering" dient om de verticale inplanting van de structuur (de paal, de muur) in de bodem te bepalen. Gedurende het volledig onderzoek worden zwart-wit en kleurenfoto's en dia's gemaakt. Zoals we hoger reeds aangaven, zijn de archeologische sporen in Vlaanderen meestal donkerbruin tot zwart van kleur. Dit contrasteert fel met natuurlijke gele, ijzerrijke zandbodem. De zwarte kleur is het gevolg van de sterk humeuze vulling van de structuren (vergaan organisch materiaal) of van de aanwezigheid van houtskool (vb. in brandrestengraven).

In Merendree grepen tot nu toe twee opgravingen plaats. Beide hadden het statuut van noodopgraving, wat erop wijst dat ze plaatsvonden voor de uiteindelijke vernieling van een zone door bouwwerken. Het ene onderzoek vond plaats in 1988 op perceel 902t (Basiel De Craenelaan), het andere in 1995 op perceel 901y (Kouterslag). Beide onderzoeken werden uitgevoerd o.l.v. Prof. dr. F. Vermeulen (RUG). De vondsten uit 1988 werden in het kader van onze licentiaatsverhandeling verwerkt, terwijl de verwerking van de vondsten uit 1995 door onszelf in samenwerking met enkele collega's volop bezig is. In totaal gaat het om een 8.000-tal scherven, welke individueel moeten genummerd worden, geplakt waar mogelijk, gedateerd, vormelijk benoemd, technisch beschreven, en getekend als ze groot genoeg zijn. We besparen u hier de volledige inventarisatie. Een gedetailleerde opgave van de sporen, hun situering, vulling en datering zou ons in het kader van deze

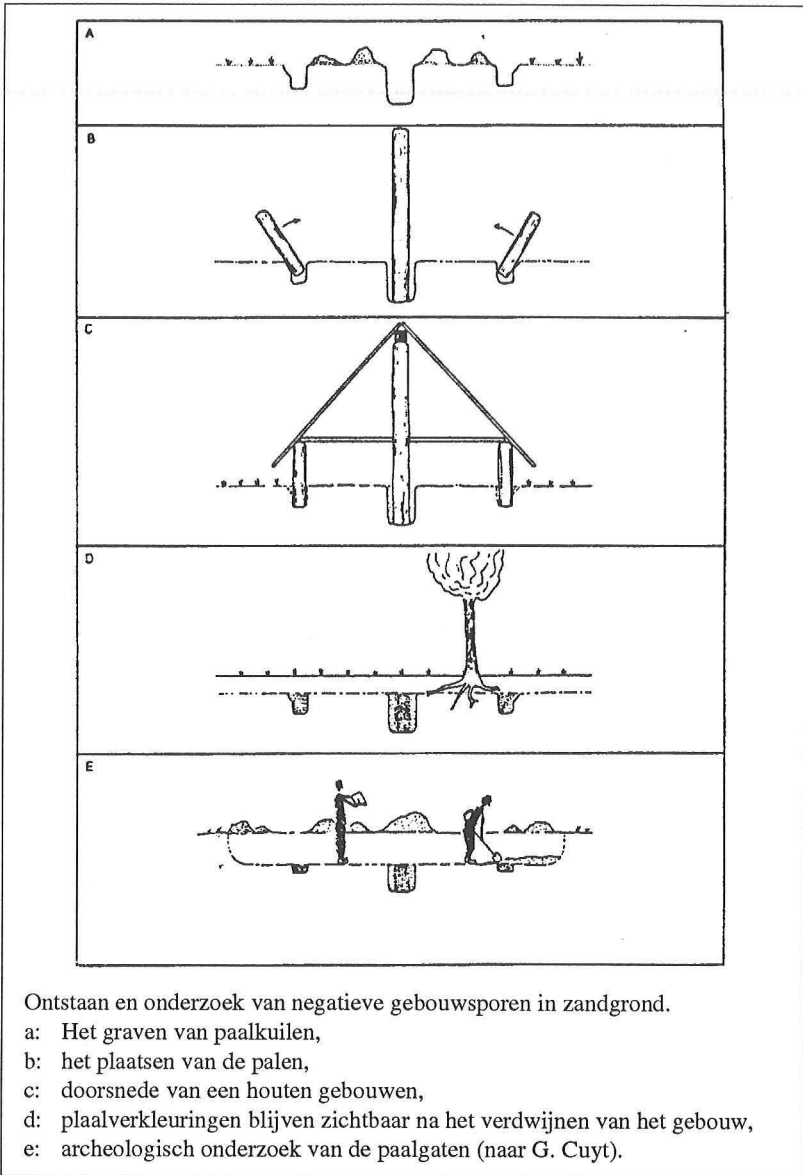

Fig. 24

publikatie te ver leiden. We zullen echter kort enkele voorname soorten archeologische sporen bespreken die gedurende de twee campagnes aan het licht kwamen.

De Romeinse aarden weg

Deze structuur wordt gekenmerkt door een ongeveer 7 m brede zone, welke aan weerszijde wordt geflankeerd door een gracht. Deze U-vormige grachten zijn meestal nog zo'n halve meter diep bewaard en het materiaal uit hun vulling situeert de aanleg en de piek in het gebruik in de tweede eeuw, meer bepaald zelfs in de tweede helft van deze eeuw. Anders gezegd, de opvullingsgeschiedenis, de dichtslibbing van de gracht, vond plaats in die tijd. Gelijkaardige structuren zijn ons o.a. bekend uit Kruishoutem⁴⁰ en Aalter⁴¹. Op deze plaatsen waren hier en daar zelfs nog restanten van karresporen bewaard. Door de zeer mulle zandgrond en door vrij ondiepe ligging waren deze in Merendree niet meer bewaard. Dit type weg komt in Vlaanderen relatief frequent voor. De breedte is meestal 6 à 7 m, wat betekent dat twee karren (Romeinse assen waren steeds 1,50 m) elkaar vlot konden kruisen. Het wegdek bestond uit aarde. Gezien de bodem genoeg dreineerde, was er immers geen plaveiing nodig. Slechts de heel belangrijke wegen (militair) werden van steen voorzien (Fig. 25).

Paalgaten

Enkele paalgaten verzekeren ons dat hier houten woningen hebben gestaan. Doordat het onderzoek in 1995 vooral gericht was op de weg, werden zeer smalle, doch lange zoeksluven gebruikt. Hierdoor kon geen huisplattegrond worden gereconstrueerd, daarvoor waren bredere sluven nodig geweest. Sommige palen zijn vrij imposant en behoren zeker tot woningbouw.

Afvalkuilen

Wegens het gebrek aan vuilnisophaaldienst, dienden de mensen hun afval kwijt te raken. Daartoe werden o.a. afvalkuilen gemaakt. In Merendree troffen we hierin restanten aan van ijzerslakken (bewijzen van ijzerbewerking

⁴⁰ Braeckman & Vermeulen, 1995.

⁴¹ Bourgeois & Rommelaere, 1991.

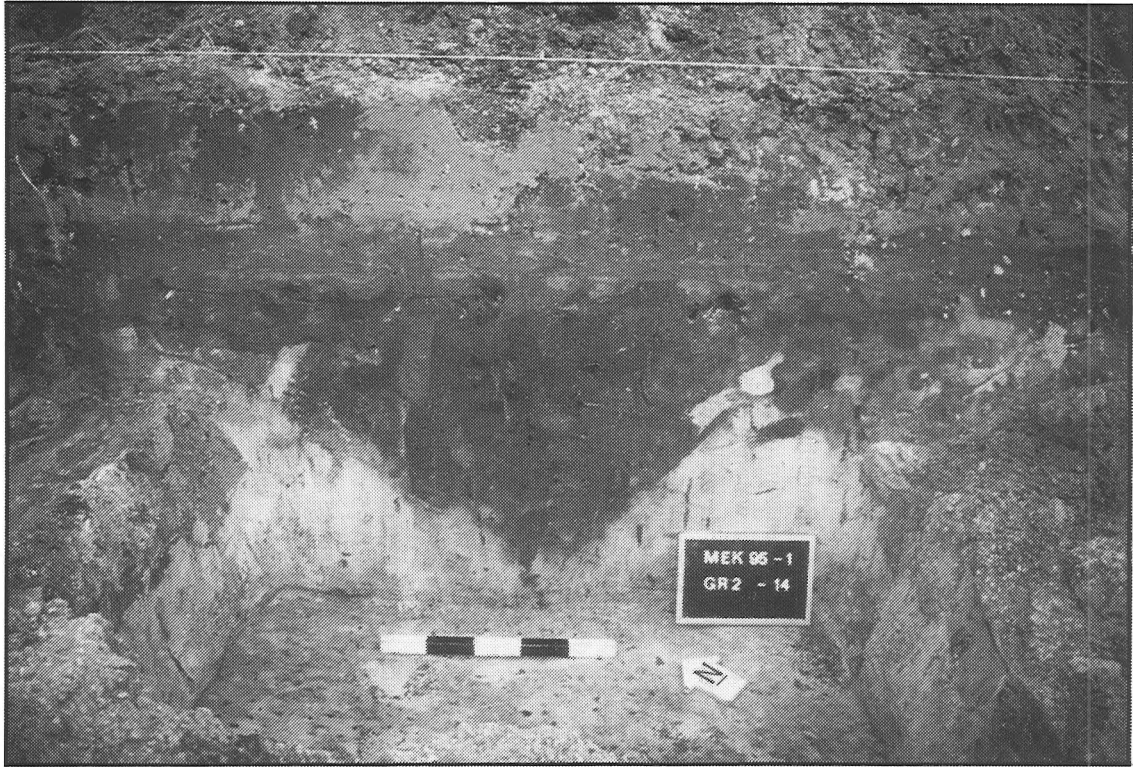

Fig. 25: Gracht van de Romeinse weg in doorsnede. Opname F. Vermeulen, Vakgroep Archeologie & Oude Geschiedenis van Europa, RUG.

op de site), ceramiek, dakpannen, steen, zeer slecht bewaard been, nagels, soms een versleten munt, een fibula, glas, enz. Het merendeel van deze structuren dateert uit het laatste kwart van de tweede en de vroege derde eeuw (Fig. 26).

Silo's

Deze voorraadkuilen zijn meestal vrij omvangrijk en worden gekenmerkt door een afzoming met een bandje houtskool of verkoold graan. Men bracht deze verbrande zone aan in de Romeinse tijd om het graan beter te bewaren en de invloed van allerhande bedreigingen (rotting, dieren) van buiten af tegen te gaan. Microscopisch onderzoek van de opvulling uit deze kuilen laat dikwijls toe om nog verkoold graankorrels weer te vinden. Dergelijke structuren dateren in Merendree uit de tweede eeuw. Eén silo contrasteerde met de andere silo's door zijn uitzonderlijk grote afmetingen. Het betrof een rechthoekige kuil van 3 bij 2 m en 2,5 m diep! De verschillende verkleuringen wijzen op een afwisselend gebruik. De onderste fase is zonder twijfel het restant van een voorraadkuil. De daarop volgende opvullingen (hoger gelegen) zijn ofwel bleek (pure grond, gewoon erin gegooid om de put minder diep te maken) of zeer donker. Deze zwarte banden wijzen op een andere functie: als afvalkuil. De originele functie werd dus vervangen door een secundaire. Tenslotte werd aan deze kuil nog een derde functie toebedeeld: deze van ovenkuil! Als laatste nutsfunctie werd er immers een peervormige oven in gebouwd, opgebouwd uit een wand van scherven en leem, met een ovenplaat in leem en scherven, en met een stookzone (Fig. 27). De vorm van deze structuur wijst op een oven die kan geassocieerd worden met voedselconservering (roken van graan of hespen). Tussen de vondsten werden trouwens enkele ijzeren vleeshaken opgemerkt. Uit deze kuil werden een duizendtal scherven gerecupereerd, evenals enkele bronzen fibulae. De studie van de vondsten is nog volop bezig maar we kunnen nu reeds stellen dat de fasen essentieel uit de eerste helft van de tweede eeuw n.Chr. dateren. De afbraak van de oven gebeurde in de Romeinse tijd, volgens de vondsten uit de afbraaklaag waarschijnlijk in het begin van de derde eeuw.

Fig. 26: Een afvalkuil bij verticale doorsnede. Opname F. Vermeulen, Vakgroep Archeologie & Oude Geschiedenis van Europa, RUG.

Fig. 27: De Romeinse oven. Opname F. Vermeulen, Vakgroep Archeologie & Oude Geschiedenis van Europa, RUG.

ENKELE TYPISCHE GALLO-ROMEINSE VONDSTEN UIT DE OPGRAVINGEN TE MERENDREE

Luxe-aardewerk

Terra sigillata is in Merendree vooral afkomstig uit Centraal- en Oost-Gallië. Het betreft onversierde en versierde vormen. We beschikken over de pottenbakkersstempels van verschillende pottenbakkers die werkzaam waren in Centraal- en Oost-Gallië, voornamelijk in de tweede en derde eeuw n.Chr. Versierde terra sigillata komt ook vooral voor in Centraal- en Oostgallische techniek en dateert uit de tweede en derde eeuw. Fig. 28-29-30-31-32 tonen een kleine greep uit de honderden fragmenten terra sigillata. We onderscheiden onversierde terra sigillata van pottenbakkers waaronder o.a. Venicarus (Sinzig), Albucianus (Lezoux), Taurianus (Lezoux), Geminus (Lezoux), Cosillus (Lavoye), Satto (Chémery-Faulquemont) en Oceanus (Rheinzabern). Versierde terra sigillata (uit de tweede eeuw) is er o.a. van Tribunus (Lavoye), Condollus (Lezoux), Doeccus (Lezoux), Severus & Caletus (Lezoux), Censor (Trier) en tenslotte van Julius II-Julianus (Rheinzabern) uit de derde eeuw.

Terra nigra komt tevens veelvuldig voor en dit vooral onder de vorm van bekertjes en borden. Meestal werden deze potten glanzend gepolijst of van een slijblaag voorzien. Versiering met rolstempels komt courant voor. Fig. 33 geeft een overzicht van de voornaamste vormen. Eén stuk is uniek en vertoont een greepje waarop een gezichtje staat afgebeeld.

Het **governiste aardewerk** wordt het meest treffend geïllustreerd door fig. 14. De lopende herten, achtervolgd door honden, zijn een mooi en veelvoorkomend tafereel op bekertjes uit de tweede eeuw. Verder werden enkele fragmenten van bekertjes uit Trier aangetroffen. Deze stukken met "metaalglans" dateren vooral uit de derde eeuw n.Chr.

Gewoon aardewerk

Bij het gewoon aardewerk onderscheiden we ook heel wat geïmporteerde producten. **Amforen** vormen daar een typisch voorbeeld van. In Merendree komen twee soorten amforen voor. Ten eerste de amforen voor olijfolie,

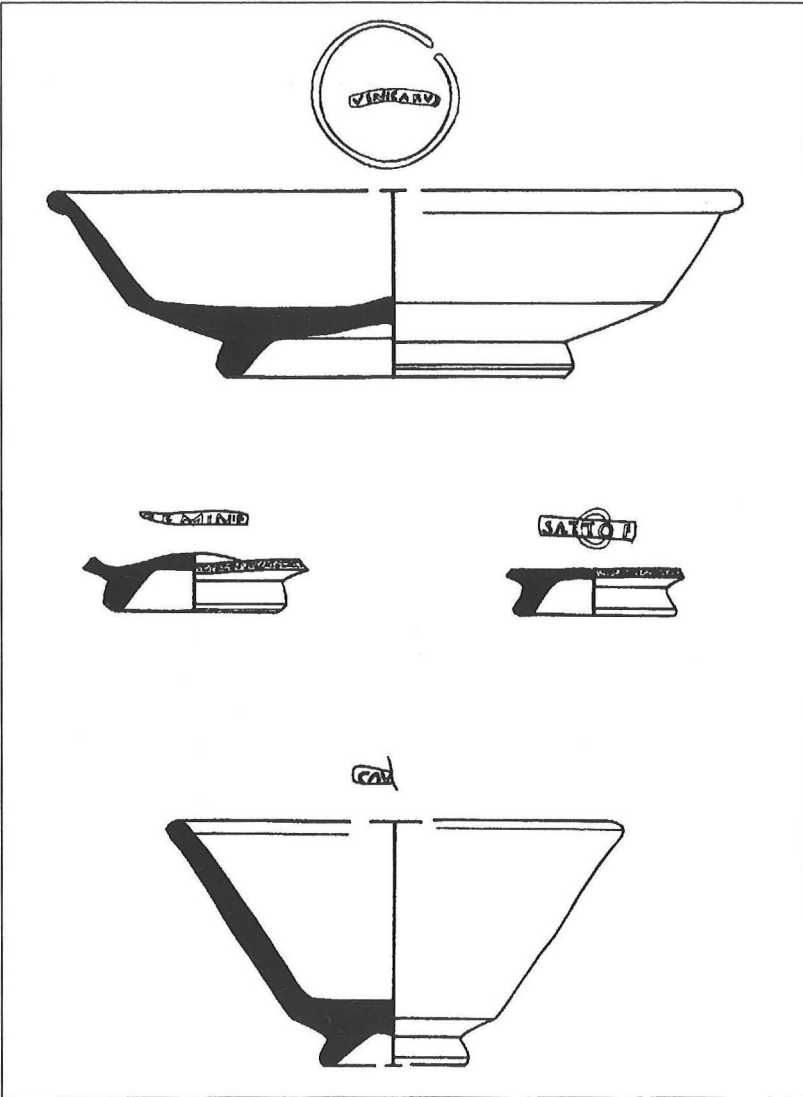

Fig. 28: Bord en fragmenten van tassen en bekers in terra sigillata. Pottenbakkers Venicarus, Geminus, Satto en (?) Cauterra. Tweede eeuw na Chr. (Schaal 1:2)

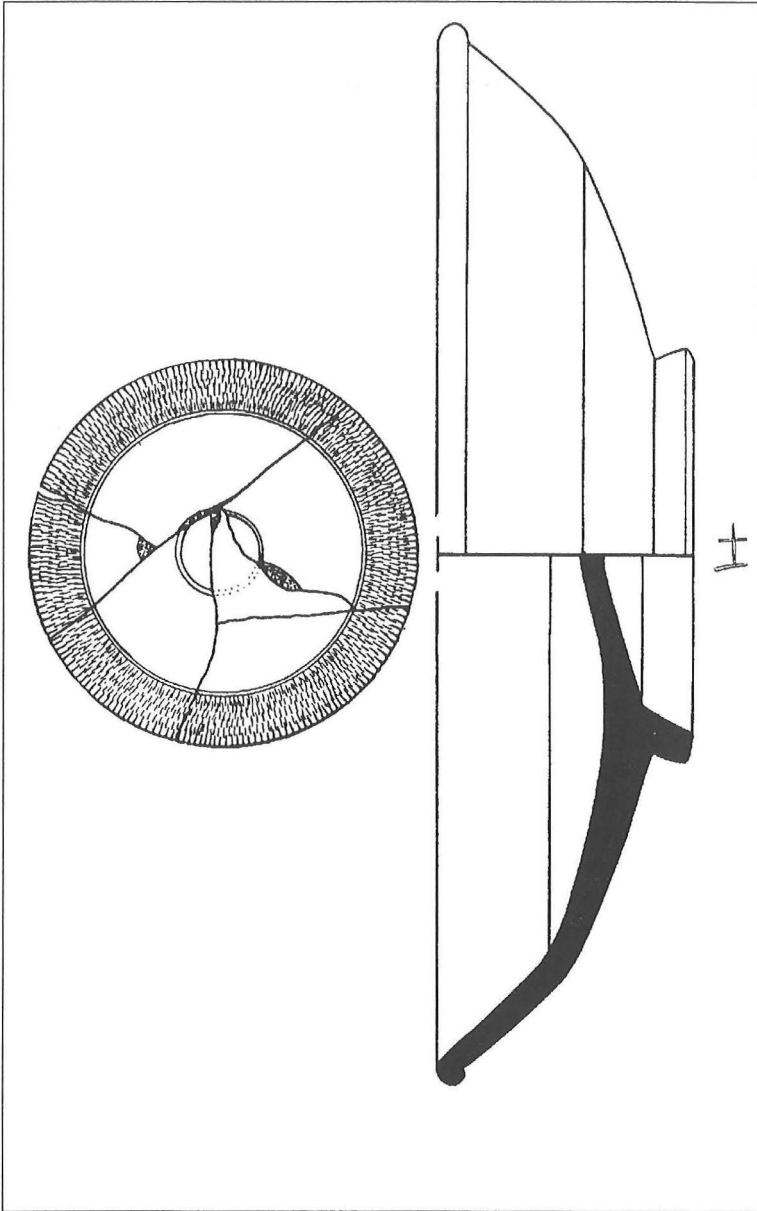

Fig. 29: Bord in terra sigillata met rolstempelpersiering en grafitto "H". (Schaal 1:2)

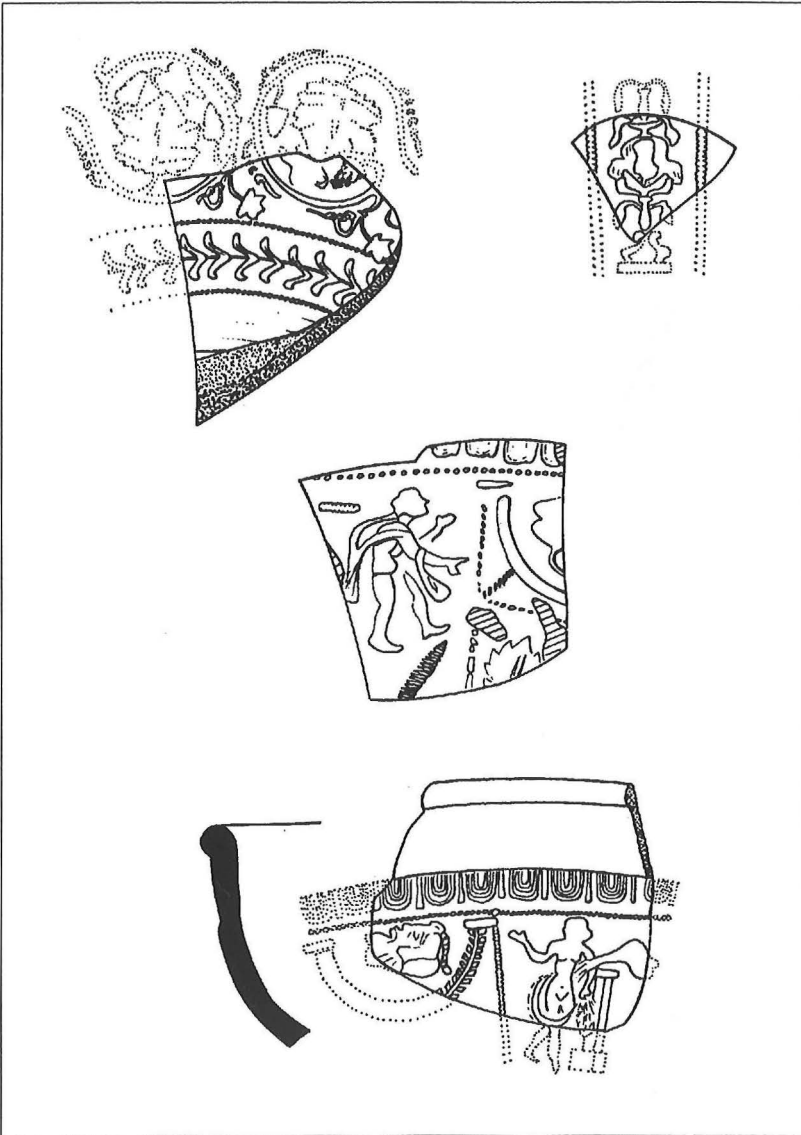

Fig. 30: Versierde terra sigillata uit Centraal-Gallië. Producten van Condolus, Doeccus, Severus/Caletus, Cinnamus. (Schaal 1:2)

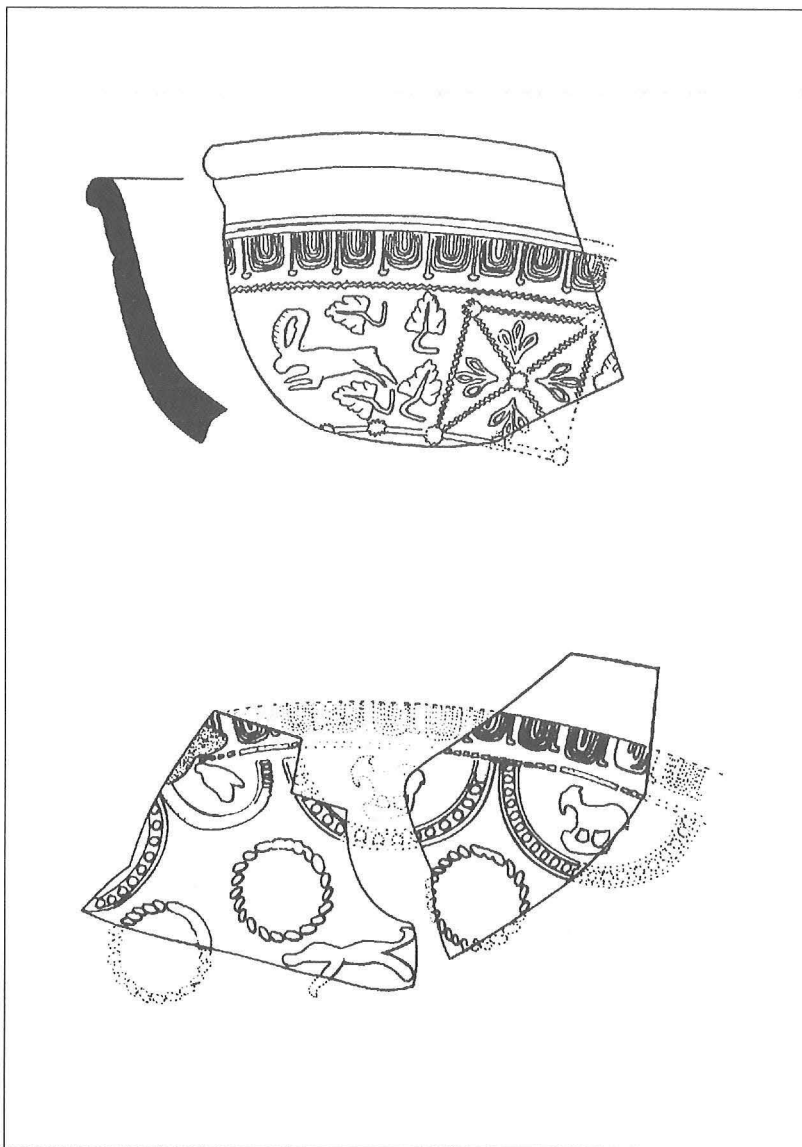

Fig. 31: Versierde terra sigillata uit Oost-Gallië. Producten van Tribunus en Censor. (Schaal 1:2)

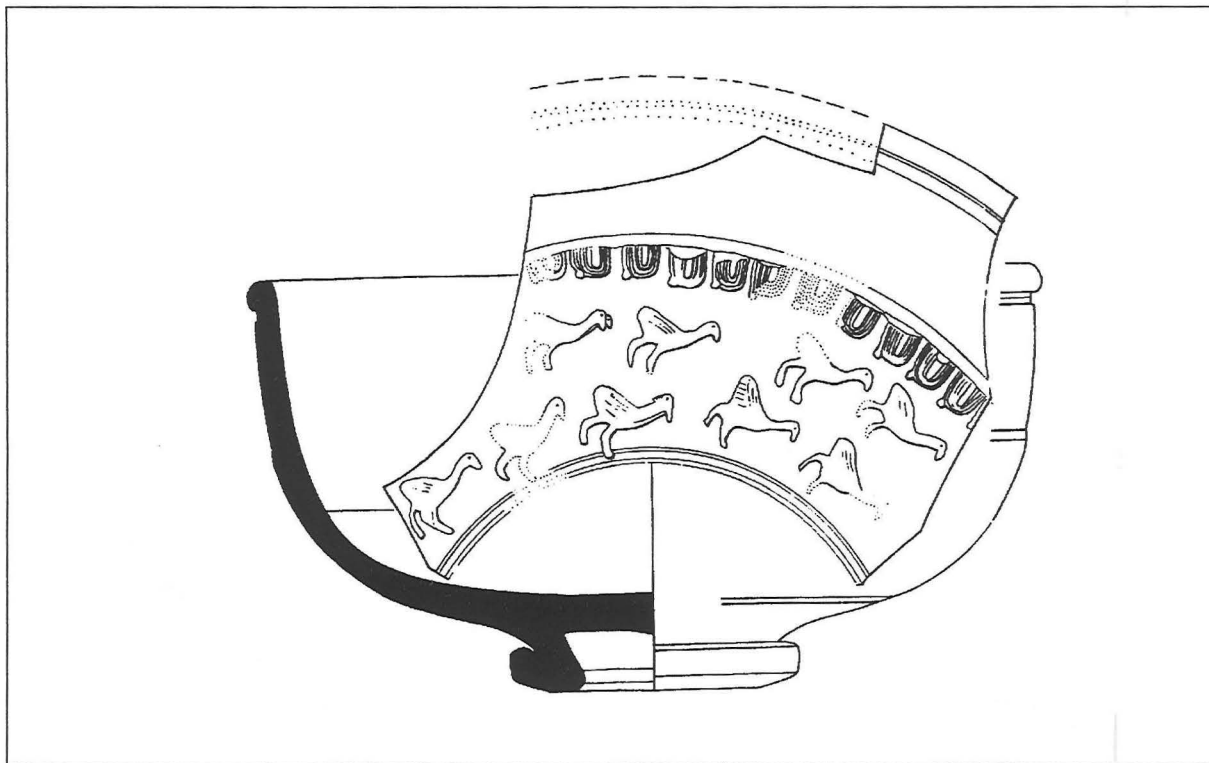

Fig. 32: Versierde terra sigillata van Julius II - Julianus uit Rheinzabern (Oost-Gallië). (Schaal 1:2)

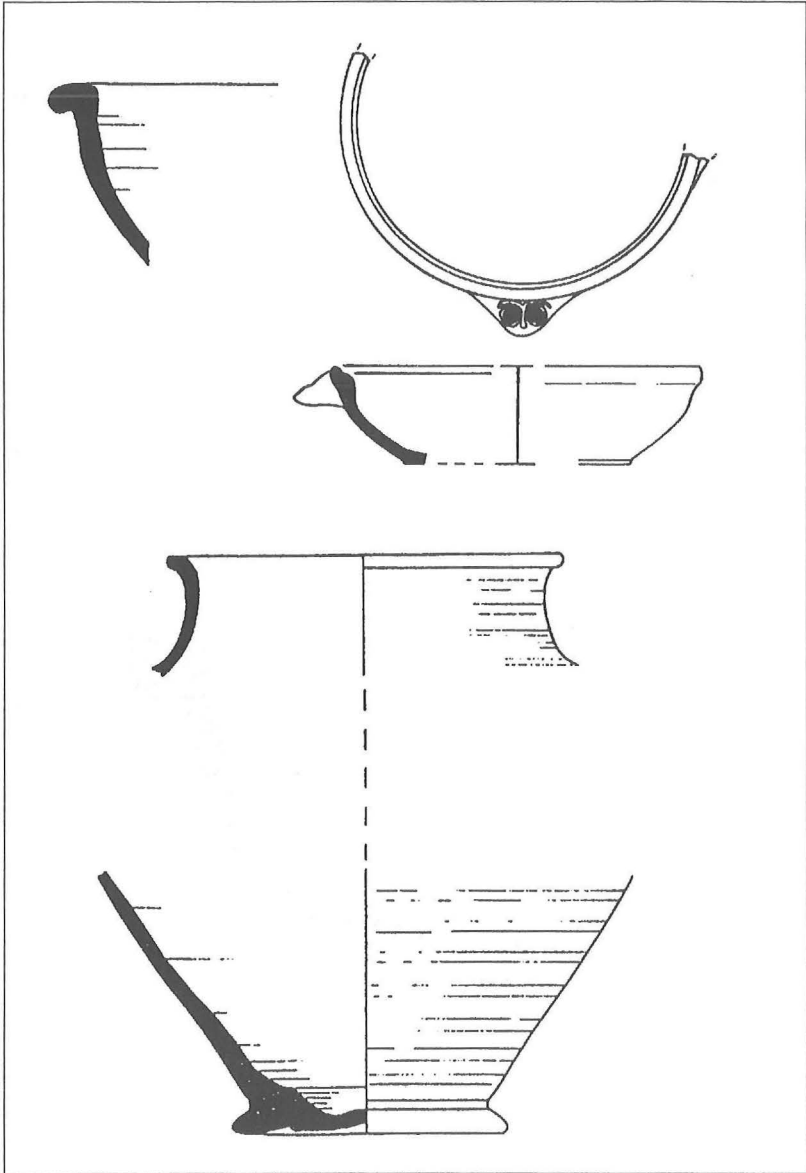

Fig. 33: Terra nigra borden en bekers. (Schaal 1:2)

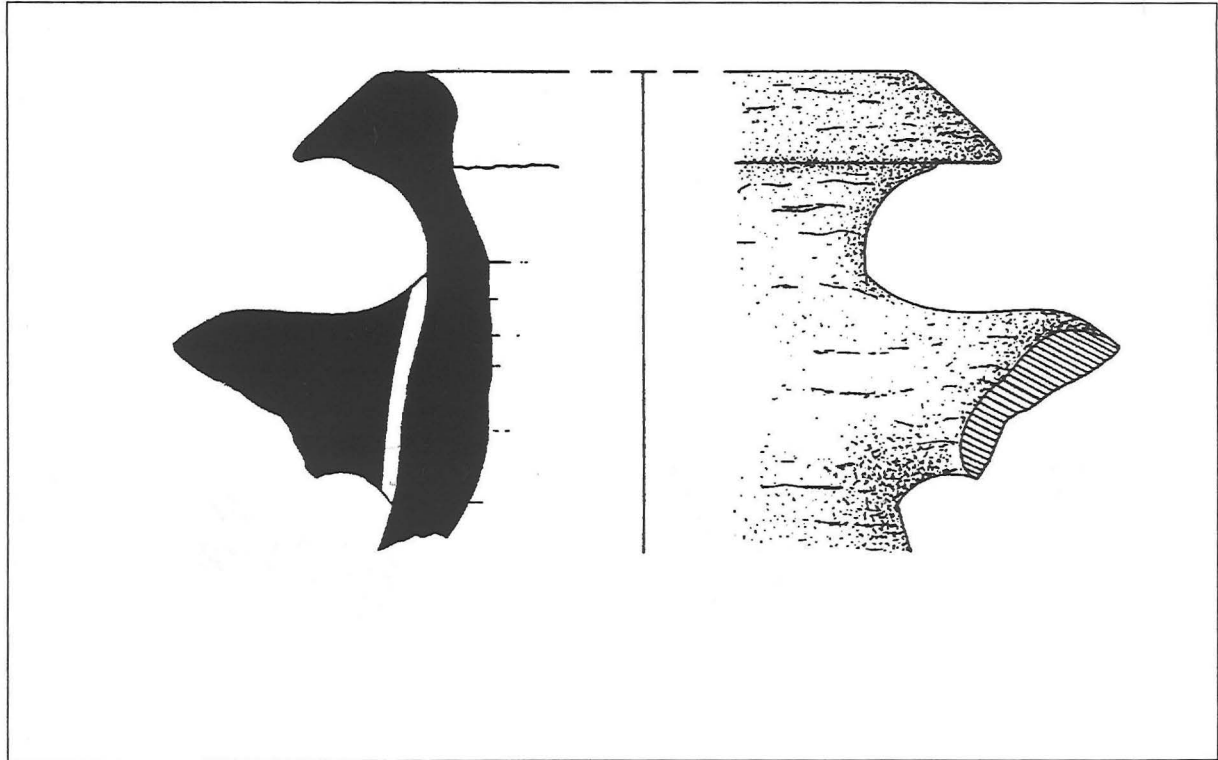

Fig. 34: Rand en hals van een amfoor voor olijfolie, afkomstig uit Zuid-Spanje. (Schaal 1:2)

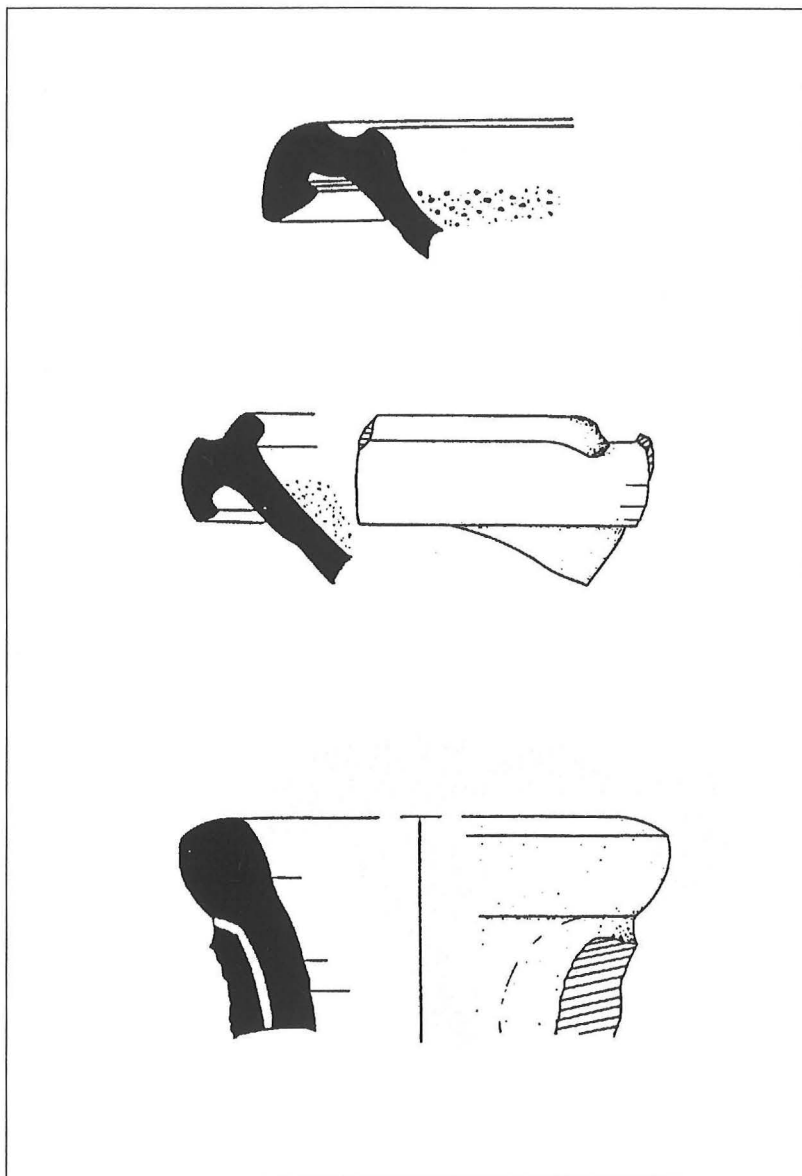

Fig. 35: Randen van mortaria. Hals van een Zuid-Franse wijnamfoor. (Schaal 1:2)

afkomstig uit Zuid-Spanje. Deze grote, bolbuikige stukken, dateren in Merendree vooral uit de tweede eeuw (Fig. 34). Slechts één maal werd de stempel van een producent aangetroffen. Het gaat om IUNI MELLISSI, werkzaam op het eind van de tweede eeuw en de eerste helft van de derde eeuw in Spanje. Deze stempel wordt veelvuldig aangetroffen op Romeinse sites in Frankrijk en in Rome zelf. Ten tweede werd wijn aangevoerd uit Zuid-Frankrijk. Het gaat om witgele amforen die in Merendree ook uit de tweede eeuw dateren (Fig. 35, onderaan).

Kruiken komen voor in een wijde variëteit aan vormen (Fig. 36) en technieken, waarvan we honderden fragmenten konden bestuderen. De meest voorkomende techniek is een oranje, zandige klei. Deze is goed voor meer dan 80% van de stukken. Sommige randvormen trachten vormen van olijfolieamforen te imiteren. Andere stukken in oranje techniek bootsen kruiken in witgele bakkingen na. Importstukken uit het Rijnland en uit Noord-Frankrijk komen ook voor.

Een andere typisch Romeinse vorm is het **mortarium** (Fig. 35, bovenaan). Deze wrijfschaal of mortier was aan de binnenzijde voorzien van fijn grind, wat het fijnmalen van allerhande spijzen vergemakkelijkte. Er was ook een uitgietsluiting aanwezig. Ook deze stukken dateren in Merendree vooral uit de tweede eeuw. Er zijn pottenbakkersstempels voorhanden van Brariatus (Pont-sur-Sambre), Adiutor (Amay), Martialis (regio Tongeren), Victor (tot nu toe onbekende productieplaats) en Vetera (waarschijnlijk Bavay).

Grote voorraadpotten of “*dolia*” komen tevens voor en worden gekenmerkt door het grote, platte rand.

Verder onderscheiden we nog kookpotten, bekertjes en borden, vervaardigd op de **pottenbakkersschijf** en gebakken in **reducerende** (zuurstofarme) **atmosfeer**. Sommige stukken (Fig. 37) bezitten een dekselgeul. De ateliers waar deze stukken werden gemaakt, werden nog niet teruggevonden, met uitzondering van enkele ovens in Noord-Frankrijk. Uit deze produktieregio bereikten enkele stukken Merendree gedurende de tweede en de derde eeuw n.Chr. Ongetwijfeld zijn vele produkten van meer regionale herkomst. Anderzijds werden potten, gebakken in een oxiderende atmosfeer, geïmporteerd uit de Eifelstreek. Deze potten met dekselgeul zijn heel karakteristiek voor het laatste kwart van de tweede eeuw en de volledige derde eeuw.

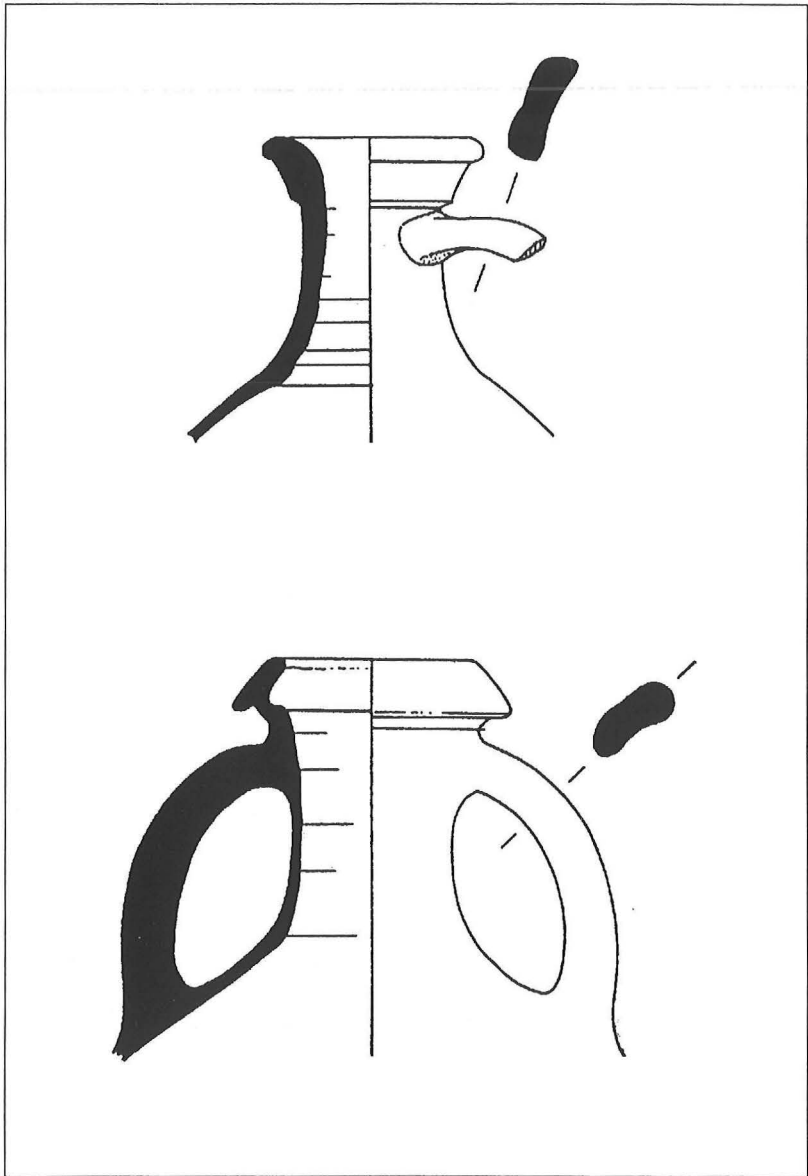

Fig. 36: Halzen van kruiken. (Schaal 1:2)

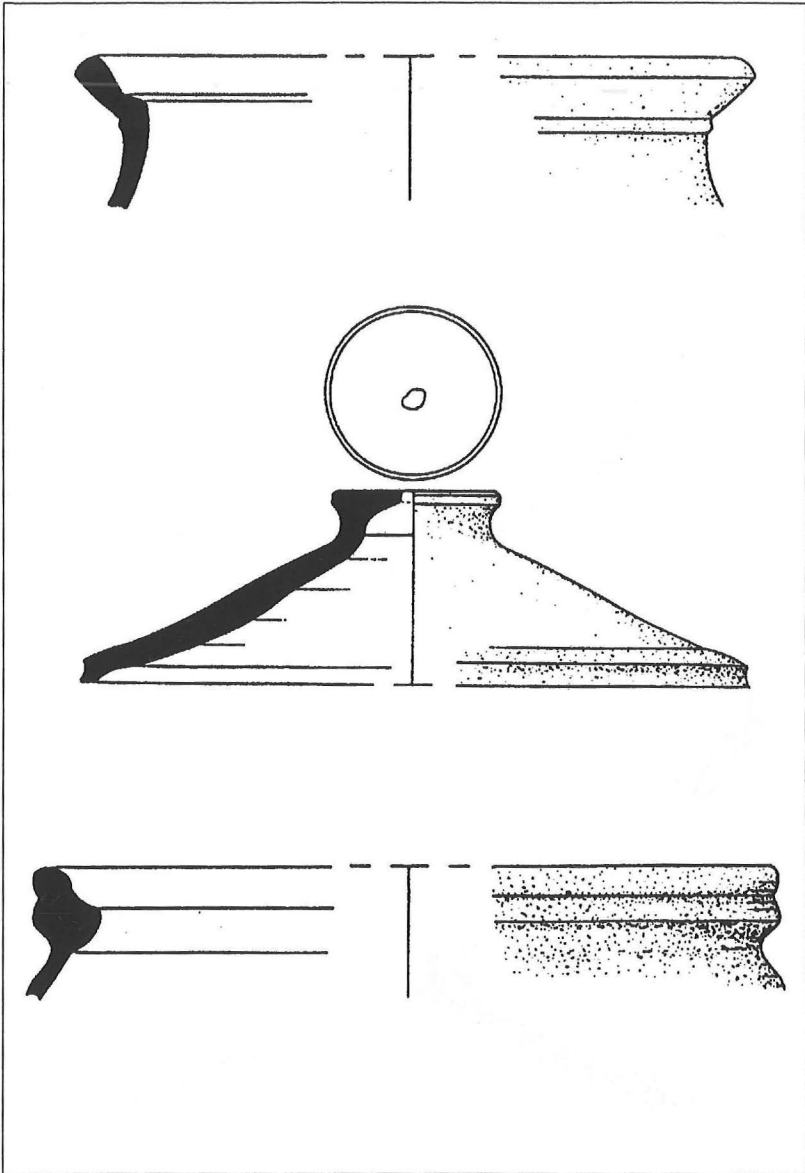

Fig. 37: Gewoon, gedraaid aardewerk. (Schaal 1:2)

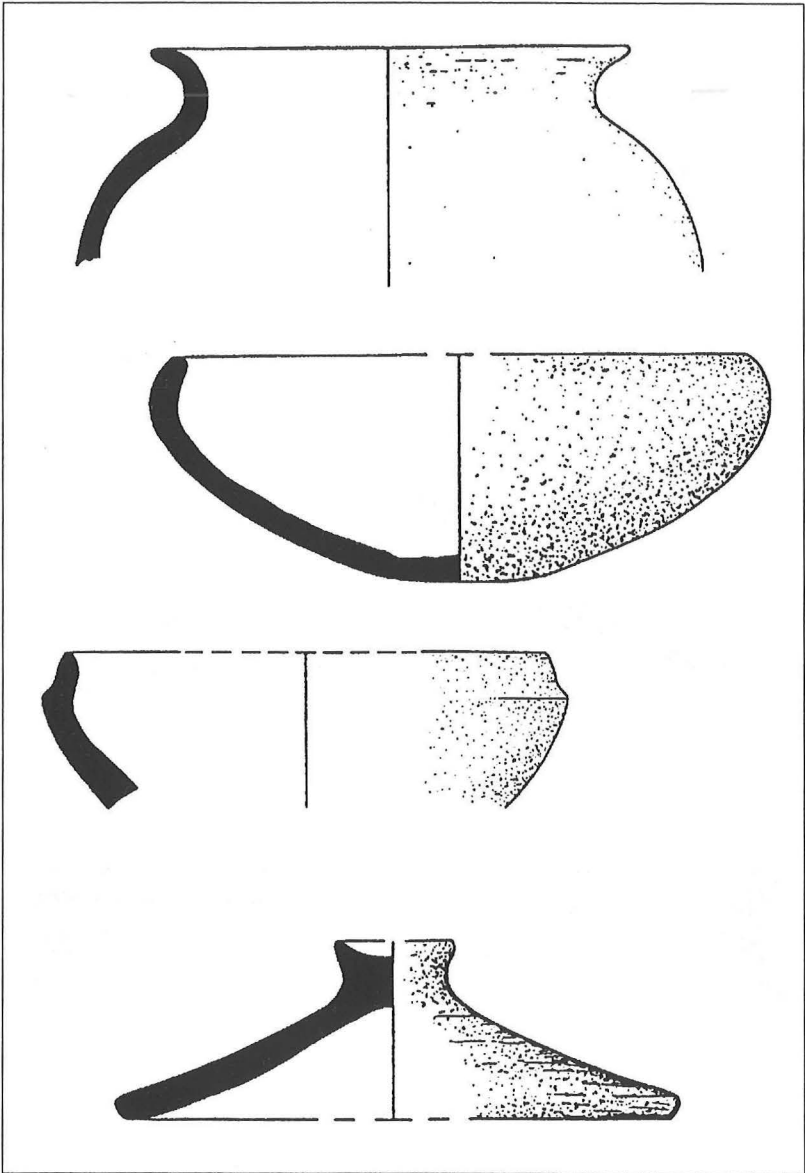

Fig. 38: Handgevormd aardewerk. (Schaal 1:2)

Tenslotte onderscheiden we nog een wijde variëteit aan borden, kommen, deksels en kookpotten, vervaardigd op een **traag lopende draaischijf of met de hand** (Fig. 38). Deze stukken zijn wellicht van meer lokale herkomst. De klei uit de cuesta te Zomergem, leent zich bv. zeer goed voor het bakken van potten.

Naast het “vaatwerk” werden ook nog andere dingen in ceramiek vervaardigd. Een mooi voorbeeld zijn de **vuurbokken** (Fig. 39). Dit zijn gestileerde weergaven van bokken (soms paarden of everzwijnen) in klei. Deze stukken gaan terug op een vóór-Romeinse religieuze traditie, waarbij aan weerszijden van de haard een afbeelding van een bok werd geplaatst. Beide stukken waren met een soort “grill” met elkaar verbonden. In de Romeinse tijd zet dit gebruik zich verder. Soms zijn de afbeelding van bokken zeer slecht weergegeven, zodanig dat we ons mogen afvragen of de werkelijke religieuze betekenis nog gekend was, en het in de Romeinse tijd geen louter formele doorleving van een gebruik betrof, waarvan men zich de originele religieuze functie niet meer herinnerde.

Enkele kleine fragmenten van in mallen voorgevormde - religieuze - **beeldjes in pijpjarige** getuigen van een vorm van huiselijke religie. De stukken zijn spijtig genoeg zeer gefragmenteerd. Onderzoek van J. De Beenhouwer liet toe één stuk toe te wijzen aan het atelier van Pistillus uit Autun (eind tweede, begin derde eeuw n. Chr). Andere stukken, waaronder een fragment van een godinnebeeldje, worden momenteel nog bestudeerd.

Ijzer werd in Merendree in massale hoeveelheden gevonden. Het betreft vooral ijzerslakken: restanten van Romeinse smidseactiviteiten op de site. Honderden nagels, krammen, enkele haken en een mes (Fig. 40) doen ons vaag herinneren aan het wijde gamma voorwerpen dat in ijzer werd vervaardigd maar dat door de slechte bewaringsomstandigheden, sterk geroest en meestal onherkenbaar is.

Tenslotte werden ook enkele **bronzen** voorwerpen aangetroffen. Het betreft in eerste instantie mantelspelden (“fibulae”) (Fig. 41). Deze stukken waren niet alleen gewone gebruiksvoorwerpen. Soms evolueerden ze tot ware juweeltjes. Ook een bronzen ring en enkele munten werden aangetroffen. De munten dateren, in zoverre ze nog determineerbaar bleken, uit de tweede eeuw en werden o.a. geslagen onder keizers Hadrianus (117-138) en Marcus Aurelius (161-180).

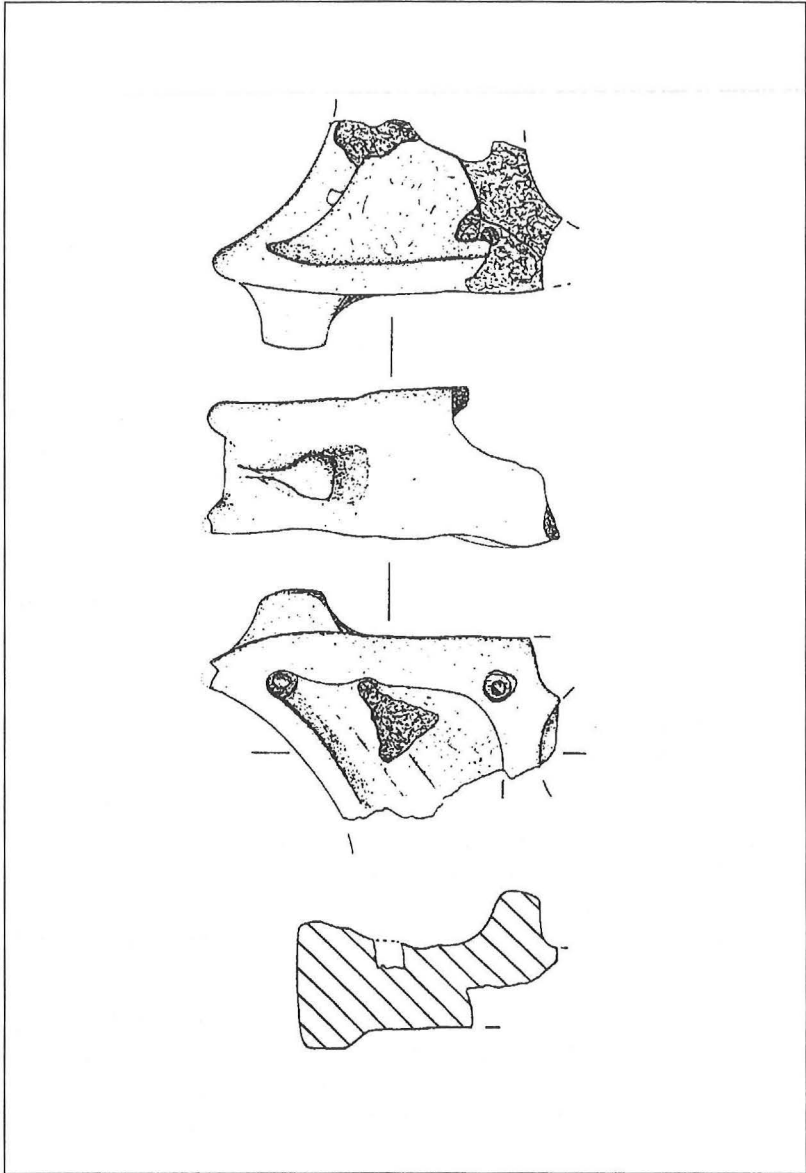

Fig. 39: Vuurbok. (Schaal 1:2)

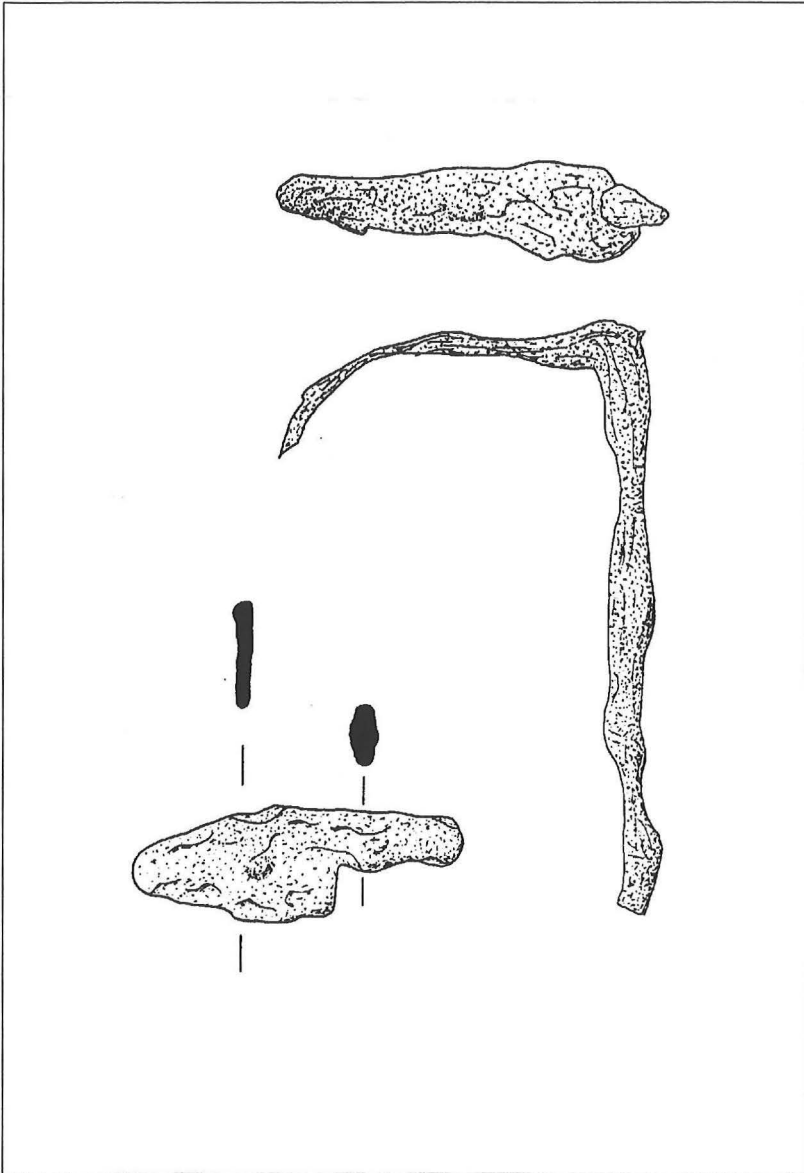

Fig. 40: IJzeren haak en mes. (Schaal 1:2)

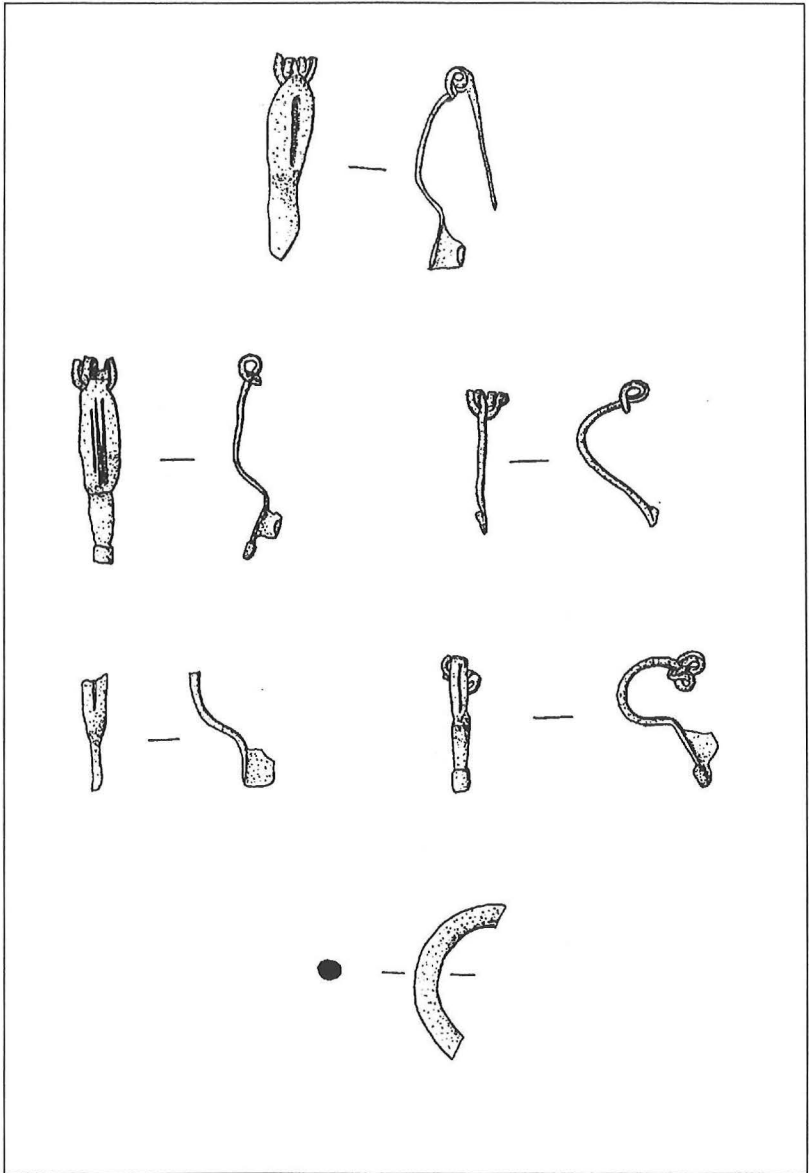

Fig. 41: Mantelspelden (fibulae) en ring. (Schaal 1:2)

BESLUIT

(Fig. 42, 43, 44) Door het synthetiseren van de talrijke gegevens uit de onderdelen van deze studie, kunnen we afleiden dat zich een opvallende concentratie van oppervlakteconcentraties, losse vondsten en vondsten *in situ* situeert op de 11 m hoge zandrug die gelegen is vlakbij de splitsing van de Neer- en Cruyskale. Dit complex op de Molenkouter kan als één site worden beschouwd en heeft een areaal van ongeveer 20 à 25 ha, wat erop wijst dat deze nederzetting thuis hoort bij de grotere Romeinse landelijke occupatievormen in onze regio's. We wijzen er tevens op dat deze nederzetting een uitstekende, zoniet de best mogelijke landschappelijke inplanting kende die mogelijk was. Het is geografisch essentieel dat deze site gelegen is aan twee waterlopen, minstens één wegracé en op een belangrijk draaipunt in de Kale. Door de opmerkelijke situering op dit draaipunt komt deze nederzetting immers in contact met een economische oost-west wig (Kale-Durme) vanuit het in de Romeinse tijd druk bewoonde Waasland, terwijl anderzijds een contact met het vruchtbare bekken van de Mandel en Poekebeek wordt gerealiseerd door de noord-zuid gerichte loop. De hoge graad van welstand en de opmerkelijke aanwezigheid van importgoederen getuigt van een toegang tot en opname in een sterk uitgebouwd macro-economisch netwerk. Dat de Kale hierin dé dirigerende factor was is eens te meer duidelijk. De dichte distributie van sites langsheen deze rivier van in het Waasland tot in Merendree, is reeds op zich een factor die op het belang van de Kale in de Romeinse tijd duidt. Ook het voortleven van prehistorische toponiemen is een onrechtstreekse indicator die voor een Romeins gebruik van de rivier en haar randzones pleit. Het ogenschijnlijke ontbreken van sites op de noord-zuid as van de Kale heeft enkel te zien met een gebrek aan onderzoek en niet met een gebrek aan Romeinse sites als dusdanig. De vruchtbare zandleem en lemig zand gebieden langsheen de Poekebeek vormden ongetwijfeld ook een grote attractiepool. Zo konden we bij het opstarten van een NFWO-onderzoeksproject in het Meetjesland van bij onze eerste onderzoeksstappen in Nevele, een uitgestrekte steenbouw site lokaliseren langsheen de Poekebeek.

Niet alleen naar het oosten en zuiden toe stond Merendree in contact met andere, landschappelijk en dus economisch gedifferentieerde gebieden. Het noorden en westen worden gekenmerkt door een aanwezigheid van aanzienlijke hoeveelheden klei. Dat deze klei in de Romeinse tijd ontgonnen

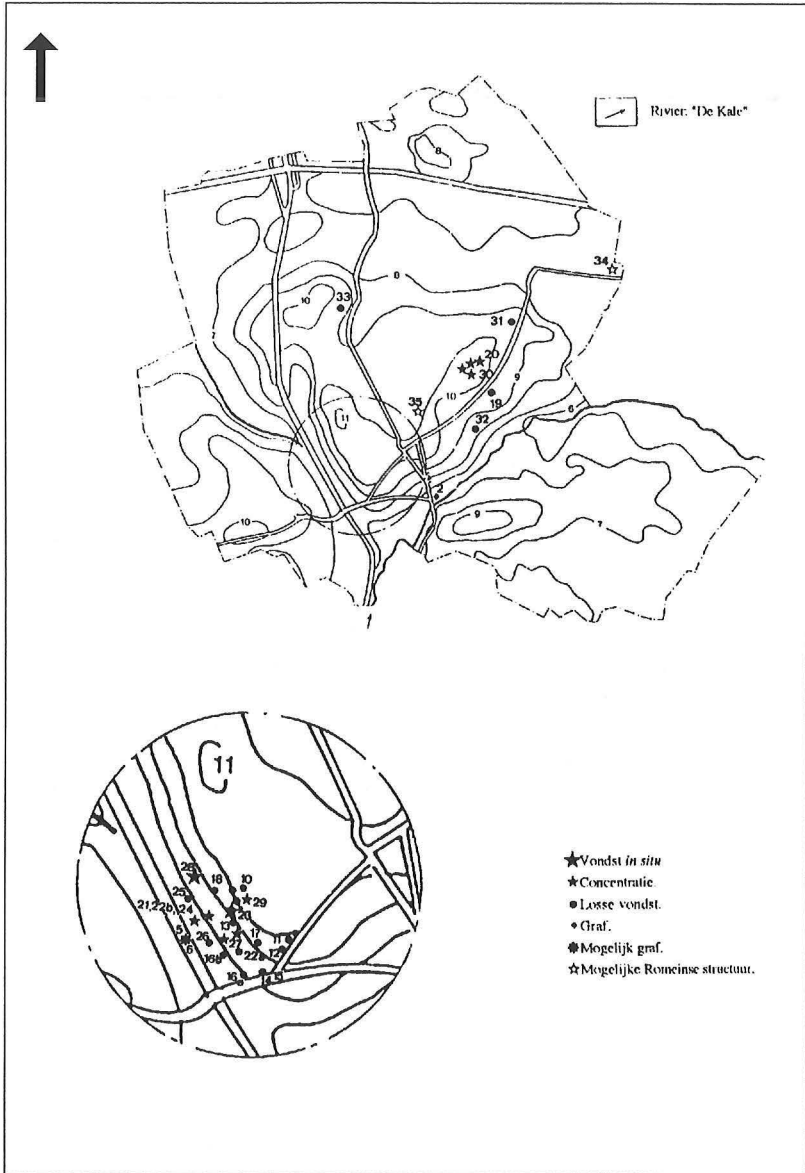

Fig. 42: Vindplaatsen gelokaliseerd op topografische kaart.

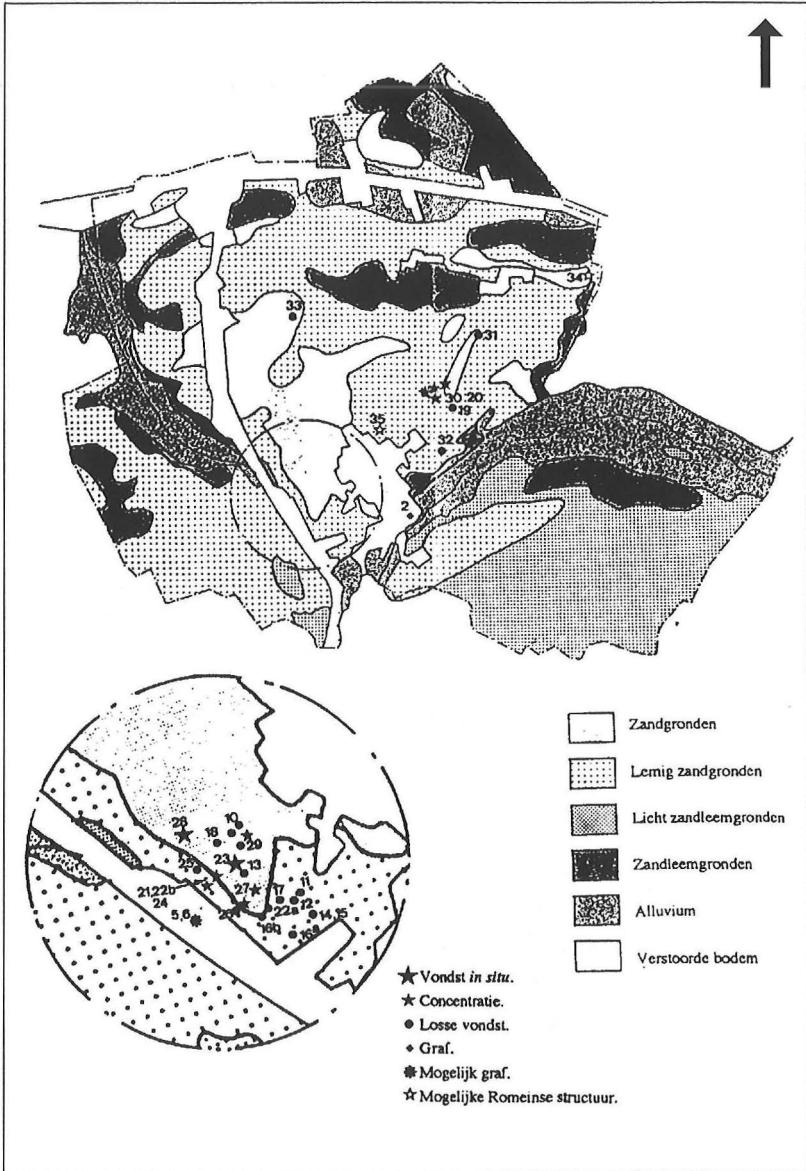

Fig. 43: Vindplaatsen gelokaliseerd op bodemkundige kaart.

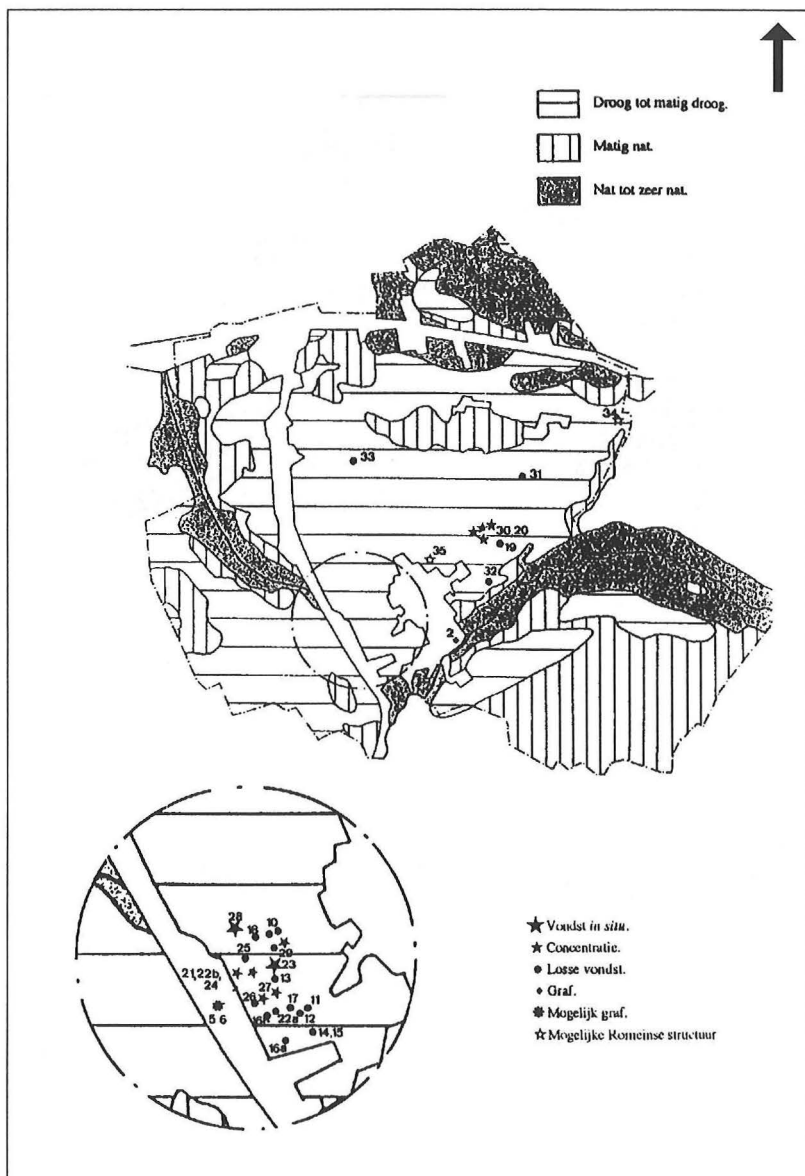

Fig. 44: Vindplaatsen gelokaliseerd op drainagekaart.

werd, bv. voor de aanmaak van dakpannen en ceramiek, kon dankzij opgravingen in Zomergem aangetoond worden. Transport van deze uiterst zware materialen (bv. ook steen) gebeurde echter bij voorkeur te water zodat het zelfs heel waarschijnlijk mag geacht worden dat de dakpannen vervaardigd in Zomergem, in het 4 km verderop gelegen Merendree op het schip geladen werden.

Een andere belangrijke economische functie was het vervaardigen van ijzeren voorwerpen. Over heel het site-areaal liggen letterlijk honderden ijzerslakken op het oppervlak verspreid. De opgraving in 1988 leverde maar liefst 200 kg van deze afval van ijzerraffinage op. Alhoewel de natuurlijke aanwezigheid van grote natuurlijke ijzerconcreties in Merendree potentieel een goede grondstof vormt voor ijzersmelting, toonde onderzoek aan dat de slakken die we aantreffen restanten zijn van smidse-activiteiten en niet van ertsverwerking. Het massale voorkomen ervan suggereert toch een vrij uitgebreide artisanale activiteit.

Dat de site tevens dienst deed als verzamel- en redistributieplaats voor graan is zeer aannemelijk. De grote silo die we aantreffen is daar een getrouwe reflectie van en is gezien zijn afmetingen zeker niet voor huishoudelijk gebruik aangelegd. Het volume bedroeg immers meer dan 12.000 liter! Deze interpretatie van Merendree als verzamelplaats en redistributiecentrum voor het omliggende gebied, verklaart ook de aanwezigheid van kleine landelijke nederzettingen met geringe oppervlakte, in de onmiddellijke buurt. Kleine sites zoals Merendree-Velde, verschillende kleine sites in Lovendegem en Vinderhoute, Zomergem, enz. hadden, uit strikt economisch en geografisch oogpunt gezien, nood aan een centrum dat hun productie aannam en verdeelde, in ruil voor andere goederen en diensten.

Het hier zojuist uiteen gezet schema waarbij Merendree wordt gekarakteriseerd als een handels- en artisanal centrum met centraliserende en distributieve functie voor een omgevend gebied, is niet zomaar uit de lucht gegrepen. De welstand, de vele import, de uitstekende landschappelijke inplanting, de aanwezigheid van enkele verkeerswegen en de omliggende kleine sites, zijn kenmerken die we ook terug vinden in het Romeinse occupatiepatroon van andere gebieden in Noord-Gallië en Brittania (Engeland, Noord-Frankrijk, Duitsland). Het is de getuige van een weldoor-

dacht Romeins systeem van landname en exploitatie van het landschap al naargelang van de plaatselijke natuurlijke grondstoffen. Dat daarbij gestreefd werd naar een maximaal evenwicht tussen micro-economische activiteiten en de opname in het Romeins macro-economisch geheel is duidelijk.

Het belang dat deze nederzetting kende in de Romeinse tijd, leidde ons inziens ook tot het vroeg-middeleeuws ontwikkelen van het dorp Merendree. Alhoewel slechts enkele fragmenten van scherven mogelijk laat-Romeins zijn, pleit de aanwezigheid van Germaans aardewerk bij het in 1988 opgegraven materiaal voor een aanwezigheid in de 5e en 6e eeuw. Bij de campagne 1995 troffen we in een greppeltje scherfjes aan die ook in een Germaanse en/of Merovingische traditie thuishoren. We melden hierbij ook dat de kerk van Merendree gewijd is aan de Merovingische koningin Radegundis. Zij leefde in de eerste helft van de zesde eeuw⁴² en kreeg in België slechts drie kerken toegewijd, twee in Wallonië en één in Vlaanderen: Merendree. Het feit dat een patrocinium eens toegekend meestal niet meer gewijzigd werd, doet toch een Merovingische oorsprong van dit gebedshuis vermoeden⁴³. We vermelden tevens dat Gerulfus, de fameuze “oudste Vlaamse martelaar” tevens uit Merendree afkomstig was, waar hij uit een oudheerlijk geslacht stamde en alwaar hij in 748 in de *basilica* werd begraven⁴⁴. De oudste schriftelijke vermelding van *Merendra* dateert uit 722 toen Wendelfridus zijn goederen in *Merendra* schonk aan de St.-Pietersabdij in Gent⁴⁵. Het is tenslotte interessant te melden dat op de meeste grote en administratief belangrijke Romeinse nederzettingen in Vlaanderen (Velzeke, Waasmunster-Pontrave, Kruishoutem-Kapellekouter en wellicht Gent) Merovingische elementen de Romeinse opvolgen. Het feit dat de archeologen nu meer en meer inzicht krijgen in het bijzonder karakter van het aardewerk uit de 5e en 6e eeuw - dit lijkt sterk op prehistorisch materiaal en werd in het verleden vaak fout gedateerd - leidt er toe dat het fameuze zwarte gat dat de duistere vroege middeleeuwen lange tijd kenmerkte, stilaan iets opheldert, al is er nog een massa werk voor de boeg. Het mag anderzijds geen twijfel leiden, en het is ook logisch, dat de opvolgers van de Romeinen - net als de Romeinen

⁴² Vanuytfanghe, 1994.

⁴³ Deze hypothese werd ons aangereikt door dr. G.De Clercq, Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis, RUG, waarvoor onze dank.

⁴⁴ Vita S.Gerulphi-Martyris, Acta Sactorum, Tomus Sextus Septembris, p. 260-1.

⁴⁵ Annales Blandiniensis: Gierson, 1937, p. 6.

zelf overigens - zich vestigden op en in de buurt van plaatsen die reeds een infrastructuur hadden, waar het landschap reeds ontgonnen was. Ook administratief was er continuïteit, denk maar aan de overname van de laat-Romeinse civitates als bisschoppelijke machtsgebieden. Ook de bestaande Romeinse regionale machtscentra moeten in dit kader hun functie blijven vervullen hebben. Het is in dit kader dat de opvallende Merovingische aanwezigheid op de meeste grote Romeinse sites in Vlaanderen kan begrepen worden.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat het Romeinse Merendree niet zomaar strikt als nederzetting op zich kan bestudeerd worden. De moderne archeologie onderzoekt naast de plaatselijke structuren (gebouwen, silo's), de lokale landschappelijke inplanting en het gamma aan vondsten, tevens de verbanden op een uitgebreid economisch, ruimtelijk en zelfs chronologisch vlak. Een nederzetting leefde immers niet op zichzelf maar maakte deel uit van een - in het bijzonder in de Romeinse tijd - dynamisch geheel. Het onderzoek in Merendree vormt daarom een kleine, doch voor het noordelijk deel van zandig Vlaanderen een essentiële schakel in het onderzoek.

BIBLIOGRAFIE

BAUWENS-LESENNE M., 1962. *Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Oost-Vlaanderen, vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen*. Brussel. (Oudheidkundige Repertoria NCONB, II).

BOURGEOIS J., BUNGENEERS J., DELCOURT A. & ROMMELAERE J., 1987. *Fouilles à Vinderhoutte-Molenbrug. Campagnes 1985-1986. Occupation mésolithique, habitat du second âge du fer et de l'époque Romaine*. Gent, Scholae Archaeologicae, 8.

BOURGEOIS J., PARMENTIER F., ROMMELAERE J. & VERMEULEN F., 1989. *Noodopgravingen in de landelijke nederzettingen uit de late ijzertijd, de Gallo-Romeinse periode en de late middeleeuwen te Evergem-Spoorwegstraat*. VOBOV-Infor, 34-35, pp. 28-41.

BOURGEOIS J. & ROMMELAERE J., 1991. *Bijdrage tot de kennis van de metaaltijden. De opgravingen te Ursel (1985-1989) en Aalter (1989-1990)*. Appeltjes van het Meetjesland, 42, pp. 59-88.

BOURGEOIS J. & DE MULDER G., 1992. *Een grafheuvel uit de bronstijd en prehistorische perceleringen. Opgravingen 1990 op de kouter te Vosselare*. Het Land van Nevele, XXIII, 4, pp. 245-266.

CAHEN-DELAHAYE A., 1979. *Le cavalier aux géants anguipèdes et trois autres statues gallo-romaines de Tongres*. Archaeologica Belgica, 219.

COMHAIRE Ch.-J., 1989. *Les premiers âges du métal dans les bassins de la Meuse et de l'Escaut*. B.S.A.B., XIII.

DE BAST J., 1808. *Recueil d'Antiquités romaines et gauloises trouvées dans la Flandre proprement dite*. Gent (2 delen).

DE BOE G., 1971. *De stand van het onderzoek der Romeinse villa's in België*. Archaeologica Belgica, 132, pp. 5-14.

DE CLERCQ W. & THOEN H., 1995. *IJzertijdvondsten te Zomergem-Boven (gemeente Zomergem, Oost-Vlaanderen)*. Lunula, III, pp. 73-76.

DE CLERCQ W., 1995. *Nieuwe prehistorische vondsten op Vosselarekouter*. Het Land van Nevele, XXVI, 1, pp. 63-67.

DE CLERCQ W., 1996. *Enkele opmerkelijke Gallo-Romeinse vondsten uit Merendree, bewaard in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel*. In: *Bulletin van de K.M.K.G.* (ter perse).

DE LOË A., 1891. *Quelles sont les découvertes relatives à l'âge du bronze et le premier âge du fer qui ont été faites jusqu'ici en Belgique et quelles sont les conséquences et en tirer?* F.A.H.B., 7e congrès, I.

DE LOË A., 1937. *Belgique Ancienne. Catalogue descriptif et raisonné (4 vols.)*. Brussel.

DE LOË A., s.d. *Carte Archéologique de la Belgique romaine, répertoire statistique*. s.l.

DE MAYER R., 1937. *De Romeinse villa's in België*. Antwerpen-'s Gravenhage.

DE MOORG. & HEYSEI., 1978. De morfologische evolutie van de Vlaamse Vallei. *De Aardrijkskunde*, 4, pp. 343-378.

DEVOS A., 1958. *De middeleeuwse loop van de Durme en haar bijrivier de Poeke*. Gent, Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis, Voorlichtingenreeks, 23.

GAUCHEZ V., 1882. *Topographie des voies romaines en Belgique*. A.A.A.B., XXXVIII, 3e reeks, VIII.

GIERSON Ph., 1937. *Les annales de St.Pierre de Gand et de St.Amand*. Brussel.

HAGEMANS G., 1863. *Un cabinet d'amateur: notices archéologiques et description raisonnée de quelques monuments de haute antiquité*. Gent.

JAQUES A. & TUFFREAU-LIBREM., 1991. *L'occupation germanique sur le site Gallo-Romain d'Arras (Pas-de-Calais)*. *Archäologisches Korrespondenzblatt*, 21, pp. 409-419.

JUSTE Th., 1864. *Catalogue des collections composant le Musée d'Antiquités d'Armures et d'Artillerie*. Brussel.

KALEE C.A., 1972-3. *Die Bilderschüsseln im Museum Kam Nimwegen*. RCRF Acta XIV-XV, pp. 61-105.

LUYSSAERT J., 1995. *Meetjeslandse toponiemen tot 1600. Bijeengezant door Achiel De Vos en Luc Stockman, aangevuld en verklaard door lic. J.Luyssaert. Deel III: Het Gentse. Band 1: Hansbeke*.

MERTENS J., 1960. *Oudenburg en de Vlaamse Kustvlakte tijdens de Romeinse periode*. *Archaeologica Belgica*, 39.

NOUWEN R., 1991. *Atuatuca, hart van de "civitas Tungrorum"*. *Het Oude Land van Loon*, XLVI, pp. 177-220.

ROGGE M. & VAN DURME L., 1987. *Archeologisch museum van Zuid-Oost-Vlaanderen. Algemene Brochure*. Zottegem.

ROGGE M., 1994. *Velzeke en Kruishoutem in de Romeinse tijd*. In: ROGGE M. & BEECKMANS L. (eds.). *Geld uit de grond. Tweeduizend jaar muntgeschiedenis in Zuid-Oost-Vlaanderen*. Publicaties van het provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen - site Velzeke. Buitengewone Reeks nr. 2, pp. 47-59.

ROOSSENS H., 1968. *Laeti, foederati und andere spätrömische Bevölkerungsniederschläge in Belgischen Raum*. *Archeologica Belgica*, 104.

SANDERUS, 1641-44. *Flandria illustrata*. Tiel, 1973 (heruitgave).

SCHAYES A.G.B., 1877. *Catalogue du Musée Royal d'Armure, d'Antiquités et d'Artillerie*. Brussel.

SCHAYES-PIOT A.G.B., 1877. *La Belgique et les Pays Bas avant et pendant la domination romaine, III*. Brussel.

SCHAYES-PIOT A.G.B. & VAN DESSEL C., 1877. *La Belgique et les Pays Bas avant et pendant la domination romaine. Addendum Van Dessel: La*

topographie des voies romaines en Belgique et le statistique archéologique.
Brussel.

SCHUERMANS H., 1872. *Antiquités trouvées en Belgique.* B.C.R.A.A., IX,
p. 389.

SEMEY J. & VERMEULEN F., 1986a. *Lovendegem (Oost-Vlaanderen).*
Brouwerijstraat. Archeologie, 2, pp. 88-89.

SEMEY J. & VERMEULEN F., 1986b. *Gallo-Romeins te Merendree (Oost-*
Vlaanderen). Archeologie, 1, p. 20.

SEMEY & ROMMELAERE J., 1986. *Merendree (Oost-Vlaanderen):*
Gallo-Romeinse bewoningssporen. Archeologie, 1, pp. 20-21.

STANFIELD J.A. & SIMPSON G., 1958. *Central Gaulish Potters.* London.

S.N., 1847. *Découvertes d'Antiquités dans le canal de dérivation de la Lys.*
M.S.H., XXI, pp. 510-511.

S.N., 1848. *Découvertes d'Antiquités dans le canal de dérivation de la Lys.*
M.S.H., XXII, p. 127.

S.N., 1848. *B.A.R. Sciences lettres et Beaux Arts de la Belgique.* XV, 1, p. 192.

S.N., 1866. *Catalogue d'une très belle et riche collection de monnaies,*
médailles,... antiquités et livres de numismatique. Gand, 12 avril 1866.

S.N., 1878. *dictionnaire de la Gaule, époque celtique.* II, s.l.

STEENHOUWER K.J. & WARRINGA A.H.C., 1984. *Archeologie in de*
praktijk. Methoden en technieken voor de (amateur)archeoloog. Weesp.

TAVERNIER R. & VANDENHOUDT H., 1967. *Bodemkaart van België.*
Verklarende tekst bij kaartblad Nevele 54E. Gent.

THOEN H. (red.), 1987. *De Romeinen langs de Vlaamse Kust Koksijde-*
Oudenburg.

THOEN H. (red.), 1989. *Temse en de Schelde. Van IJstijd tot de Romeinen*. Brussel.

THOEN H., 1991. *Le camp Romain de Maldegem (Flandre Oriental) et les invasions des Chauques en 175 de notre ère*. In: THOEN H., BOURGEOIS J., VERMEULEN F., CROMBÉ F. & VERLAECKT K. (eds.). *Studia Archaeologicae. Liber Amicorum Jacques A.E. Nenquin*. Gent, pp. 185-200.

THOEN H., 1993. *Maldegem-Vake en Aardenburg: Romeinse verdedingswerken*. *Nehallenia*, 95, pp. 22-28.

THOEN H. & DE CLERCQ W., 1996. *De Gallo-Romeinse aanwezigheid in Maldegem en Adegem*. *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*. (Ter perse).

VAN DEN ABBELE H., 1940. *Het kanaal van Schipdonk*. Deinze.

VANDER MAELEN Ph., 1834. *Dictionnaire géographique de la Flandre orientale*. Brussel.

VANDER MAELEN J., 1863. *Carte archéologique, ecclésiastique et nobiliaire de la Belgique*. Brussel.

VANDERRIT J.F., 1851. *Étude théorique et pratique sur les chaussées romaines en Belgique*. Brussel.

VANDERHOEVEN A. & VYNCKIER G., 1995. *Recent Archeologisch onderzoek te Tongeren*. *Colloquium Gallo-Romeinse Archeologie in België*, 9 december 1995. Pre-actes, Namen, pp. 35-36.

VAN UYTFANGHE M., 1994. *Radegunde*. In: *Lexikon des Mittelalters*. Band 7, fasc. 2.

VANVINKENROYE W., 1985. *Tongeren, Romeinse stad*. Tielt.

VANVINKENROYE W., 1994. *Een bijdrage tot het stadskernonderzoek van Romeins Tongeren*. *Publicaties van het Gallo-Romeins Museum Tongeren*, 46.

VERBRUGGEN C., 1971. *Postglaciale landschapsgeschiedenis van zandig Vlaanderen. Botanische, ecologische en morfologische aspecten op basis van palynologisch onderzoek*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, RUG.

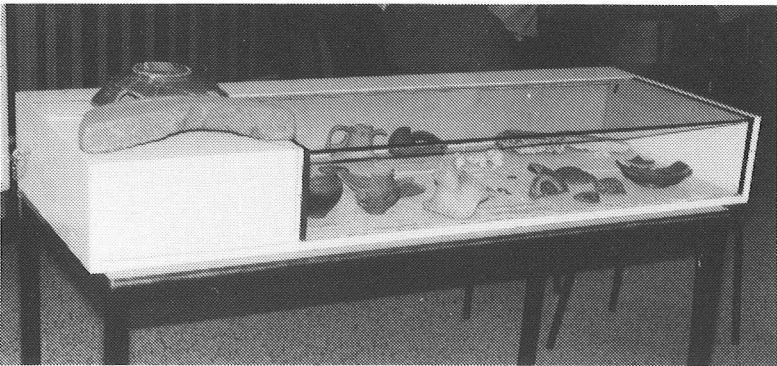
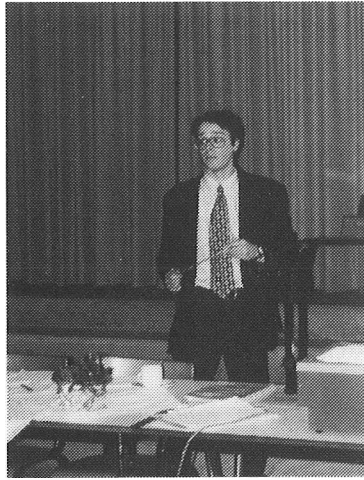
VERBRUGGEN C., DENYS L. & KIDEN P., 1991. *Paleo-ecologische en geomorfologische evolutie van Laag- en Midden-België tijdens het Laat-Kwartair*. *De Aardrijkskunde*, 3, pp. 357-376.

VERHELST B., 1847. *Cabinet Versturme. Catalogue des curiosités formant le cabinet de feu M. Versturme-Roegiers, consistant en livres, manuscrits et documents historiques, sculptures, tableaux, dessins et estampes, médailles, antiquités, armes et armures, etc.*, Gand, 12 juillet, 1847.

VERMEULEN F., 1983. *Romeins en middeleeuws aardewerk te Merendree (Oost-Vlaanderen)*. *Archeologie*, 2, pp. 89-90.

VERMEULEN F., 1989. *Kelten, Romeinen en Germanen tussen Leie en Schelde. Archeologische vondsten in Sint-Martens-Latem en in het zuiden van de Vlaamse Zandstreek*. Gent, *Scholae Archaeologicae*, 10.

VERMEULEN F., ROGGE M., VANDURMEL., 1993. *Terug naar de bron. Kruishoutem Archeologisch doorgelicht*. Gent (*Archeologische Inventaris Vlaanderen, Buitengewone Reeks*, 2).

VERSLAG

Zondag 11 februari 1996, lezing door de heer Wim De Clercq: "Over Potten, Pannen, Archeologen en Romeinen. De Gallo-Romeinse aanwezigheid in Merendree". Aansluitend zesentwintigste statutaire vergadering. Negentig aanwezigen.

In de goed verwarmde parochiezaal van Merendree begroette voorzitter Jan Luyssaert de grote groep aanwezigen, die hun luie zondagnamiddagstoel hadden geruild tegen een boeiende uiteenzetting over de Gallo-Romeinse aanwezigheid in Merendree.

Spreker was de pas afgestudeerde archeoloog en tevens het jongste bestuurslid van de heemkundige kring "Het Land van Nevele" Wim De Clercq. Wim De Clercq mogen we een produkt van eigen bodem noemen, zijn wortels liggen in Landegem maar hij woont in Hansbeke.

In 1995 behaalde hij met de grootste onderscheiding aan de Gentse universiteit de titel van licentiaat in de archeologie met een verhandeling over "De Gallo-Romeinse aanwezigheid in Merendree".

Als student-archeoloog en pas afgestudeerde werkte hij mee aan opgravingen in Turkije, Zomergem, Velzeke en Merendree. In de zomer van 1995 hebben vele Merendreenaren Wim aan het werk gezien tijdens de opgravingen aan de Kouterslag o.l.v. prof. dr. F. Vermeulen. Dit was voor ons bestuur de aanleiding om in Merendree een lezing te organiseren over de Gallo-Romeinse aanwezigheid in dit dorp.

In een heldere en goed gestructureerde uiteenzetting handelde de spreker eerst over onze gewesten tijdens de Romeinse overheersing en ging dan over tot de Romeinse tijd in Merendree. Met heel veel dia's en tekeningen werd de lezing geïllustreerd zodat iedereen zich gemakkelijk een beeld kon vormen van de soms toch wel ingewikkelde materie.

In plaats van een samenvatting van de lezing publiceren we in dit nummer de volledige tekst over Merendree in de Gallo-Romeinse tijd.

Hoewel de lezing langer uitliep dan was gepland, kon de spreker zijn publiek tot de laatste minuut boeien. Ook nadien werden nog vragen gesteld die door Wim klaar en duidelijk werden beantwoord.

In een kleine tentoonstelling konden enkele opgegraven voorwerpen uit

Merendree en omgeving worden bekeken.

Over de Gallo-Romeinen in het Land van Nevele is zeker het laatste woord nog niet gezegd.

De zesentwintigste statutaire vergadering verliep volgens het klassieke schema. Eerst gaf voorzitter Jan Luyssaert een overzicht van de activiteiten van het werkjaar 1995:

- Zondag 19 februari
Lezing door prof. dr. L.Milis over “De indiscrete charme van Jan Schuermans, pastoor van Ename”
- Zaterdag 27 mei
Inwijding van de Poekebeekroute
- Van 3 tot 5 juni
Schilderijtentoonstelling in de verkoopzaal van notaris Duerinck te Nevele “Het Land van Nevele met Verve”, door ruim 600 personen bezocht. De heemkundige kring vierde op die manier zijn vijftientigjarig bestaan.
- Zaterdag 10 juni
Jan Luyssaert leidde de Nederlandse literaire vereniging “Herman de Man” uit Oudewater door het Land van Cyriel Buysse en hield een lezing over “Cyriel Buysse tussen fictie en realiteit”
- Zaterdag 1 juli
In samenwerking met de Stichting Achiel De Vos stelde Jan Luyssaert zijn boek “Hansbeekse toponiemen” voor en hield een lezing over “De ontstaansgeschiedenis van Hansbeke in het licht van zijn oudste toponiemen”
- 8 en 9 juli
Onder impuls van bestuurslid André Bollaert werden in Poesele bedevaartvaantjes van de H.Donatus uitgereikt

Veel tijd, energie en financiële middelen werden besteed aan de uitgave van onze twee tijdschriften “Het Land van Nevele” en “Mensen van Toen”.

De bibliotheek werd in 1995 verder uitgebouwd en leerlingen, studenten, belangstellenden en vorsers werden er graag te woord gestaan.

Penningmeester André Bollaert bracht verslag uit over de financiële toestand van onze vereniging.

Volgens de statuten waren volgende bestuursleden ontslagnemend: Irène Buysse, Stefaan De Groote en Albert Martens.

Zowel Stefaan De Groote (bestuurslid sedert 1993) als Irène Buysse (bestuurslid sedert 1972) stelden zich herkiesbaar en werden door de algemene vergadering in hun functie bevestigd.

Albert Martens had zich in een brief van 29 november 1995 aan het bestuur niet meer herkiesbaar gesteld. We citeren uit zijn schrijven: *“Met deze deel ik je mee dat ik me op de volgende bestuursvergadering niet meer herkiesbaar stel tot bestuurslid van de heemkring.*

De toekomst van de kring ligt uiteindelijk toch bij de jongeren. Het aanwezig zijn op elf bestuursvergaderingen, vier redactievergaderingen, twee openstellingen van de bibliotheek en eventueel activiteiten is me, als 70-jarige, van het goede te veel geworden”.

Berten Martens is een geboren en getogen Hansbekenaar die reeds in 1971 korte tijd tot ons bestuur toetrad. Berten had toen al enkele artikelen geschreven over de familie Martens en stapte stilaan over naar de heemkunde. Aanvankelijk publiceerde hij in ons tijdschrift korte, boeiende stukjes over mensen en dingen in Hansbeke.

Omwille van zijn drukke beroepstaak legde hij in 1975 zijn bestuursfunctie tijdelijk neer, maar hij had toch de heemkundige microbe te pakken.

Naarmate zijn pensioengerechtigde leeftijd naderde, publiceerde hij meer en in 1987 trad hij weer toe tot ons bestuur.

Nu was Berten niet meer in te tomen, de artikelen rolden uit zijn pen en zijn schrijfmachine. Zijn bibliografie werd in nummer 1 van het Land van Nevele 1996 opgenomen. Hoogtepunt uit zijn loopbaan zijn de boeken:

- *“De Sint-Petrus- en Pauluskerk te Hansbeke”* (1996) en
- *“Klooster en de Zusters Franciscanessen te Hansbeke”* (1989).

Berten lag ook aan de basis van ons familiekundig tijdschrift *“Mensen van Toen”*. Hij heeft het bestuur ervan overtuigd dat zo'n tijdschrift succes zou kennen en hij kreeg gelijk.

Wij weten dat we verder kunnen rekenen op artikelen van Berten, want na zijn wintervakantie komt hij meestal naar huis met een dikke map kant-en-klare, doordachte en goed geschreven teksten, vooral over zijn lievelingsgemeente Hansbeke.

Tenslotte willen we er nog op wijzen dat we meteen de wijze woorden van Albert Martens in de praktijk hebben omgezet: de lezing werd gehouden door ons jongste bestuurslid Wim De Clercq!

Tijdens de pauze werden onder de leiding en het waakzame oog van ons bestuurslid Yvonne de tafels gedekt met lekker geurende koffie en verse schietspoelen. Wie liever een schuimend glas dronk kon bij de bar terecht waar behulpzame bestuursleden taptten.

Voorzitter

Jan LUYSSAERT
Veldestraat 26
9850 MERENDREE

Ondervoorzitter

Arnold STROBBE
Lokouter 12
9880 LOTENHULLE

Secretaris en bibliothecaris

Lieven DE RUYCK
Heiste 45
9850 LANDEGEM

Penningmeester

André BOLLAERT
Beentjesstraat 24
9850 POESELE

Bestuursleden

Irène BUYSSE, Knokstraat 12, 9880 Poeke
Wim DE CLERCQ, Rostraat 12, 9850 Hansbeke
Stefaan DE GROOTE, Peperstraat 7, 9800 Bachte-Maria-Leerne
Yvonne DE KEERE, Kalkhofstraat 7, 9800 Deinze
Daniël D'HOOGE, Langemunt 58, 9850 Nevele
Véronique LAMBERT, Beentjesstraat 28B, 9850 Poesele
Marcel MICHIELS, Langemunt 104, 9850 Vosselare
Eddy VERSTRAETE, Brugstraat 61/6, 9880 Aalter